

■■■ HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG

Podrška: Heinrich Böll Stiftung
Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu
Dobračina 43, Beograd, Srbija

Vesna Jarić i Nadežda Radović

REČNIK RODNE RAVNOPRAVNOSTI

102 pojma rodne ravnopravnosti za 102 godine
osvajanja ženskih ljudskih prava

Beograd, mart 2010. godine

Sadržaj

11 UVOD

17 **A**

- 17 ABORTUS
19 AFIRMATIVNA AKCIJA/AFIRMATIVNE MERE
20 AFRO-AMERIČKI FEMINIZAM
21 AKTIVIZAM
23 ANARHISTIČKI FEMINIZAM
25 ANOREKSIJA
26 ANTIDISKRIMINACIONI ZAKONI
27 ARAHNOLOGIJA
28 AUTONOMIJA

29 **B**

- 29 BULIMIJA

31 **C**

- 31 CEDAW - KONVENCIJA O ELIMINISANJU
SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA
32 CEDAW – OPŠTA PREPORUKA BR.19 –
NASILJE NAD ŽENAMA

35 **D**

- 35 DEMOKRATSKI DEFICIT
36 DEKLARACIJA O SUZBIJANJU NASILJA NAD ŽENAMA

- 37 DISKRIMINACIJA
38 DIREKTIVE EVROPSKE UNIJE VEZANE
ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
41 DOSTOJANSTVO NA POSLU
43 DRUŠTVENA KONTROLA
43 DRUŠTVENA PROMENA
44 DRUŠTVENI UGOVOR

- 47 **E** _____
47 EJDŽIZAM
49 EMANCIPACIJA
49 EU SMERNICE (MAPA PUTA) ZA RAVNOPRAVNOST
IZMEĐU ŽENA I MUŠKARACA (2006-2010)
51 EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA
52 EVROPSKA POVELJA O RODNOJ
RAVNOPRAVNOSTI NA LOKALNOM NIVOU
53 EVROPSKI INSTITUT ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

- 55 **F** _____
55 FEMICID
56 FEMINIZMI
59 FAMILY FRIENDLY POLITIKE

- 61 **G** _____
61 GENITALNO SAKAĆENJE
(FEMALE GENITAL MUTILATION- FGM)
62 GINOKRITIKA

- 65 **H** _____
65 HETEROSEKSIZAM
65 HOMOFOBIIJA

- 67 **I** _____
67 INCEST
68 INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE
RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRBIJI
70 INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU
RAVNOPRAVNOST NA REPUBLIČKOM NIVOU
70 Savet za rodnu ravnopravnost

- 71 Skupštinski odbor za ravnopravnost polova
71 Uprava za rodnu ravnopravnost
73 Zaštitnik građana

- J** _____
75 JEDNAKOST
76 JEDNAKE MOGUĆNOSTI

- K** _____
79 KVOTE

- L** _____
81 LEZBEJSTVO
82 LGBTTIQ POPULACIJA
83 LIBERALNI FEMINIZAM
85 LOKALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE
RODNE RAVNOPRAVNOSTI

- M** _____
87 MARKSISTIČKI FEMINIZAM
89 MASAKR U MONTREALU
90 MATRIJARHAT
91 MEĐUNARODNI DAN BORBE PROTIV
NASILJA NAD ŽENAMA
92 MEĐUNARODNI DAN BRANITELJA I
BRANITELJKI ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA
93 MEĐUNARODNI DAN OSOBA SA INVALIDITETOM
94 MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZA
POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI
97 MERENJE NAPRETKA
97 MIKROKREDITIRANJE
99 MIZOGINIJA
101 MOBING

- N** _____
103 NACIONALNA STRATEGIJA ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA
ŽENA I UNAPREĐIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI
105 NACIONALNA KONFERENCIJA O
BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA
106 NASILJE U PORODICI

109 O

- 109 OSMI MART – MEĐUNARODNI PRAZNIK ŽENA
- 110 OSNAŽIVANJE ŽENA

113 P

- 113 PACIFISTIČKO-ANTIMILITARISTIČKI FEMINIZAM
- 114 PATRIJARHAT
- 116 PEKINŠKA DEKLARACIJA I PLATFORMA ZA AKCIJU
- 117 POKRAJINSKI MEHANIZMI ZA
RODNU RAVNOPRAVNOST
- 117 Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje
i ravnopravnost polova
- 118 Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
- 118 Savet za ravnopravnost polova pokrajinskog
sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova
- 119 Odbor za ravnopravnost polova skupštine AP Vojvodina
- 119 Ombudsman AP Vojvodina
- 119 POL I ROD
- 121 PORNOGRAFIJA
- 122 PREPORUKA SAVETA EVROPE 2002/05
- 123 PROJEKAT “BORBA PROTIV SEKSUALNOG
I RODNO ZASNOVANOG NASILJA”
- 124 PROSTITUCIJA

127 Q

- 127 QUEER

129 R

- 129 RADIKALNI FEMINIZAM
- 131 REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI 1325
- 132 REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI UN 1820
- 133 RODNA DEMOKRATIJA
- 134 RODNA PERSPEKTIVA
- 135 RODNA RAVNOPRAVNOST
- 137 RODNE ULOGE
- 138 RODNI BAROMETAR
- 138 RODNI IDENTITET
- 139 RODNI REŽIM
- 140 RODNI STEREOTIPI
- 141 RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE
- 143 RODNO OSETLJIV JEZIK

- 144 RODNO OSETLJIVA STATISTIKA
146 RODNO OSVEŠĆENA POLITIKA
147 RODNO ZASNOVANO NASILJE

149 S

- 149 SEKSIZAM
150 SEKSUALNO NASILJE
151 SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE I
SEKSUALNO UCENJIVANJE
152 SILOVANJE
153 SKLONIŠTE
154 STAKLENI PLAFON
155 SPECIJALNA IZVESTITELJKA UJEDINJENIH
NACIJA ZA NASILJE NAD ŽENAMA
157 SVETSKI DAN BORBE PROTIV AIDS-A

159 Š

- 159 16 DANA AKTIVIZMA

161 T

- 161 TRGOVINA ŽENAMA

163 U

- 163 UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

165 V

- 165 VEŠTICE

167 Z

- 167 ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA
168 ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE

171 Ž

- 171 ŽENSKA LJUDSKA PRAVA
173 ŽENSKE MREŽE
173 ŽENSKE STUDIJE/STUDIJE RODA

175	POGOVOR
181	BIBLIOGRAFIJA
186	SADRŽAJ PREMA TEMAMA
186	FEMINIZMI
186	MEĐUNARODNI DOKUMENTI I INSTITUCIJE
187	VAŽNI DATUMI
187	OPŠTI POJMOVI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
188	POJMOVI NASTALI U ARTIKULISANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI
188	POJMOVI U VEZI SA SFEROM RADA
188	POJMOVI U VEZI SA DISKRIMINACIJOM ŽENA
189	POJMOVI KOJI SE ODNOSU NA NASILJE NAD ŽENAMA
189	INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST
190	ZNAČAJNI DOGAĐAJI U NACIONALNOM OKVIRU ZA UNAPREĐIVANJE POLOŽAJA ŽENA
191	BELEŠKE O AUTORKAMA

Uvod

Rodna ravnopravnost se kao koncept pojavila u političkom rečniku i javnom govoru u Srbiji relativno skoro. Analizirajući upotrebu pojma u medijskom rečniku i u javnim diskusijama lako se primećuje postojanje nekonzistentnosti u upotrebi termina. Često čujemo javne ličnosti kako govore o jednakosti polova ili o ravnopravnosti polova. Istu nedoslednost možemo primetiti i u nazivima institucionalnih mehanizama, čije je uspostavljanje počelo od 2000. godine i označilo jednu od karakteristika demokratskog ustrojstva države, u čijim se nazivima podjednako koristi sintagma ravnopravnost polova kao i rodna ravnopravnost. Takođe, u državnim dokumentima se pronalazi Zakon o ravnopravnosti polova, ali i Nacionalna strategija za [...] rodnu ravnopravnost. Na taj način se stiče neodgovarajući utisak da je pojam nedovoljno određen, kao i da su pojmovi 'rod' i 'pol' i njihove izvedenice sinonimi. To stvara opšti utisak da je ideja rodne ravnopravnosti u Srbiju pristigla kao nametnuto društveno pitanje kroz procese evropskih integracija i približavanja tekovinama i standardima Evropske unije.

„Rečnik rodne ravnopravnosti - 102 pojma rodne ravnopravnosti za 102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava“ nastaje upravo iz prepoznavanja potrebe dekonstruisanja ideje o „nametnutom“ pitanju i ujedno

potrebe približavanja zainteresovanoj javnosti pojmova koji su vezani za rodnu ravnopravnost. Počevši od razlučivanja pojma „pol“ (kao kategorije koja razlikuje osobe po njihovim fizičkim obeležjima) i pojma „rod“ (koji predstavlja sve ono što se osobama različitog pola pripisuje kao svojstveno a izgrađeno je kroz društvene i kulturološke obrasce koji se pojedinkama i pojedncima prenose kroz porodicu, sistem obrazovanja, institucije, tradiciju u procesu socijalizacije) autorke su se upustile u pokušaj da identifikuju pojmove koji se provlače kroz medijske i javne sadržaje, dakle sa kojima se javnost susreće, i da razotkriju njihovo značenje koje u moru informacija ostaje delom prikriveno. Smatramo da jasnoća sadržaja pojmova i njihovog značenja doprinosi efektivnoj komunikaciji i razmeni mišljenja, stavova, otklanjajući kakofoniju koju proizvodi nedosledno korišćenje pojmova čime se zamagljuje njihova suština i stvara se rizik zapadanja u stereotipno viđenje realnosti.

Drugi cilj skupa pojmova koji su autorke odabrale da predstave zainteresovanoj javnosti se može naslutiti iz samog naziva. Odabirom predstavljenih pojmova autorke su želele da podvuku dugotrajnost, kontinuitet, istrajnost i učinak ženskog pokreta u svetu i kod nas u zalaganju i osvajanju ženskih ljudskih prava. Podsećajući na zalaganja ženskog pokreta u Srbiji, manje više u kontinuitetu od 1978. godine kada je održana prva jugoslovenska feministička konferencija u Beogradu pod nazivom „Drug-ca. Drugarica žena. Žensko pitanje - Novi pristup?“, autorke su se trudile da ukažu na autentični doprinos feministkinja sa naših prostora na razvoj politike rodne ravnopravnosti u Srbiji. S druge strane, koncept rodne ravnopravnosti je obrađivan i iz dimenzije njegovog današnjeg tumačenja na osnovu dokumenata multilateralnih međunarodnih organizacija kao što su Ujedinjene nacije, Savet Evrope i Evropska unija, i prikazan onako kako se danas lobira za njegovo uvođenje u sve oblasti i politike (gender

mainstreaming), kao i u sve sfere javnog i privatnog života. Duboki i čvrsti koreni tog tumačenja nalaze se u feminističkoj teoriji i u aktivizmu ženskog pokreta koji je jedan od prvih građanskih pokreta koji je zadobio globalne dimenzije.

Pojmovi vezani za rodnu ravnopravnost zadiru u različite oblasti i kroz njih se prepliću različiti nivoi političkog odlučivanja: međunarodni, regionalni, nacionalni, lokalni. Oni proizilaze iz feminističke teorijske misli, iz aktivizma ženskog pokreta i događaja koji su označavali prekretnice u procesu emancipacije žena i ukupnog društva, iz procesa institucionalizacije ženskih ljudskih prava u međunarodnom javnom pravu i međunarodnim institucijama, naposljetku i iz koraka koji su činjeni u našem društvenom kontekstu pod pritiscima feminističkog pokreta u Srbiji i u procesu demokratizacije društva. Iz svih ovih razloga, autorke su dugo razmišljale na koji način da ostanu verne ideji približavanja pojmova rodne ravnopravnosti široj zainteresovanoj javnosti, a da ne zapadnu u pojednostavljivanje koje bi zanemarilo istorijske, teorijske, političke aspekte rodne ravnopravnosti. U cilju preglednosti i organizacije pojmova koji su se želeli predstaviti autorke su definisale tematske celine imajući u vidu potrebu izdvajanja i naglašavanja svakog od gorenavedenih aspekata procesa osvajanja ženskih ljudskih prava i uvođenja koncepta rodne ravnopravnosti u politike delovanja, zakonodavstva i u društvo uopšte. Tako su nastale tematske celine koje smo naslovile:

- Feminizmi,
- Međunarodni dokumenti i institucije,
- Važni datumi,
- Opšti pojmovi od značaja za rodnu ravnopravnost,
- Pojmovi nastali u artikulisanju rodne ravnopravnosti,
- Pojmovi vezani za sferu rada,
- Pojmovi vezani za diskriminaciju žena,

- Pojmovi koji se odnose na nasilje nad ženama,
- Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost,
- Značajni događaji u nacionalnom okviru za unapređivanje položaja žena.

Naredna pitanja koja su se neminovno nametnula ticala su se forme i obima sadržaja. Najjednostavnija odluka po pitanju forme bila bi predstaviti ih po tematskim celinama, onako kako su bili koncipirani i podeljeni tokom procesa rada. Za takvu postavku autorke su već imale ideje za potencijalne naslove: „Koraci osvajanja ženskih ljudskih prava“, „Rodna ravnopravnost i feminizam – ideje i dostignuća“. Međutim, takva forma ostavljala je utisak nepreglednosti pojmovnika i neusklađenosti sa ciljem i svrhom knjige. Stoga smo se opredelile za formu rečnika, u kome se odrednice ređaju abecednim redom, što doprinosi preglednosti i jednostavnosti upotrebe, a i ostaje delom na tragu ranijih sličnih inicijativa (vidi: Bibliografija), koje su stvarane imajući u vidu drugačiju svrhu i ciljnu grupu. Rečnik je forma koja je korišćena na mnogostruke načine i u najrazličitije svrhe, ali uvek sa ciljem da se čitaocu/teljki pruže informacije o rečima i o svetu u kome ljudi žive i stvaraju. Rečnik rodne ravnopravnosti je pokušaj da se prikažu, na što sažetiji način pristupačan čitateljicama i čitaocima, osvojene stepenice rodne ravnopravnosti u svetu i kod nas, u cilju sagledavanja stanja kao osnove za dalji rad i zalaganje za osvajanje ženskih ljudskih prava.

Pitanje obima sadržaja predstavljalo je pravi izazov za autorke, što zbog ograničenja vremenskih rokova, što zbog širine i dubine pojmova koji bi potencijalno mogli i trebalo da nađu svoje mesto u ovakvom rečniku. U nepreglednom pojmovniku feminizma i rodne ravnopravnosti autorke su se pitale kako da naprave izbor i gde da se zaustave. Čak i u okviru definisanih celina ostajalo je otvoreno pitanje izbora i ograničenja. Izbor kvantitativnog ograničenja nametnuo se definisanjem

rokova za predaju rukopisa: mart 2010. godine. Mart mesec 2010. godine označava 102 godinu od održavanja protesta pod sloganom „Hleb i ruže“ u Njujorku, koji simbolizuje prekretnicu u organizovanju ženskog pokreta, u manifestaciji ženske solidarnosti za zastupanje i organizovano delovanje u osvajanju ženskih ljudskih prava. Predstavljanjem 102 pojma rodne ravnopravnosti u 102. godini proslave osvajanja ženskih ljudskih prava autorke su želele da naglase važnost sećanja na one koje su pre nas napravile korake, prenele nam znanja iz generacije u generaciju i utrlje put ženama koje će sutra na tim tekovinama pomerati granice dosegnutog.

Ono što Nadežda i Vesna smatraju da je posebnost ove knjige jeste činjenica da je ona proizvod saradnje i razmene između dve generacije žena, majke i kćerke, tj. proizvod odnosa za koji obe smatramo da može predstavljati jednu od čvrstih osnova feminizma, onda kada iskazuje solidarnost i kada obe odluče da budu jedna drugoj potpora. Nadežda je obogatila rukopis dugogodišnjim aktivističkim iskustvom u ženskom pokretu, interiorizovanim razotkrivanjem ženskih identiteta u raznim istorijskim periodima, a svojim elanom je bila nepresušna pokretačka snaga malog tima. Vesna je učvrstila fokus na institucionalizaciji feminističkih ideja na međunarodnom i nacionalnom planu, i unela je stečena znanja i iskustva kroz aktivistički i profesionalni angažman u Italiji i Srbiji. Zajedničko istraživanje puteva feminizma i rodne ravnopravnosti bilo je još jedan podstrek za preispitivanje naših pozicija, stavova, usvojenih znanja, koje se odvijalo kroz dinamičnu razmenu i živi produktivni dijalog koji je obogatilo naš odnos.

A

ABORTUS

Abortusom se prekida trudnoća. Žene su oduvek sa manje ili više uspeha pokušavale da kontrolišu rađanje. Abortus je poslednja mogućnost u rukama žene da odbaci neželjenu trudnoću. Odnos države prema pravu žene na abortus uvek je znak stepena demokratičnosti društva i uvažavanja prava žene na izbor. Nedemokratski režimi su vrlo često posezali za zabranom abortusa. Abortus je bio zabranjen u vreme Hitlerove vladavine. Vremena Staljinove i vladavine Čaušeskua su, takođe, obeležena zabranom abortusa.

Iako je za ženu mnogo jednostavnije da neželjenu trudnoću spreči kontraceptivima, često životni standard, nivo obrazovanja, razvijenost zdravstvenog sistema i dostupnost ginekoloških savetovališta određuju njen odnos, pa abortus postaje poslednje dostupno sredstvo. U većini demokratski organizovanih zajednica abortus je dostupan ženama. Da li će granica biti deset, dvanaest ili četrnaest nedelja zavisi od zakonodavstva. Da li će biti besplatan, da li će žena morati da participira ili u celini plati cenu abortusa, takođe, zavisi od konvencija prihvaćenih u jednom društvu.

Istorija je pokazala da zabrana abortusa legalnim sredstvima, formalnim aktima, ne ukida postojanje abortusa. U zemljama gde je abortus predstavljao ili još uvek predstavlja ilegalan čin, žene su, ipak, pribegavale i pribegavaju prekidu neželjene trudnoće. Razlika je u

tome što se taj delikatni čin po zdravlje žene odvijao, i ponegde još uvek odvija, u neprikladnim uslovima, daleko od očiju institucija koje su za to opremljene, rizikujući na taj način život žene. Iz tih iskustava naučeno je da je veoma važno da legalan abortus bude dostupan ženi. Ilegalni abortusi od strane nedovoljno stručnih lica (igle od kišobrana, drastične masaže, guranje slomljene grane lijandera u vaginu, ispijanje velikih doza lekova na bazi kinina kako bi se provociralo krvarenje itd.) generacijama su bili najčešći razlog smrti mladih, inače zdravih, žena.

U poslednjih nekoliko godina pojavila se pilula za 'dan posle'. Sama po sebi ona ne predstavlja abortivnu metodu, već izbegavanje neželjenog začeća u prvih 72 sata nakon odnosa. Pri upotrebi ovog sredstva potrebno je konsultovati lekara, jer ga mogu koristiti samo žene koje imaju zdrav kardiovaskularni sistem.

Većina crkava osuđuje abortus pozivajući se na religijski koncept svetosti i nepovredivosti života. Međutim, dosledno i slepo praćenje ovog koncepta vodi ka stvaranju isključivih stavova koji izuzimaju ženu, ne uzimajući u obzir njen život i ne odgovarajući na čitavu seriju pitanja koje pred ženu i njeno telo postavlja neželjena trudnoća. Razlozi za prekid trudnoće mogu biti najrazličitiji, od zdravstvenih (opasnost trudnoće za život žene, genetska malformacija fetusa itd.), preko traumatičnih iskustava (silovanje, zlostavljanje, incest itd.), socijalno-ekonomskog stanja do njenog određivanja životnih prioriteta.

U svetu je i danas aktuelna debata između „pro-life“ i „pro-choice“ opcije. Pogrešno je etiketirati ove dve opcije kao „vernici“ i „feministkinje“. Pokretu „pro-choice“ pripadaju i religiozne osobe, što dokazuje i postojanje vrlo respektabilnog časopisa „Katolkinje pro-choice“ koji izlazi već dvadesetak godina.

AFIRMATIVNA AKCIJA/AFIRMATIVNE MERE

Afirmativne mere se mogu uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima/građankama. Kao sinonimi se koriste i izrazi: pozitivna diskriminacija, benigna diskriminacija, povratna (reversna) diskriminacija, preferencijalni tretman, sistem kvota, a u mnogim zemljama takva akcija je još poznata kao favorizujuća politika, rezervacije, kompezatorna ili distributivna pravda itd¹. Afirmativne mere faktički znače odstupanje od osnovnog načela formalne jednakosti, ali se ne smatraju diskriminacijom i imaju posebno zakonsko utemeljenje. Ustav Republike Srbije u članu 21. zabranjuje svaki oblik diskriminacije i istovremeno uvodi mogućnost posebnih mera „radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima“. Evropski sud pravde je pozitivne mere obrazložio kao mere koje doprinose smanjenju diskriminacije u društvu. U Evropskoj uniji ove mere uvedene su članom 141. Ugovora o osnivanju EU, a regulisanje na nacionalnom nivou je prepušteno zakonskoj regulativi država članica. Prve mere pozitivne akcije su primenjivane za razrešavanje rasne diskriminacije u SAD šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka. Danas se ove mere koriste ne samo za realizaciju rodne ravnopravnosti nego i za eliminisanje diskriminacije ranjivih i socijalno deprivilegovanih grupa građanki/građana (Romi, građanke i građani sa određenim specifičnim potrebama, manjinske grupe).

Afirmativne mere u kontekstu rodne ravnopravnosti se donose da bi doprinele izjednačavanju položaja manje zastupljenog pola, odnosno pod njima se podrazumeva set politika i praktičnih mera koji favorizuje grupe, u ovom slučaju žene, koje su istorijski iskusile štete. Radi

1. Vladimir Đurić, *Afirmativna akcija. Međunarodnopravni i ustavnopravni aspekti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2007.

se o čitavom nizu mera koje se mogu primenjivati u različitim oblastima od upisivanja u škole, na fakultete, prilikom dodela stipendija, mesta u učeničkim i studentskim domovima, preko zapošljavanja do obezbeđivanja broja mesta, odnosno minimalnog procenta manje zastupljenog pola u predstavničkim telima zakonodavne vlasti, u izvršnim organima vlasti, sudstvu i na drugim mestima od uticaja za ravnomernu i ravnopravnu podelu društvene moći i uticaja. Pozitivne mere se uvode svuda gde je iz statističkih podataka ili rodno osvešćenih analiza jasno da pravo kao neutralno sredstvo ima ograničen domet u rešavanju nepravedne raspodele moći i pozicija.

U Srbiji se počelo sa uvođenjem afirmativnih mera, i taj proces se razvija sporo i uz velike otpore. U Zakonu o izboru narodnih poslanika, kao i u Zakonu o izborima lokalne samouprave kvote od 30% za manje zastupljen pol se primenjuju samo do nivoa izbornih listi. Dakle, tek na kandidatskim listama mora biti 30% pripadnika/pripadnica manje zastupljenog pola. Nakon izbora stranke nemaju obaveze da se drže procenta koji bi manje zastupljenom polu obezbedio 30% učešća u vlasti. Zakonom o ravnopravnosti polova, koji je usvojen u decembru 2009. godine obaveza poštovanja kvota za manje zastupljeni pol uvedena je i za sva predstavnička i rukovodeća mesta u privatnom i javnom sektoru.

AFRO-AMERIČKI FEMINIZAM

Afro-američki feminizam se razvio na tlu SAD u šezdesetim i sedamdesetim godinama XX veka. Nezadovoljne podvođenjem vlastitih iskustava pod teorije američkih feminiskinja belkinja afro-amerikanke insistiraju na prepoznavanju vlastite istorije koja uključuje i istoriju ropstva, kao i dodatno eksploatisanje žena crne rase. „Crni feminizam“ (Black feminism) ostaje vezan za američko tlo. Tokom osamdesetih godina XX veka osniva se Third World Women's

Alliance koja usvaja Black Women's Manifesto u kome kažu „Crna žena zahteva novu definiciju žene u kojoj će moći da se prepozna kao građanka, saradnica, osoba od poverenja, a ne samo kao kućna vila ili inkubatorica za fabrikovanje beba.“². Crni feminizam se razvija iako ne nailazi na široku potporu dominantnog feminističkog pokreta u SAD. Anđela Dejvis³ osniva Partiju crnih pantera (Black Panther Party) i obelodanjuje da su afro-amerikanke bile žrtve programa prisilne sterilizacije. U pokret se uključuju i Portorikanke, Meksikanke, Azijatkinje.

Alis Voker (Alice Walker) je skovala izraz vumanizam (womanism). Bitna odrednica vumanizma je rasno i klasno iskustvo, kulturno nasleđe. i iskustvo ropstva.

AKTIVIZAM

Aktivizam podrazumeva svesno delovanje sa namerom da dođe do određenih društvenih promena. Aktivisti/aktivistkinje se udružuju oko ideja, planiraju društvenu akciju, deluju i proizvode promenu. Ponekad udruživanje ima formalni karakter, ponekad su veze među aktivistima sasvim neformalne. Aktivizam je dugo posmatran kao opozit profesionalnom radu i jedna od karakteristika aktivizma je bio volonterski rad.

Pokazalo se da je aktivizam vrlo učinkovit, da su ljudi spremni za vlastite ideje da ulože ogroman rad, da rizikuju, da trpe društvenu opresiju, različite mere prinude, što su u znatno manjoj meri odlike aktivnosti vezanih za radna mesta i plaćen rad. Društveni pokreti poput onog studentskog iz 1968, feminističkog, anti-ratnog, antinuklearnog, ekološkog počivali su upravo na aktivistima/aktivistkinjama.

2 Black Woman's Manifesto

3 Angela Davis, *Blues Legacies and Black Feminism*: Gertrude Ma Rainey, Bessie Smith, and Billie Holiday (1999)

S obzirom da države teško mogu kontrolisati društvene pokrete razvijena demokratska društva stvorila su niz kanala kroz koje se pokušava usmeravati potreba za društvenom promenom. Nevladine organizacije, konkursi državnih institucija, banaka, firmi ili privatnih donatora za doniranje projekata koji treba da dovedu do društvene promene, nagrađivanje određenih aktivističkih akcija su neke od modernih formi kanalisanja aktivizma.

Važnost aktivističkog rada prepoznata je i u okviru međunarodnih institucija. Pod okriljem Visokog komesarijata za ljudska prava Ujedinjenih nacija ustanovljen je institucionalni mehanizam Specijalnog izvestioca o položaju branitelja i braniteljki ljudskih prava, kao strukturna podrška implementaciji Deklaracije o braniteljima/kama ljudskih prava iz 1998. godine. Od 2008. godine tu poziciju pokriva Margaret Sekađa (Margaret Sekkaggya), koja nastavlja rad otpočet od strane Hine Đilani (Hina Jilani) u njenom osmogodišnjem mandatu (2000-2008). Osnovne nadležnosti ovog mehanizma su da:

- Istražuje, prikuplja, proučava i odgovara za informacije o situaciji i položaju branitelja i braniteljki ljudskih prava;
- Uspostavlja saradnju i vodi dijalog sa vladama i drugim zainteresovanim stranama o promociji i delotvornom sprovođenju Deklaracije;
- Preporučuje delotvorne strategije za bolju zaštitu branitelja i braniteljki ljudskih prava i prati poštovanje preporuka;
- Integriše rodnu perspektivu kroz svoj rad.⁴

Treba podvući da izvestiteljka podnosi redovne izveštaje, kao i izveštaje o posebnim situacijama Savetu za ljudska prava i Generalnoj skupštini Ujedinjenih

4. <http://www2.ohchr.org/english/issues/defenders/mandate.htm>

nacija. S tim u vezi ona vrši posete zemljama po pozivu ili po prepoznatoj potrebi. Važan aspekt njenog rada predstavljaju razmatranje individualnih predstavki.

ANARHISTIČKI FEMINIZAM

I anarhizam i feminizam korene zla vide u raspodeli moći u društvu. Reč je o dva ideološki bliska koncepta, koji se oblikuju pre dva veka. Anarhistkinje nisu retka pojava među feministkinjama. S obzirom da je koncentrovana društvena moć u rukama države zahtevi su usmereni upravo prema njoj, njenom represivnom aparatu i institucijama koje etablira.

Ponekad delanje feministkinja anarhistkinja nailazi na otpor u feminističkim krugovima jer u svojoj striktnosti i doslednosti ruši neka od elementarnih prava za koja su se feministkinje borile. Na primer, Ema Goldman je bila protiv borbe žena za pravo glasa jer je učestvovanje žena u vlasti davalo legitimitet toj vlasti.

Zajedničko i anarhistima i feministkinjama je borba za daleke ciljeve slobodnih nesputanih ličnosti, za društvo bez dominacije.

Oлимп d Guž (Olympe de Gouges) francuska spisateljica i feministkinja, autorka Deklaracije o pravima žena i građanki iz 1791. smatra se akterkom i jednog i drugog pokreta. Oлимп d Guž je tražila jednaka prava za žene i muškarce: pravo na vlasništvo, pravo na obrazovanje i pravo na glas i reprezentaciju. Giljotinirana je, ali ideje iz njene deklaracije postale su svojina slobodnih građanki. Iako je spoj anarhizma i feminizma javno manifestovan u deklaraciji Oлимп d Guž, prve preteče ovog spoja su iz Engleske. Reč je o Meri Volstonkraft koja je objavila knjigu „Odbrana prava žena“⁵, gde

5. Meri Volstonkraft, *Odbrana prava žene*, Ranko Mastilović (preveo), Libertas, Filip Višnjić, Beograd, 1994. (Naslov originala i originalno izdanje: Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman*, BOSTON: PETER EDES, 1792.)

zahteva jednaka prava i zajedničko obrazovanje za žene i muškarce, i njenom partneru Vilijamu Goldvinu („Rasprava o političkoj moći“, 1793.⁶).

Napoleonov zakonik iz 1804. postavlja, prvo u Francuskoj, a potom u drugim evropskim zemljama, pravila patrijarhata. Žene i deca postaju vlasništvo muža, a cilj braka je reprodukcija, muškarcu je dodeljena javna sfera, a ženi da brine o domu i porodici. Prava udate žene su izjednačena sa pravima maloletnika, kriminalaca i mentalno zaostalih osoba. Sve ove grupe imaju tutora, i ljudi ne mogu sami raspolagati svojinom i donositi pravno validne odluke. Ukida se pravo nasledstva za žene i pravo na profesiju. Srbija 1844. godine usvaja građanski zakonik i baš ovi odeljci koji se odnose na bračno pravo su prepisani iz Francuskog građanskog zakonika. Od 1844. do 1945. godine, ukupno 101 godinu zakonik u Srbiji ostaje na snazi.

Anarhizam prema svojoj definiciji uključuje i feminizam. Razlog leži u tome što je anarhizam protiv svih vidova autoriteta i hijerarhija, što znači protiv države, protiv kapitala, protiv crkve i, što je za feminizam važno, protiv patrijarhata.

Jelena Ilka Marković, atentatorka na kralja Milana Obrenovića, snaja Svetozara Markovića se smatra prvom srpskom anarhistkinjom feministkinjom.

Iz bečke zatvorske ćelije Milica Vukobranković piše spis „Ćelija za žene 321 – dnevnik iz zatvora” dostojan spisa Olimp d Guž i političke akcije Eme Goldman. Milicine ideje su predmet aktuelnih rasprava o ženskim ljudskim pravima, a obelodanile su ih austrijske feministkinje tragajući za ženama čiji glas je godinama zatiran.

6. Naslov originala i originalno izdanje: William Godwin, *Inquiry concerning Political Justice*, 1793.

ANOREKSIIJA

Anoreksija je bolest vezana za period rasta i sazrevanja ličnosti, to jest za životni period između dvanaeste i dvadesetpete godine života, mada ima slučajeva u kojima se bolest javlja već u devetoj godini života. U 90 do 95 % slučajeva pogađa žene. Češća je u zapadnoj kulturi. Karakteriše je znatan gubitak na težini, strah od gojenja koji nema realne parametre, često držanje dijete, nerealna slika o vlastitom telu, stalne opstipacije, promenjen izgled kože, maljavost, gubitak menstrualnog ciklusa, nesаницe, smenjivanje zamora i hiperaktivnosti, potiskivanje seksualnosti. Čak u 20% slučajeva koji nisu tretirani bolest ima smrtni ishod; polovina devojčica koje umru su samoubice. Feministkinje su se anoreksijom detaljno bavile. Utvrdile su da obolevaju devojčice natprosečne inteligencije, sa razvijenim radnim navikama, da je bolest vezana za nespremnost prihvatanja uloge majke i rodnog poretka i da je ključ za razrešenje situacije u promeni konteksta u kome devojčica odrasta. Psihijatri, takođe, ne negiraju uticaj porodice i socijalni kontekst, ali kako su nespremni na radikalne zahvate, tvrde da na anorektične devojke preveliki uticaj imaju moda i profesionalna orijentacija (bolest se često javlja kod devojčica u baletskoj školi, manekenki). Mada i u mišljenjima psihijataru prevladava tvrdnja da devojčicu treba hospitalizovati, tj. izmestiti iz porodičnog ambijenta, jer je to uslov da sebe počne da vidi na drugi način. Iako se bolest manifestuje kroz bitno smanjeno uzimanje hrane, reč je o dubljim poremećajima u funkcionisanju ličnosti i zato je oporavak dugotrajan i težak. Nema magičnih rešenja. Medikamentozne terapije imaju kratkotrajne učinke. Većina mladih žena izlazi definitivno iz bolesti kada uspostavi emotivnu ravnotežu i prihvati ulogu majke. Žene koje su patile od anoreksije retko obavljaju ulogu koju je imala njihova majka.

ANTIDISKRIMINACIONI ZAKONI

Antidiskriminacioni zakoni imaju za cilj da u zakonodavne sisteme pojedinih država unesu opredeljenja međunarodnih dokumenata i stvore zakonodavni okvir za eliminisanje različitih oblika diskriminacije. Antidiskriminacioni zakoni se odnose i na rodnu ravnopravnost, stvaraju pretpostavke za elminisanje rodne nejednakosti na tragu CEDAW konvencije UN iz 1979. Oni pružaju neophodnu zaštitu grupama koje trpe društvenu opresiju: ženama, Romima, LGBTTIQ osobama, osobama sa invaliditetom, pripadnicima nacionalnih manjina, marginalnih i defavorizovanih grupa. Antidiskriminacionim zakonima se penalizuju diskriminišuće prakse i njihovi nosioci i time stvara prostor za afirmisanje odnosa zasnovanih na ravnopravnosti i uvažavanju posebnosti, individualnih i grupnih.

Statistički pokazatelji, i pored usvojenih antidiskriminacionih zakona, upućuju na niz „nevidljivih društvenih prepreka“ koje održavaju hijerarhijske društvene poretke zasnovane na moći, novcu, privilegijama i nepravednoj podeli društvenih dobara.

Prekid sa diskriminišućom tradicijom i ponižavajućim običajima nije moguć bez čvrstih društvenih garancija koje treba da obezbede upravo ovi zakoni.

Antidiskriminacioni zakoni su posebno važni za LGBTTIQ osobe s obzirom da su do skoro ove osobe bile pod udarom zakona koji su ih diskriminirali. Otpori uvođenju antidiskriminacionih zakona najsigurniji su dokaz koliko su diskriminišuće prakse duboko društveno ukorenjene i koliko napora je potrebno da se one iskorene.

Zakon o zabrani diskriminacije je stupio na snagu 7.4.2009. u Republici Srbiji i predstavlja krovni antidiskriminatorni zakon. Krajem iste godine, 11.12.2009, u Srbiji je donesen Zakon o ravnopravnosti polova, koji ulazi u set antidiskriminatornih zakona, a posebno

reguliše pitanja vezana za jednake mogućnosti muškaraca i žena u domenu javnog i privatnog.

ARAHNOLOGIJA

Arahnologija nastaje u suprotstavljanju i vrednovanju na novim osnovama. Nekako kao da je i sama Nensi Miler, autorka arahnologije uhvativši nit paukove mreže postala plodna tkalja, pletilja, žena koja se latila zanata kojim milenijumima vladaju žene.

Sve je krenulo od tekstova Rolana Barta „Zadovoljstva u tekstu“ i „Smrti autora“. Ovaj poststrukturalista autora koji iz sebe stvara tkanje teksta rastače u samom tekstu, ništi, jer što je imao u tekstu je ostalo, a sam autor je beznačajan. Tekst je živ tek kroz čitaoca. Autor nestaje, poput pauka, u vlastitoj mreži tkanja. Ova slika je za Nensi Miler bila krajnje inspirativna. Ona je upravo u njoj prepoznala razliku. To važi za muško tkanje teksta, za stanje odvojenosti intelekta od tela autora, za podelu na subjekt i objekt. Sa ženama je sve drugačije. Kako je problem autorke izraziti sebe, ono što ne postoji kao kanon, to tekst autorke nužno uključuje i onu koja stvara. Grčki mitovi o tkalji Arahne i Arijadni postaju potka arahnologije.

Arahne, ćerka farbara iz Kolofona izatkala je tako lepo platno da je izazvala ljubomoru i bes boginje Atine. Atina cepa platno a Arahne odlučuje da se obesi. Besna boginja je pretvara u paučicu, a kanap na koji se obesila u nit paučine i osuđuje je da večno visi na toj niti i uvek iznova tka svoju mrežu. Nensi Miler suprotstavlja mit o Arahne mitu o Arijadni koja se, takođe, drži klupka ali iz njenog klupka ne nastaje ništa novo, ono tek služi da se izbegnu zamke lavirinta. U interpretaciji Nensi Miler Arahne postaje zaštitnica spisateljica, žena koje ostavljaju tragove.

Plodnost metafore o Arahni bila je očita. Njom je vrednovana upravo toliko osporavana ženska sub-

jektivnost u književnosti. Istovremeno ova metafora je pružala mogućnost da se ne izgubi elemenat rada na sebi prilikom stvaranja teksta, odnosno stvaranja sebe same. Dualizam subjekt-objekt sveprisutan u androcentričkoj književnoj kritici se briše, a 'telesnost' teksta postaje bitno obeležje ženskog tkanja teksta. Veza između ženske svakodnevice i stvaralaštva nije izbrisana već potcrtana.

Vežanost arahnologije za mit naglašava poziciju žene kao čuvarke primarne stvaralačke energije.

AUTONOMIJA

Reč autonomija ima koren u starogrčkom jeziku (autós – sam, nómos – zakon). Prvi razvijeni koncepti autonomije nalaze se u rimskom pravu. Razvoj pojma vezuje se za razvoj gradova u srednjem veku. U novije doba pored personalne autonomije razvijena je teritorijalna, korporativna i ugovorna autonomija. Pored brojnih pravnih konotacija pojam autonomije ima važna određenja na planu teorija ličnosti kao i u delovanju različitih političkih subjekata. Često se koristi kao lakmus demokratičnosti. Razvijena demokratija podrazumeva autonomne ličnosti koje treba da budu brana moći države. Alternativni pokreti poput feminističkog, antirasnog visoko vrednuju autonomiju ličnosti.

B

BULIMIJA

Bulimija je bolest zapadne civilizacije, pre svega razvijenog sveta. Kao i anoreksija i bulimija u 90% slučajeva pogađa žene. Prema statistikama u Sjedinjenim američkim državama 10% devojčica uzrasta koledža ima bulimične epizode. Za razliku od anoreksije koju karakteriše izgladnjivanje, bulimiju karakterišu periodi preteranog unošenja hrane i učestala izbacivanja uzete hrane.

Simptom koji može ukazivati na bulimiju je učestalo povraćanje uzete hrane u dužem vremenskom periodu (tri meseca). Inače, bulimične osobe mogu povraćati i više puta u toku dana. Bulimične devojke imaju nerealan strah da će se ugojiti, telesna težina im neprestano varira, imaju osećaj neutažive gladi (otuda i ime bolesti *bouso*, *limos*-glad). Zbog učestalog prisustva želudačne kiseline u ustima dolazi do krvarenja desni, pucanja zubne gleđi, preterane suvoće usni, oticanja pljuvačnih žlezda. U poodmakloj fazi bolesti poremećen je srčani ritam jer organizam neprestano gubi kalijum, javljaju se problemi sa štitnom žlezdom, menstrualni ciklus se prekida ili je neuredan. Na psihološkoj ravni bulimične osobe često menjaju raspoloženje, depresivne su, sklone su zloupotrebi medikamenata, alkoholu, drogi, samosakaćenju. Dok anorektične devojke negiraju i potiskuju vlastitu seksualnost, bulimične su sklone promiskuitetnom ponašanju tragično tragajući za emotivnim osloncem.

Bulimija se leči sporo. Potreban je, kao kod anoreksije, dugotrajan tretman koji pored pedijatra, dijetologa, endokrinologa uključuje i psihoterapeute. Nema ekspresnog oporavka. Bez promene odnosa u porodici i okruženju bulimične osobe imaju malo šansi da prebrode bolest. Neki psihijatri upozoravaju da je bulimija u ekspanziji i da bi se uskoro moglo govoriti o pandemiji. Pouzdano se zna da je najmanje 50% bulimičnih devojaka imalo istoriju zlostavljanog deteta, odnosno istoriju seksualnog zlostavljanja.

C

CEDAW - KONVENCIJA O ELIMINISANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 18. decembra 1979. pod rednim brojem 34/180 usvojila jedan od ključnih dokumenata za umanjivanje rodne neravnopravnosti: Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, poznatu kao CEDAW konvenciju. Naša zemlja, tada SFRJ, je potpisala ovu konvenciju jula 1980, a ratifikovala je 1981. godine. Oktobra 2000. SRJ je dala sukcesorsku izjavu Ujedinjenim nacijama kojom je potvrdila da ponovo prihvata međunarodne pravne akte među kojima je i ova konvencija.

Srbija je 2006. podnela Inicijalni izveštaj za period 1992-2003. CEDAW komitetu UN.

CEDAW konvencija ima šest delova i trideset članova. U prvom delu 'diskriminaciju žena' definiše kao svaku razliku, isključivanje ili ograničavanje na osnovu pola čiji je cilj onemogućavanje žena da ostvare ljudska prava i slobode na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugim poljima. Države potpisnice su u obavezi da osuđuju diskriminaciju žena, da svim sredstvima koja imaju na raspolaganju, bez odlaganja, unose princip ravnopravnosti u svoje pravne sisteme i da obezbede u svim oblastima napredak žena. U konvenciji se apostrofira obaveza država da menjaju rđave običaje, predrasude, kao i različite prakse zasnovane na shvatanju da su žene inferiorne. U podizanju dece odgovornost muškaraca i žena je zajednička.

Posebним članom države potpisnice se obavezuju na suzbijanje trgovine ljudima i iskorišćavanja žena kroz prostituciju. Drugi deo garantuje ženama jednaka politička prava kao i muškarcima. U ovom delu se ženama garantuje da udaja za stranca automatski ne povlači gubljenje vlastitog državljanstva i da u pogledu državljanstva dece imaju ista prava kao i muškarci. Treći deo je posvećen otklanjanju diskriminacije u obrazovanju, profesionalnom usmeravanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, u privrednom životu - u pogledu dostupnosti kredita, sportu i svim oblicima kulturnog života. Poseban član posvećen je pravima žena na selu. Četvrti deo se odnosi na prava žena pred licem pravde i posebno apostrofira potrebu eliminisanja diskriminacije žene u pitanjima vezanim za brak i porodične odnose. U petom delu Generalna skupština UN, radi praćenja napretka u primeni konvencije, obrazuje Komitet za eliminisanje diskriminacije žena. U šestom delu države potpisnice se obavezuju da usklade vlastito zakonodavstvo sa slovom i duhom konvencije. Stavove konvencije mora uvažavati sudska praksa zemalja potpisnica.

CEDAW – OPŠTA PREPORUKA BR.19 – NASILJE NAD ŽENAMA

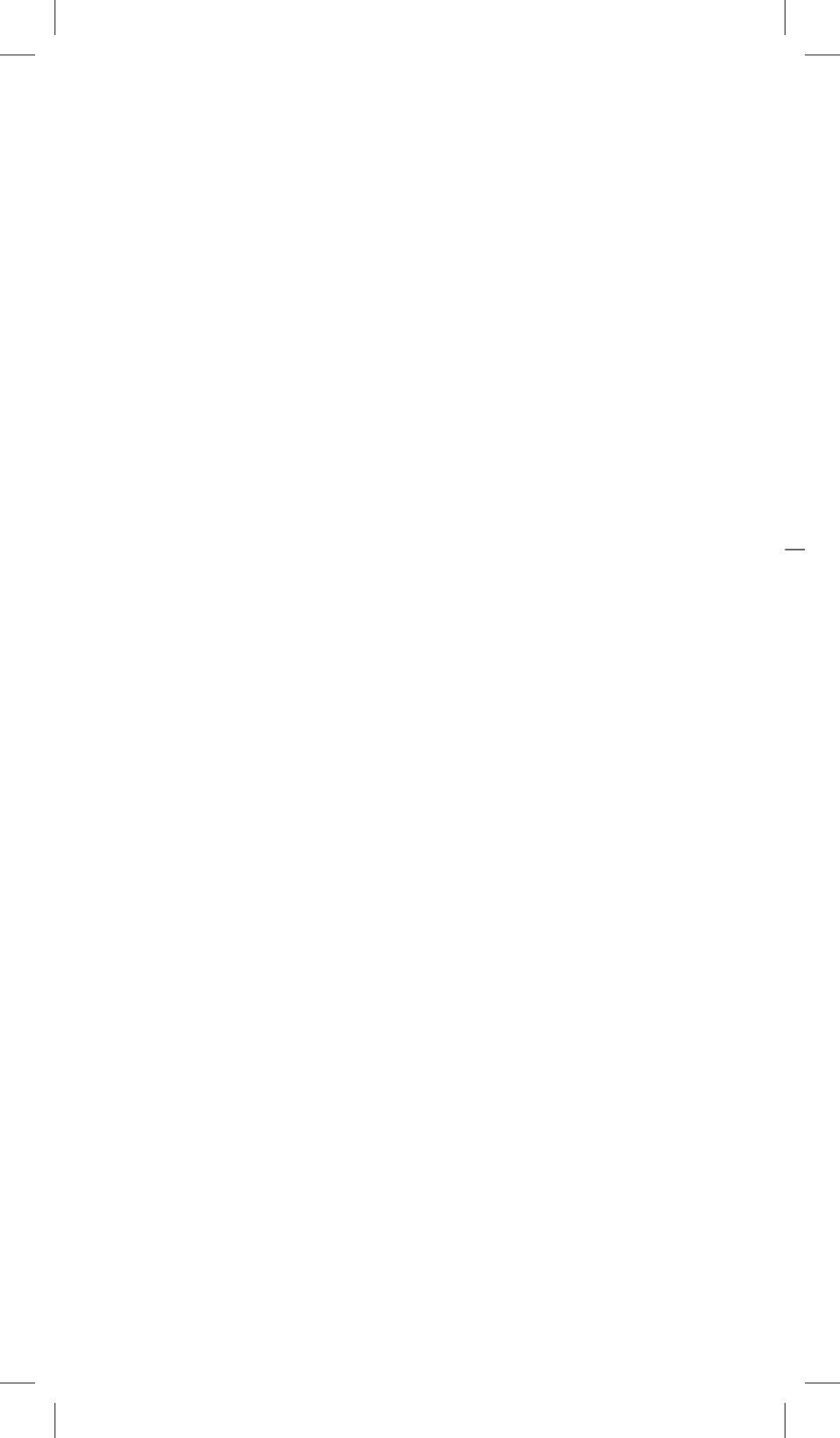
Na jedanaestom zasedanju CEDAW komiteta, 1992. godine, posvećenom nasilju nad ženama Komitet je utvrdio da nasilje zasnovano na diskriminaciji ozbiljno umanjuje šanse ženama da koriste prava i slobode na osnovu rodne ravnopravnosti. Od 1989. godine članice UN su u obavezi da periodično podnose CEDAW komitetu izveštaje o stanju ženskih ljudskih prava. U preporuci broj 19 državama potpisnicama CEDAW konvencije treba u pojam diskriminacije uključiti nasilje zasnovano na razlici polova, odnosno nasilje usmereno protiv žena. Precizno je definisano šta uključuju prava i slobode žena u odnosu na koja se samerava kršenje tih prava i diskriminacija žena:

- „(a) pravo na život
- (b) pravo da se ne bude žrtva mučenja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg odnosa ili kazne
- (v) pravo na jednaku zaštitu prema humanitarnim normama za vreme međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba
- (g) pravo na slobodu i bezbednost ličnosti
- (d) pravo na jednaku zakonsku zaštitu
- (đ) pravo na ravnopravnost u porodici
- (e) pravo na najviši dostupan standard fizičkog i mentalnog zdravlja
- (ž) pravo na pravedne i prihvatljive uslove rada.“

Posebno su apostrofirane obaveze države. Države su odgovorne i za dela pojedinaca ukoliko ne reaguju sa dužnom revnošću da bi sprečile kršenje prava ili istražile i kaznile počinioce nasilja. Precizirano je šta sve moraju da sadrže izveštaji država, što implicira temeljno istraživanje nasilja protiv žena i različitih vidova diskriminacije, odnosno obaveze države da finansira i redovno sprovodi ta istraživanja. Pored obaveze da usvoje zakone protiv nasilja i zlostavljanja u porodici, silovanja, seksualnog napastvovanja i drugih vidova nasilja zasnovanog na razlici polova, države moraju obezbediti rodnu statistiku i objavljivanje statističkih pokazatelja. Države se smatraju odgovornim ukoliko mediji ne poštuju žene i u obavezi su da pokrenu postupke protiv prekršioca.

Opšta preporuka br. 19 predstavljala je jedan od osnovnih dokumenata na kojima se zasniva projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, prvi projekat Vlade Republike Srbije kojim se otvara pitanje uspostavljanja sistemskih osnova za borbu protiv nasilja nad ženama.

D

DEMOKRATSKI DEFICIT

Sve poznate demokratije imaju slabosti. Demokratski deficit znači da postojeći demokratski sistem nema legitimnost, da u organima zakonodavne, sudske i izvršne vlasti nisu proporcionalno zastupljene postojeće društvene grupe – žene, mladi, pripadnici nacionalnih manjina, radnici, seljaci.

Nadzastupljenost muškaraca i podzastupljenost žena u organima vlasti najočigledniji je primer demokratskog deficita od kojeg pate gotovo sve aktuelne demokratije. Iako je brojčana zastupljenost najevidentnija, demokratski deficit se pokazuje i u mnogim drugim segmentima društvenog sistema, kao i na ideološkoj ravni, u sferi društveno prihvaćenih i favorizovanih vrednosti.

Mnoge feminističke teoretičarke stoga smatraju da sa stanovišta žena demokratija nikada i nije postojala. Uslov za uspostavljanje demokratije u kojoj će ista prava uživati i žene je uspostavljanje sistema koji će garantovati ženama proporcionalnu zastupljenost na svim nivoima vlasti. Uvođenje kvota, mera pozitivne akcije, odnosno pozitivne diskriminacije je tek jedan od prvih koraka ka stvaranju sistema koji će uvažavati žene i žensko ljudsko pravo na ravnopravnost.

DEKLARACIJA O SUZBIJANJU NASILJA NAD ŽENAMA

Ovaj akt predstavlja Rezoluciju Generalne skupštine UN 48/104 donet 20. decembra 1993. Deklaracija daje sledeću definiciju nasilja nad ženama u članu 1. „svaki akt rodno zasnovanog nasilja koji rezultira ili bi mogao imati za rezultat fizičko, seksualno ili psihičko nanošenje bola ili patnje ženama, uključujući i pretnje takvim postupcima, prinudu ili samovoljno lišenje slobode, bilo da se dešava u javnom ili privatnom životu.“ Deklaracija, dalje, pojašnjava u članu 2 u kojim se situacijama i oblicima rodno zasnovano nasilje ispoljava, sa naglaskom da definicija ne obuhvata sve moguće postojeće oblike nasilja: (a) fizičko, seksualno i psihičko nasilje u porodici, uključujući batine, seksualno zlostavljanje ženske dece u domaćinstvu, nasilje vezano za običaj miraza, silovanje u braku, sakaćenje ženskih genitalija i druge običajne prakse koje su štetne po žene, vanbračno nasilje i nasilje vezano za izrabljivanje; (b) fizičko, seksualno i psihičko nasilje u okviru zajednice, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i ucenjivanje na poslu, u obrazovnim institucijama i na drugim mestima, trgovina ženama i prisiljavanje na prostituciju; (c) fizičko, seksualno i psihičko nasilje koje država čini ili toleriše činjenje, gde god da se dešava.

Deklaracija poziva sve države da ratifikuju ovu konvenciju i da oštro osude sve oblike nasilja nad ženama i da preduzmu mere u suzbijanju i prevenciji istog, kao što su unapređivanje zakonodavnog okvira i pooštravanje kazni za nasilnike, razvijanje nacionalnih planova akcije za suzbijanje nasilja nad ženama, podizanje svesti javnosti o prisutnosti problema u društvu, alociranje budžetskih sredstava za aktivnosti koje su u vezi sa prevencijom i suzbijanja nasilja, promovisanje izrade istraživanja i uspostavljanje

sistema za prikupljanje podataka koji se odnose na rasprostranjenost, oblike i na posledice nasilja nad ženama. Naglašava se važnost uloge ženskog pokreta i organizacija civilnog društva u pružanju usluga i podrške žrtvama nasilja, kao i važnost saradnje ženskih organizacija sa lokalnim i nacionalnim vlastima na ovom pitanju.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je dovođenje jedne društvene grupe ili pojedinaca/pojedinke u položaj manje vrednih osoba, onih kojima se ukidaju ili umanjuju prava ili kojima se osporavaju vrednosti. Ako je diskriminišući osnov pol osobe, onda je reč o polnoj/rodnoj diskriminaciji. Rodna diskriminacija se pre svega odnosi na najveću marginalizovanu društvenu grupu – žene. Iako postoje organizovane društvene mere da se ova vrsta diskriminacije ukine, nema društvene zajednice koja bi mogla za sebe reći da je prevazišla stanje rodne diskriminacije. Jedan vid diskriminacije se najčešće kombinuje sa drugim vidovima. Što pojedinka/pojedinac u sebi akumulira veći broj pripadnosti marginalnim grupama (žena, Romkinja, sa posebnim potrebama, u trećem dobu), to se njene/njegove šanse da bude diskriminisana/diskriminisan u društvu multipliciraju. To znači da su društvena moć, ugled, šanse za normalan život, za obavljanje posla koji garantuje pristojnu egzistenciju i realizovanje ličnih potencijala sve manje.

Savremene društvene zajednice koje pretenduju da se smatraju demokratski uređenim društvima u svojim osnovnim aktima – ustavima se ograđuju od svih vidova diskriminacije (rodne, nacionalne, rasne, etničke, klasne, dobne, po seksualnoj orijentaciji). Poseban akt zaštite od diskriminacije predstavlja Antidiskriminacioni zakon koji precizno nabroja šta se podrazumeva pod diskriminacijom i sankcioniše diskriminišuća ponašanja. Otpor uvođenju antidiskriminacionog

zakona u jednoj zajednici samo je znak koliko je ta zajednica duboko opterećena diskriminišućim praksama.

Iako grupe i pojedinci zagovornici diskriminišućih praksi govore da se zalažu za prava i afirmaciju grupe kojoj pripadaju, uz obavezno naglašavanje da je reč o grupi koja je bila diskriminisana i da ispravljaju istorijsku nepravdu, oni de facto rade protiv interesa vlastite grupe jer izazivaju otpor prema toj grupi, povezuju je sa praksom koja je *per definitionem* loša, problematična i dovodi na loš glas grupu ili pojedince koje je praktikuju.

Demokratskičnost jednog društva procenjuje se upravo u odnosu na spremnost tog društva da se suprotstavi diskriminišućim praksama. Jezik koji se koristi u medijima i javnom diskursu je najadekvatniji lakmus za konstatovanje diskriminišućih praksi. Ukoliko su, na primer, žene isključene iz jezika, ženski rod supsumiran pod muški, ili se ženski rod koristi samo za označavanje manje vrednog i manje poželjnog, reč je o duboko uvreženoj rodnoj diskriminaciji u jeziku.

DIREKTIVE EVROPSKE UNIJE VEZANE ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Rodna ravnopravnost je jedno od načela na kojima počiva zakonodavna regulativa Evropske unije. Politika rodne ravnopravnosti EU uključuje: rodno osetljivo zakonodavstvo, strategije rodne ravnopravnosti i pozitivnu akciju kroz finansijsku podršku.

EU pravni standardi o rodnoj ravnopravnosti najdetaljnije su razrađeni u takozvanom sekundarnom zakonodavstvu EU, preciznije u direktivama, rezolucijama, preporukama i odlukama Saveta ministara i Evropskog parlamenta. Pokazalo se u praksi da su direktive optimalno i fleksibilno pravno sredstvo za usklađivanje nacionalnih propisa država članica. Di-

rektive predstavljaju vrstu sekundarnog zakonodavstva EU, koje stvaraju isključivo institucije EU - Savet ministara sa Evropskim parlamentom i Komisija, kao ovlašćeni predlagач sekundarnih komunitarnih pravnih akata i pružaju uputstva kako dosegnuti određene standarde rodne ravnopravnosti u nacionalnim okvirima putem usaglašavanja. Direktive nose sa sobom obavezu usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva tokom procesa pridruživanja EU. Do danas, u oblasti rodne ravnopravnosti doneseno je ukupno 13 direktiva o jednakom postupanju prema muškarcima i ženama, od kojih su dve kasnije izmenjene i dopunjene. Sve direktive potpadaju pod poglavlje 19. pregovora – Socijalna politika i zapošljavanje. Pravo u oblasti rodne ravnopravnosti jedno je od najrazvijenijih socijalnih prava. Direktive se odnose na pristup zapošljavanju, jednaku platu, zaštitu majčinstva, odsustvo očeva, socijalno osiguranje i profesionalno socijalno osiguranje, teret dokazivanja u slučajevima diskriminacije i samozapošljavanje. To su :

1. Direktiva Saveta 75/117/EEC od 10. februara 1975. o približavanju zakona država članica koji se odnose na primenu principa jednakih zarada za muškarce i žene.
2. Direktiva Saveta 76/207/EEC od 9. februara 1976. o implementaciji principa jednakog tretmana za muškarce i žene u pogledu pristupa zapošljavanju, stručnoj obuci i unapređenju uslova rada.
3. Direktiva Saveta 79/7/EEC od 19. decembra 1978. o progresivnoj implementaciji principa jednakog tretmana za muškarce i žene po pitanjima socijalnog osiguranja.
4. Direktiva Saveta 86/613/EEC od 11. decembra 1986. godine o primeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena angažovanih u nekoj aktivnosti, uključujući poljoprivredu, u svojstvu samozaposlenog lica i u zaštiti samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva.

5. Direktivom Saveta 86/378/EEZ, uvedeno je načelo jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u oblasti profesionalnog socijalnog osiguranja.

6. Ta je direktiva izmenjena i dopunjena 1996. godine Direktivom 96/97/EZ kao posledica sudske odluke Evropskog suda pravde u predmetu Barber.

7. Direktiva Saveta 92/85/EEC od 19. oktobra 1992. o uvođenju mera za podsticanje unapređenja sigurnosti i zdravlja na poslu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja (deseta pojedinačna Direktiva u okviru značenja člana 16. (stav 1) Direktive 89/391/EEC, SL EZ L 348, 28.11.1992.).

8. Direktiva Saveta 96/34/EC od 3. juna 1996, o okvirnom sporazumu o roditeljskom odsustvu koji su zaključili UNICE (Unija evropskih konfederacija industrije i poslodavaca), CEEP (Evropski centar za preduzeća sa javnim učešćem) i ETUC (Evropska konfederacija sindikata).

9. Direktiva Saveta 97/81/EC od 15. decembra 1997. koja se odnosi na Okvirni sporazum o radu kroz deo radnog vremena koji su potpisali UNICE (Unija evropskih konfederacija industrije i poslodavaca), CEEP (Evropski centar za preduzeća sa javnim učešćem) i ETUC (Evropska konfederacija sindikata).

10. Direktiva Saveta 97/80/EZ o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije na osnovu pola (SL EZ L 12, 20.1.1998.).

11. Direktiva 2002/73/EC Evropskog Parlamenta i Saveta od 23. septembra 2002. kojom se menja i dopunjava Direktiva Saveta 76/207/EEC o implementaciji principa jednakog tretmana za muškarce i žene što se tiče pristupa zaposlenju, stručnoj obuci i unapređenju, i uslova rada (Tekst od značaja za EEA – Evropski ekonomski prostor, SL L 269, 5.10.2002).

12. Direktiva Saveta 2004/113/EC od 13. decembra 2004. koja implementira princip jednakog tretmana među muškarcima i ženama u pogledu pristupa i obezbeđivanja roba i usluga (SL EU L 373, 21.12.2004).

13. Kodifikovana Direktiva: Direktiva 2006/54/EZ Evropskog parlamenta i Saveta od 2006. godine o sprovođenju načela jednakih mogućnosti i ravnopravnosti muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i izbora profesije.

Direktive imaju obavezujući karakter u pogledu težnji zemlje koja ih usvaja ka istim ciljevima, a svaka zemlja pojedinačno određuje brzinu doseganja cilja kao i forme kroz koje će se zadati vrednosni i zakonodavni okvir realizovati. Ukoliko se države članice ogluše o određene direktive Evropska komisija ima pravo da pokrene postupak protiv države članice pred Evropskim sudom pravde.

Zakon o ravnopravnosti polova, koji je Narodna skupština Republike Srbije usvojila na zasedanju 11.12.2009. godine, usklađen je sa navedenim direktivama.

DOSTOJANSTVO NA POSLU

Dostojanstvo na poslu (Decent work conditions) se odnosi na mogućnost i pravo svih žena i muškaraca da rade u uslovima gde se poštuje sloboda, jednakost, bezbednost i ljudsko dostojanstvo. Koncept artikuliše Međunarodna organizacija rada (MOR), podvođeci pod dostojanstvo na poslu prava na socijalnu zaštitu zaposlenih, na lični razvoj i socijalnu integraciju, učešće u procesu donošenja odluka koje utiču na njihov život, kao i pravo na jednake mogućnosti za muškarce i žene. Predstavnici ove međunarodne organizacije, jedinstvene po svom tripartitnom sastavu, smatraju da ovakav pristup doprinosi mirnodopskom razvoju zajednice i društva uopšte.

Dostojanstvo na poslu se sastoji od četiri strateška cilja:⁷

1. ostvarivanje osnovnih principa i prava na poslu i uvažavanje međunarodnih standarda;
2. stvaranje prilika za zaposlenje i ostvarivanje zarade;
3. socijalna zaštita i socijalna sigurnost;
4. socijalni dijalog i tripartitnost.

Tripartitnost, tradicionalno prisutna u MOR-u od samog osnivanja, obezbeđuje reprezentativnost svih zainteresovanih strana i njihovih interesa: države, poslodavaca i radnika.

Godine 2008. proglašen je međunarodni dan dostojanstva na poslu, 8. oktobar. Na taj dan, sindikalne organizacije promovišu ideju dostojanstva na poslu kroz javna dešavanja.

Pravo svih zaposlenih je da budu poštovani na radnom mestu, uključuje i zaštitu od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja na poslu, kao i od mobinga kao oblika ispoljavanja nadmoći i maltretiranja zaposlenih. Razvijena demokratska društva stvorila su propise i zakone koji štite dostojanstvo zaposlenih i kriminalizuju seksualno uznemiravanje i ucenjivanje na poslu, kao i mobing. Seksualno uznemiravanje je često direktno u funkciji održavanja uspostavljenih pozicija moći.

U Srbiji, Zakon o radu, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o ravnopravnosti polova prepoznaju i sankcionišu ugrožavanje dostojanstva na poslu kroz seksualno uznemiravanje i ucenjivanje. Država je učinila značajne korake u uspostavljanju zakonskog okvira, dok izazov ostaje u sprovođenju propisa. Svako je odgovoran da prijavi, reaguje na situacije u kojima je žrtva ili prepoznaje da su prava druge/drugoga ugrožena.

7. http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Mainpillars/WhatIsDecentWork/lang--en/index.htm

DRUŠTVENA KONTROLA

Društvena kontrola je skup različitih mehanizama kojima društvo pokušava da očuva zadati vrednosni okvir, odnosno kojima se brani od devijantnih pojava. Pre svega tu spada zakonska regulativa i institucije koje obezbeđuju regulisanje društvenog ponašanja pojedinaca i grupa. U vremenima krize, revolucija i ratova društvena kontrola gubi na snazi. Stoga su to vremena najčešćeg kršenja grupnih i pojedinačnih prava. Neodgovorni uticajni pojedinci i grupe prvo slamaju mehanizme društvene kontrole, uzurpiraju ih, a potom dovode do haosa i sukoba kako bi iz poremećenog poretka izvukli vlastiti benefit i profit. Tokom istorije isti scenario se ponavlja čak i kad se revolucije i ratovi vode u ime najplemenitijih ciljeva.

Odlika demokratskih društava je uspostavljanje sigurnih mehanizama društvene kontrole koji onemogućavaju uzurpacije ljudi iz vlasti, korupciju, bogaćenje bez rada, eksploataciju ljudi, dovođenje pojedinaca i grupa u deprivilegovan položaj.

Društvena kontrola čija pravila pokriva tradicija, običaji, *vox populi* nije poželjna i često je uzrok kršenja ženskih ljudskih prava. Lošim primerima te vrste kontrole mogu se smatrati spaljivanja veštica koja su trajala do XVIII veka, a danas pokušaji prolajfera da onemoguće žene da same odlučuju o vlastitom telu.

DRUŠTVENA PROMENA

Društvena promena je proces tokom koga se menjaju prihvaćena društvena pravila, strukture, društveni poredak i važeći vrednosni sistem. Promena može imati revolucionarni ili evolutivni karakter. Promene se neprestano zbivaju. Uslovljene su nizom civilizacijskih, sazajnih, tehnoloških, kulturnih, obrazovnih i drugih faktora. I sam čovek je biće u neprestanoj promeni od rođenja do smrti, pa se može slobodno reći da mu je

promena imanentna. Promene koje donose boljitak većem broju ljudi, a ne dovode do diskvalifikacije, osiromašivanja i devalviranja napora drugih ljudi mogu se smatrati prihvatljivim.

Dok su se u ranijim epohama promene odnosile na prostorno ograničene zajednice, danas su promene uglavnom globalne, događaju se znatno brže, niveliraju ljudska iskustva i vode homogenizaciji čovečanstva mada to na prvi pogled nije vidljivo. Globalizacija kao svetski trend je krenula iz sfere zabave, kulture, nauke, šireći se preko medija, a tek potom kroz ekonomske i političke tokove. Danas je to nezaustavljiv proces sa dalekosežnim posledicama.

Može se slobodno reći da globalizacija pogoduje širenju ženskih ljudskih prava, da tekovine ženske borbe sa jedne tačke planete postaju svojina svih žena sveta. Naravno, otpori globalizacijskim procesima posebno na planu ženskih ljudskih prava su veliki, ali sam po sebi proces je nezaustavljiv.

Feminizam je jedan od progresivnih društvenih pokreta sa kojim su učinjene brojne društvene promene u korist žena i muškaraca.

DRUŠTVENI UGOVOR

Društveni ugovor podrazumeva postojanje slobodnih građanki i građana koji udružuju svoju volju stvarajući pravila iz kojih proizilaze njihove međusobne veze i odnosi. U društvenoj teoriji postavlja se pitanje da li je društveni ugovor uspostavljen između građana i vlasti (Tomas Hobs) ili se pod društvenim ugovorom podrazumeva uspostavljanje odnosa među samim građanima (Džon Lok i Žan Žak Ruso). Dejvid Hjum je u teoriju društvenog ugovora uveo momenat njegove hipotetičnosti insistirajući na artifičnosti društvenog ugovora i stoga njegovoj promenljivosti.

S obzirom da strane koje sklapaju ugovor moraju biti ravnopravne, feminiskinje insistiraju na uspostavljanju rodne ravnopravnosti kao elementa bez koga je nemoguće napraviti validan društveni ugovor iz kojeg će prosteći rodni poredak, rodni režim i rodne uloge u jednom društvu.

E

EJDŽIZAM

Ejdžizam (ageism) spada među najrasprostranjenije oblike diskriminacije u savremenom svetu, a podrazumeva diskriminisanje pojedinaca/pojedinki samo zato što pripadaju starosnoj grupi trećeg doba. Gde je granica trećeg doba zavisi od kulture, nivoa razvijenosti jednog društva, društvenog bogatstva i demokratskih potencijala. Danas se pod trećim dobom u Evropi podrazumeva životni period u kome ljudi završavaju aktivni radni vek i odlaze u penziju, dakle od polovine šezdesetih ili početka sedamdesetih godina života do smrti. S obzirom da se životni vek ljudi produžava, da se šanse da budu aktivni još izvestan broj godina povećavaju, to se razvijena društva organizuju tako da ljudi trećeg doba imaju prilike da žive i dalje aktivno, razvijaju vlastite kapacitete, kreativno se izražavaju i ne osećaju isključenim iz zajednice. Tako se organizuju univerziteti trećeg doba, umetničke škole i akademije trećeg doba, kursevi računara, kreativnog pisanja... za pripadnike/pripadnice ove dobne skupine. Paralelno postoji i niz diskriminišućih praksi.

Tokom ljudske istorije u mnogim kulturama, pa i kod nas, postojao je običaj lapota – prepuštanja starih i nemoćnih silama prirode ili izazivanja njihove nasilne smrti kako bi bliža okolina ili zajednica bile oslobođene

obaveze da brinu o njima, hrane ih ili zadovoljavaju njihove druge potrebe. Tragovi ejdžizma mogu se detektovati u pričama za decu (Glinena posudica⁸), kulturnim i modnim trendovima. Potrošačka civilizacija favorizuje grupe koje su potencijalni konzumenti, tako da su moda, reklame, proizvodnja usmereni ka mladoj, visokoproduktivnoj populaciji. Ima primera uspešnih zajednica u kojima su i vrlo stari ljudi imali svoje zadatke, odgovornosti i pružali doprinos zajednici.⁹ Najčešće odnos prema starima i odnos prema deci pokazuju koliko jedna zajednica ima etičke principe ugrađene u svoje funkcionisanje.

Zanemarivanje potreba ljudi trećeg doba ima i povratni uticaj na njihovu percepciju vlastite ličnosti. Staračke depresije su najčešće uslovljene imputima koje društvo permanentno upućuje starim osobama.

Ejdžizam, kao i drugi oblici diskriminacije, ranije pogađa žene nego muškarce koji svoju akumuliranu društvenu moć koriste da bi povećali svoj društveni prestiž. Tako se za žene koriste pogrdni termini za koje ne postoje ekvivalenti u muškom rodu, kao npr. "usedelica", "klimakterična" i tome slično. Žene češće bivaju društveno vrednovane i instrumentalizovane kao seksualni objekti, u odnosu na to koliko su fizički atraktivne, što doprinosi ideji gubljenja društvenog statusa i moći uporedo sa telesnim preobražajem izazvanim procesom starenja.

8. Čitanka za IV razred osnovne škole; (pripremili Hasan Đikić, Bogdana Popović i Vuka Grbić), 8.izd. Sarajevo, Svjetlost, 1953.
9. Bart Stefan i Nadežda Radović, *Dečak iz komšiluka*, Nemačko udruženje za dobrosusetske odnose Karlowitz, Sremski Karlovci, 2006, str.98.

EMANCIPACIJA

Pojam emancipacije podrazumeva oslobađanje pojedinca/pojedinke od dominacije drugog. Proces emancipacije žena je krenuo sa zahtevima da žene budu jednake sa muškarcima, da ne budu tlačene i onemogućavane samo zato što su žene. Dakle, emancipacija žena je započela zahtevima za pravom glasa, zahtevima za istu platu za isti rad i za školovanjem žena. Tek je drugi talas feminizma iznedrio zahteve da se jednako vrednuju posebnosti i različitosti između muškaraca i žena. Emancipacija u okviru teoretičarki drugog talasa značila je osveščivanje vlastitih iskustava, diskriminacije koju trpe žene samo zato što su žene i uvažavanje rodnih osobenosti.

Pokazalo se da pored rodne emancipacije velike grupe žena žude i za rasnom emancipacijom, emancipacijom po osnovu seksualne orijentacije, po osnovu psihofizičkih mogućnosti, klasnog ili teritorijalnog porekla i niza drugih ličnih ili grupnih osobenosti.

Da bi brojni emancipacijski koncepti postali ženska realnost trebalo je prevrednovati korpus ljudskih znanja, sameriti ga sa potrebama žena. Tako danas uz katedre ženskih studija nastaju istorije filozofije, literature, civilizacije koje kritički sagledavaju stavove koji imaju mizogine poruke makar ti stavovi pripadali i najvećim umovima ljudske rase.

EU SMERNICE (MAPA PUTA) ZA RAVNOPRAVNOST IZMEĐU ŽENA I MUŠKARACA (2006-2010)

Smernice Evropske Unije za ravnopravnost između žena i muškaraca predstavljaju strateški dokument EU kojim se definišu politike delovanja u cilju unapređivanja rodne ravnopravnosti u periodu od 2006. do 2010. godine. Ova strategija usvojena je 1. marta 2006. godine i počiva na iskustvu prethodne okvirne strategije EU u ovoj oblasti

za period od 2001. do 2005. godine. Kontinuirano zalaganje za unapređivanje rodne ravnopravnosti u EU čini sastavni deo i prožimajući element ukupne politike EU. Smernice EU za ravnopravnost između žena i muškaraca afirmišu dvojak pristup izgradnje i jačanja rodne ravnopravnosti kroz sistemsko uvođenje rodno osveščene politike u sve sfere delovanja, putem definisanja rodno osetljivih strateških pristupa, aktivnosti i posebnih/afirmativnih mera. Evropska komisija usvajanjem i sprovođenjem ovog dokumenta jasno iskazuje svoju opredeljenost aktivnog držanja rodne ravnopravnosti na svom dnevnom redu u procesu jačanja partnerstva sa zemljama članicama i onima koje su u predpristupnoj i pristupnoj fazi.

EU smernice (mapa puta) za ravnopravnost između žena i muškaraca definišu i fokusiraju se na šest prioriternih oblasti u okviru evropske strategije uspostavljanja rodne ravnopravnosti. To su:

1. jednaka ekonomska nezavisnost muškaraca i žena;
2. usklađivanje profesionalnog i porodičnog života;
3. jednaka zastupljenost na mestima odlučivanja;
4. iskorenjivanje svih formi rodno zasnovanog nasilja;
5. uklanjanje rodni stereotipa;
6. promovisanje rodne ravnopravnosti u spoljnoj i razvojnoj politici.

Za svaku prioritetnu oblast, u okviru ovog dokumenta, su definisani specifični ciljevi i aktivnosti za njihovo dostizanje. Sprovođenje i primena ovog dokumenta podrazumeva i podnošenje izveštaja Evropskoj komisiji, kao i sukcesivnu evaluaciju na osnovi koje će se definisati predlozi za nastavak delovanja u 2010. godini.

Akcioni programi, kao što su smernice, omogućavaju Komisiji da proširi političku agendu ili "progura"

neko novo važno pitanje, posebno u onim oblastima političkog delovanja za koje nedostaje politička volja za njihovo rešavanje u Evropskom savetu i Evropskom parlamentu.

EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Savet Evrope je 4. novembra 1950. godine doneo Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. U periodu od 1950. do 2004. godine, Konvenciju je prihvatilo 46 zemalja i time priznalo nadležnosti Evropskog suda za ljudska prava, koji je 1998. godine Protokolom 11 uveden u evropsku pravnu praksu kao stalna pravosudna institucija i koji je otvorio mogućnost pojedinca da učestvuje u međunarodnom pravnom postupku. Tekst je zvanično preveden i objavljen na 30 jezika, a ratifikacija je izvršena u svim državama Saveta Evrope, uključujući i Srbiju.

Sledeći ideju Ujedinjenih nacija i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, kako se navodi u preambuli, ova konvencija sadrži institucionalni okvir za uspostavljanje jedinstvene nadnacionalne zaštite ljudskih prava i sloboda, što uz vladavinu prava čini osnov demokratskog ustrojstva.

Osnovna prava i slobode koje garantuje Konvencija su definisane u prvom delu iste članovima od 2 do 18 i to su: pravo na život (čl. 2), zabrana mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja (čl. 3), zabrana ropstva i prinudnog rada (čl. 4), pravo na slobodu i sigurnost (čl. 5), pravo na pravično suđenje (čl. 6), kažnjavanje samo na osnovu zakona (čl. 7), pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8), sloboda misli, savesti i veroispovesti (čl. 9), sloboda izražavanja (čl. 10), sloboda okupljanja i udruživanja (čl. 11), pravo na sklapanje braka (čl. 12), pravo na delotvorni pravni lek (čl. 13), zabrana diskriminacije (čl. 14). Drugim delom

Konvencije predviđa se obezbeđivanje međunarodne zaštite i uređuje se funkcionisanje Evropskog suda za ljudska prava (čl.19 - 51), dok se treći deo (čl. 51 - 59) odnosi na proceduralna pitanja i nadležnost u vezi sa potpisivanjem, ratifikovanjem, tumačenjem, predmetnom, teritorijalnom i vremenskom primenom odredaba Konvencije. Tokom godina Protokolima su vršene izmene i dopune osnovnog teksta Konvencije, koji su po stupanju na pravnu snagu, postajali pravno obavezujući delovi Konvencije.

Evropska konvencija o ljudskim pravima označila je jasno opredeljenje zemalja članica u smislu sadržaja prava i sloboda i utrla put jasnijem definisanju mera zaštite ljudskih prava u svim oblastima, pa time i u oblasti zaštite žena od nasilja.

EVROPSKA POVELJA O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI NA LOKALNOM NIVOU

Savet evropskih opština i regiona (CEMR), odnosno asocijacija lokalnih i regionalnih vlasti iz preko trideset zemalja Evrope usvojio je 2006. godine povelju o jednakosti muškaraca i žena u lokalnim okvirima. Do sada je povelju potpisalo 256 evropskih lokalnih i regionalnih uprava. Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou namenjena je lokalnim i regionalnim upravama Evrope. Svaka od potpisnica se obavezala da će napraviti i u praksi slediti Akcioni plan kojim se određuju prioriteti, aktivnosti i sredstva za njihovo sprovođenje. Društvene, političke, ekonomske i kulturne nejednakosti su i dalje društvena realnost. Kao primeri za to u Povelji se navode razlike u platama i nejednaka zastupljenost žena i muškaraca u političkom životu.

Lokalna i regionalna demokratska vlast je u obavezi da bira najbolja rešenja u domenu stanovanja, sigurnosti, javnog saobraćaja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite.

Veće učešće žena u lokalnoj vlasti, obezbeđivanje tog učešća afirmativnim merama, znači i pomak u formulisanju politike na lokalnom nivou jer će životna iskustva žena, njihove sposobnosti i kreativnost uneti rodnu dimenziju i oplemeniti lokalnu politiku.

S obzirom da Savet evropskih opština i regiona i njegov Odbor žena izabranih predstavnica lokalnih i regionalnih vlasti već godinama promovišu rodnu ravnopravnost, njihova konkretna inicijativa iz 2005. godine "Grad za ravnopravnost" širi se kroz promociju dobrih praksi.

Povelju osnažuje i Svetska deklaracija Međunarodnog saveza lokalnih vlasti (IULA) o "ženama u lokalnoj upravi iz 1998. Ravnopravnost žena i muškaraca je fundamentalno načelo ovih dokumenata. Da bi to pravo bilo konzumirano moraju se rešavati pitanja višestruke diskriminacije. Podjednako učešće žena i muškaraca u procesima odlučivanja je preduslov za demokratsko društvo. Pored toga prioriteta na lokalnom i regionalnom nivou su eliminisanje rodni stereotipa i obezbeđivanje resursa.

EVROPSKI INSTITUT ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Evropski savet u Nici 2000. godine u Agendi socijalne politike zagovara potrebu osnivanja evropskog instituta za rodnu ravnopravnost koji bi pružao podršku članicama u promovisanju politike rodne ravnopravnosti. 2002. godine Evropska komisija je uradila studiju o izvodljivosti za Evropski institut. Na ustanovljenje Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost naročito je uticao izveštaj Evropske komisije iz marta 2004. godine u kojem je konstatovan trend povećanja razlike između žena i muškaraca u nekoliko oblasti. Evropski parlament je u ime podrške osnivanju instituta uradio studiju "Uloga budućeg Evropskog instituta". Konačno,

8. marta 2005. komesar za zapošljavanje, socijalnu politiku i jednake mogućnosti objavljuje da je Evropski institut za rodnu ravnopravnost osnovan. U decembru 2006. Evropski parlament je usvojio Rezoluciju o osnivanju instituta. Budžet instituta je 52,2 miliona evra za period od 2007. do 2013, a njegovo sedište u Vilnusu, Litvanija.

Glavni cilj Evropskog instituta je podrška institucijama EU u osnaživanju politike rodne ravnopravnosti i *gender mainstreaming* u politikama EU i državama članicama, kao i onima koje su na putu za članstvo. Institut se angažuje na podizanju nivoa svesti građanki i građana Evrope o rodnoj ravnopravnosti.

Među zadacima instituta posebno se naglašava da:

- sakuplja, analizira i promoviše podatke i rezultate istraživanja;
- razvija metode poredivosti podataka;
- analizira efikasnost mera za implementaciju rodne ravnopravnosti;
- organizuje istraživanja;
- koordinira evropsku mrežu za rodnu ravnopravnost;
- organizuje kampanje u cilju podizanja nivoa svesti građanki i građana;
- afirmiše dobre prakse;
- podržava nevladine organizacije i uspostavlja dijalog sa njima, itd.

Evropski institut ima tri organa: Upravni odbor, direktorku sa zaposlenima i Odbor ekspertkinja/ekspertata. Institut podnosi izveštaje o svom radu Evropskom savetu, Evropskom parlamentu i Evropskoj komisiji.

F

FEMICID

Femicid je podvrsta genocida, ubijanje žena zato što su žene. Podvrsta femicida je fetifemicid, abortiranje ženskih fetusa.

Prema Andre Mišel najmasovniji genocid pre Drugog svetskog rata u istoriji je bio femicid – spaljivanje žena u srednjem i početkom novog veka zbog optužbe da su veštice. Procene su da je ubijeno više desetina hiljada žena tokom prakticanja spaljivanja veštica.

U različitim kulturama femicid se iskazuje na različite načine. U Indiji se vezuje za spaljivanje žena ukoliko muževljeva familija hoće da pribavi još jedan miraz ili ukoliko familija žene nije isplatila miraz u celini. Borba protiv spaljivanja žena koje se prikazuje kao 'nesrećni slučaj' traje i danas. U Africi je razlog femicida još uvek živ običaj sakaćenja ženskog polnog organa, odsecanjem klitorisa, ili šireg područja vagine, kao tradicionalna praksa nasilja nad ženama koja se obnavlja iz generacije u generaciju. Posledice ovog sakaćenja često imaju fatalan ishod. Mutilaciju ili genitalno sakaćenje žena su migranti iz Sudana, Somalije, Egipta i drugih afričkih zemalja u kojima je praktikovanje mutilacije u velikom procentu zastupljeno, preneli i u evropske zemlje, tako da ta praksa postaje poznata i na području „starog kontinenta“. Femicid je i ubijanje žena zbog zaštite „časti“ muškarca, ukoliko je izvršila ili pokušala da izvrši preljubu. Sve femicidne prakse služe održavanju

i ponovnom utvrđivanju dominantnog položaja muškaraca i njihove vlasti nad životom i telom žene.

Uvođenjem ultrazvučnog pregleda trudnica proširena je praksa abortiranja ženskih fetusa jer patrijarhalne kulture više vrednuju mušku decu od ženske. U Kini će zbog prava para na jedno dete kroz niz generacija biti ozbiljan manjak žena u populaciji.

U Srbiji najizraženiji oblik femicida se odražava kroz ubistva žena koja su posledica nerazrešenih ili prolongiranih oblika porodičnog nasilja nad ženama. Još uvek ne postoji zvanična državna statistika o ubijenim ženama, žrtvama porodičnog nasilja, ali iz statistika nevladinih organizacija kao što je Autonomni ženski centar, saznajemo da je u proseku svake sedmice jedna žena ubijena od strane svog partnera.

FEMINIZMI

Danas bi se teško jednoznačno mogao definisati feminizam. Jednostavnije i bliže istini je govoriti o feminizmima. Pojam pokriva širok raspon od teorijskih pristupa, preko političkih aktivnosti i društvenih pokreta do ličnih opredeljenja velikog broja žena koje odlučuju da izađu iz patrijarhata, autoritarnosti i da uzmu deo društvene moći koji im kao ravnopravnim ljudskim bićima pripada.

Reč 'feminizam' se prvi put defininiše u Roberovom rečniku 1837. godine u Francuskoj kao "učenje koje se zalaže za širenje prava i uloge žene u društvu". Već u ovom određenju značenja reči 'feminizam' sadržana su sva tri elementa: učenje (teorija), širenje prava žena (akcija) i lično opredeljenje (deo ličnog identiteta). Reč 'feminizam' je zapravo prvi upotrebio socijalista-utopista Šarl Furje 1830. godine. Furjeova opaska da emancipacija žena izražava meru emancipovanosti društva u celini važi i danas. U Engleskoj, drugoj kolevci feminizma, 'feminizam' se pominje 1890. godine kao

sinonim za zaštitu ženskih prava i direktno se vezuje uz pokret sifražetkinja i spis Meri Volstonkraft "Odbrana prava žena"¹⁰.

Malo teorijskih koncepata je u poslednja dva veka dobilo toliko teorijskih artikulacija, proizvelo toliko društvenih akcija i ostavilo traga u razvoju ličnosti kao feminizam. S obzirom na pretenzije feministkinja da njihov pogled na društvo, poziciju žena i vlastitu ličnost bude delatan, dovodi do društvenih promena i da menja postojeću raspodelu moći, za očekivati je da feminizam i feminističke ideje nailaze na otpore onih kojima postojeća raspodela moći odgovara.

Feminizmi se mogu klasifikovati hronološki kako su se javljali, ali najčešća podela je na sociopolitički, čije izvoriste je težnja za socijalnom promenom, i akademski koji se razvija unutar univerzitetskih i alternativnih studija i istraživanja. Prema žestini socijalne promene na kojoj insistira, metodama angažovanja i posmatrajući feminizam iz perspektive analize političkih nauka razlikujemo radikalni, liberalni i marksistički ili socijalistički feminizam. U poslednje dve dekade feminizam je bio izložen izazovima koje je pred njega stavljala politika „identiteta“, koja je uzdrimala koherentan feministički projekat kao ideju i kao pokret¹¹. Kao posledica uticaja politike identiteta, javljaju se feminizmi obojeni nastojanjima grupa žena koje se okupljaju prema nekom svojstvu ili za njih bitnom elementu identiteta (rasi, seksualnom opredeljenju, teritoriji, iskustvima koja dele međusobno). Tako se javljaju lezbejski, afro-američki, jevrejski, feminizam Trećeg sveta itd.

Feminizam se razvijao u periodima najžešćih kriza koje je bilo nemoguće ili vrlo teško razrešiti u okvirima koji

10. Op.cit.

11. Marsh David, Stoker Gerry, *Teorije i metode političke znanosti*, Tonči Kursar i Davor Stipetić (preveli) Zagreb, 2005., str.108.

su ih proizveli. Prvi talas feminizma se vezuje za Prvi svetski rat, socijaldemokratkinje i njihove antiratne zahteve, za zaštitu žena na poslu, ograničavanje eksploatacije ženskog i dečijeg rada i borbu za pravo glasa žena. Pod prvim talasom feminizma podrazumeva se period do početka šezdesetih godina XX veka. Jednakost žena i muškaraca, odnosno osvajanje pravne i političke jednakosti muškaraca i žena je bila centralna ideja. Insistiralo se na promeni zakonodavstva koje bi ženama dalo pravo na raspolaganje i nasleđivanje imovine, pravo na sklapanje poslova, kao i politička i građanska prava.

Drugi talas feminizma je bio plod krize, pre svega krize vrednosti, krajem šezdesetih godina XX veka. Inspirisan je knjigom Simon de Bovuar "Drugi pol"¹², afirmiše ideju jednakosti, ali se bavi definisanjem drugosti, različitosti. Ideja jednakosti zamenjena je idejom 'ravnopravnosti'. Više se ne govori o 'polu', od prirode određenom obeležju ljudskog bića, nego se uvodi kategorija 'roda', socijalnog konstrukta polnosti. Iako sama Simon de Bovuar ne uvodi jezičku distinkciju, njoj pripada ključna rečenica: "Ženom se ne rađa, žena se postaje". Dakle, 'ženskost', kao i 'muškost' su socijalni konstrukti određenog društva u određenom vremenu i stoga podložni promeni.

Između feministkinja prvog i drugog talasa postoji diskontinuitet. Iz različitih razloga diskontinuitet ženskih teorija i pokreta je bio realnost i na Istoku i na Zapadu. Drugi talas feminizma se razvija u atmosferi narastajućih utopijskih energija (pokret zelenih, anti-nuklearni i antiratni pokret). Iako su i zahtevi prvog, a manje-više i zahtevi drugog talasa feminizma ispunjeni, broj zahteva ženskih pokreta, opseg i dubina promena

12. Beauvoir, Simone de, *Deuxieme sexe*, [The second sex]; translated and edited by H. M., Parshley [1st American ed.], New York, Knopf, 1953 [c1952]

koje podrazumevaju, polja interesovanja i delovanja se neprestano šire i narastaju. Na društvenoj sceni postaju vidljivi životi i stremljenja različitih višestruko deprivilegovanih grupa žena. Feminizam je ostvario uticaj na sve sfere života od svakodnevice u kojoj rad u kući pripada u jednakoj meri muškarcu i ženi, u kulturi, nauci, politici itd.

Treći talas feminizma živi istovremeno sa idejama i praksom drugog talasa jer, pored ostalog, feminizam izrasta autentično i na tlu eks-socijalističkih zemalja u kojima su žene osvojile neka od prava za koja se feminiskinje za Zapada tek bore, ali i otkrivaju ideje drugog talasa feminizma i građansku demokratiju. Treći talas feminizma u Americi i Evropi nastaje iz kritike dvostruko, trostruko i višestruko marginalizovanih grupa žena koje predstavnice drugog talasa vide kao bele žene ponikle iz dominantnog zapadnog civilizacijskog kruga prebacujući im da jedino što su postigle jeste vlastiti ulazak u privilegovan društveni sloj. U kontekstu trećeg talasa feminizam pripada slobodnoj pojedinki svesnoj svojih različitih identiteta, mogućnosti, sa pravom na vlastite izbore. Feminizam trećeg talasa se vezuje danas uz queer teoriju, ženizam, post-kolonijalnu teoriju, kritičku teoriju.

FAMILY FRIENDLY POLITIKE

Family friendly policies ili politke bliske porodici podrazumevaju raznovrsne radne prakse koje su ustanovljene sa ciljem da se zaposlenima omogući da dostignu zadovoljavajuću ravnotežu između zahteva privatnog i profesionalnog/poslovnog života. Često se uvode s ciljem re-integracije žena nakon porodijskog odsustva. Ipak, politika jednakih mogućnosti zahteva da opcije fleksibilnog radnog vremena budu dostupne i muškarcima.

Fleksibilno radno vreme je jedna od tekovina savremenog razvoja organizacije rada. Koristi se uglavnom da bi se lakše uskladile obaveze vezane za održavanje života u porodici i profesionalne obaveze. Fleksibilno radno vreme može se odnositi na dnevnu, nedeljnu, mesečnu ili godišnju organizaciju radnog vremena. Mane fleksibilno organizovanog radnog vremena vezane su za lošiji tretman onih koji ga koriste, manju mogućnost napredovanja u profesionalnoj karijeri. Jednom rečju, na fleksibilno radno vreme se još uvek gleda kao na pomoćnu kategoriju. To je sigurno vezano za činjenicu da se ono odnosi uglavnom na žene, da muškarci koriste znatno ređe fleksibilno radno vreme što znači i da u znatno manjoj meri preuzimaju obaveze vezane za porodicu.

Family friendly politike mogu uvoditi, pored fleksibilnog radnog vremena, i usluge čuvanja dece u okviru sedišta radne organizacije (u slučaju korporacija ili mnogoljudnih kolektiva), pomoć za brigu o starim licima, kao i podršku u aktivnostima vezanim za razvoj lokalne zajednice. Uvođenje ovakvih programa, svakako, zahteva značajne ekonomske resurse i investicije. S druge strane, korisnost ovih programa je moguće uočiti u društvima gde se *family friendly* politike već duže vreme sprovode, i ogledaju se u višem stepenu socijalne uključenosti, većoj motivaciji zaposlenih da aktivno doprinose na radnom mestu, što se ogleda i u većoj produktivnosti¹³.

13. <http://www.flexibility.co.uk/issues/WLB/rowntree1.htm>;
http://www.oregon.gov/DAS/HR/docs/train/ffp_guide3.pdf

G

GENITALNO SAKAĆENJE (FEMALE GENITAL MUTILATION- FGM)

Genitalno sakaćenje ili mutilacija ženskih polnih organa devojčica je i danas realnost velikog broja žena u svetu. Prema proceni Svetske zdravstvene organizacije dva miliona devojčica godišnje biva podvrgnuto ovoj intervenciji. Genitalno sakaćenje je odsecanje spoljnih delova genitalija, klitorisa, velikih i malih usmina, u zavisnosti od forme mutilacije koja se primenjuje. Dubina zahvata varira od odsecanja vrha klitorisa, preko odsecanja klitorisa i dela usmina do odsecanja klitorisa, velikih i malih usmina i zašivanja vaginalnog otvora. Ostavlja se mali prolaz za mokraćne puteve i oslobađanje od menstrualne krvi. Ovako zašivene devojke se pre stupanja u seksualne odnose podvrgavaju novoj intervenciji, što se dešava i prilikom porođaja.

Genitalno sakaćenje je bolna i mučna praksa za žene. S obzirom da ova praksa ulazi u domen „tradicionalne medicine“ i ostaje van legalnih zdravstvenih institucija, nivo higijene prilikom obavljanja ove intervencije je često nizak, te je prateća pojava veliki broj infekcija, kao i pogrešnih zašivanja koja onemogućavaju pražnjenje organizma, što sve predstavlja uzroke smrti devojčica i žena koje su bile izložene ovom poduhvatu.

Pretpostavlja se da je u svetu oko 135 miliona devojčica bilo podvrgnuto ovoj tradicionalnoj praksi, od čega najveći broj na afričkom kontinentu.¹⁴

Genitalno sakaćenje je oblik surove kontrole ženske seksualnosti i jedan od najsurovijih oblika institucionalizovanog nasilja nad ženama.

GINOKRITIKA

Početak osamdesetih godina XX veka Ilejn Šovolter se upušta u avanturu klasifikovanja i sistematizovanja feminističke kritike. Veliko interesovanje izaziva njen članak „Feministička kritika na raskršću“ (1981.) Šovolterova ističe da je feministička kritika ušla u *razvojnu fazu* koja zahteva utvrđivanje teorijskih osnova i diferencijaciju nastalih pravaca. Ona nalazi da je dominantan pravac *revizionistička struja feminističke literarne kritike*. Najistaknutija predstavnica ovog pravca je Sandra Gilbert „Šta feministička kritika traži?“ („What Do Feminist Critics Want?“). Gilbertova traži detabuiziranje i dešifrovanje pitanja koja su skrivala vezu između tekstualnosti i seksualnosti i oslobađanje od uticaja kulturnih autoriteta. U tom kontekstu revizionistička feministička kritika sledi težnje aktivistkinja drugog talasa feminizma razotkrivajući u literaturi mehanizme represije prema ženama i različite oblike muške dominacije kroz književne kanone koji su garant očuvanja dominantne muške perspektive. Ova kritika se, prema Šovolterovoj, ubrzo suočila sa vlastitim granicama, to jest sa nedostatkom pozitivnog aspekta. Bila je vrlo produktivna na terenu protiv čega je, ali su joj nedostajali aspekti za šta se zalaže. Jednom rečju, revizionistička feministička kritika je bila zavisna od androcentričke perspektive. Upravo

14. Zaharijević Adriana (priređila), *Neko je rekao feminizam*, Heinrich Böll Stiftung, 2008., str. 155.

napuštanje androcentričke perspektive pomoglo je rađanju ginokritike. Feministička kritika se suočila sa problemom nalaženja sopstvenog sistema, sopstvene teorije.

Žensko iskustvo, „čestara različitosti“ je postalo predmet istraživanja. Taj sopstveni ženski glas je trebalo da postane ginokritika. Nije Šovolterova izmislila ginokritiku. Žene su uvek tragale za vlastitim glasom, ali ona je to žensko traganje imenovala. Jedan od centralnih problema ginokritike postaje konstrukcija 'ženskosti'. Pitanje 'ženskosti' je postavila Patriša Mejer-Speks autorka knjige „Ženska imaginacija“ („Female Imagination“, 1975.). Pored jasnog definisanja 'ženskosti' ginokritika je trebalo da istraži istoriju, stil, teme, vrste i strukture ženskog književnog stvaralaštva, da opiše stvaralački proces i konačno kanone. Diskusija je vođena i oko odnosa čitateljka – autorka teksta.

Šovolter sistematizuje četiri modela definisanja 'ženskosti' u feminističkoj kritici: biološki, lingvistički, psihoanalitički i kulturni. Pokazalo se da je reč o vrlo produktivnoj sistematizaciji feminističke kritike.

Biološki model telo smatra neodvojivim od intelekta. Telesnost, čulnost, jezik tela postali su predmet analize naspram 'muškoj racionalnosti' i sveprisutnoj dualnosti tela i intelekta. Opasnost ove kritike bila je u apsolutizaciji značaja telesnosti za pisanje i čitanje. Jedna od glavnih predstavnica je Alisija Ostriker („Body Language: Imagery of the Body in Women's Poetry“, 1980).

U lingvističkim i tekstualnim teorijama traga se za polnom determinacijom jezika. Ove teorije su u većini bile normativnog karaktera zahtevajući stvaranje specifičnog jezika koji će isključivati pokoravanje žena. U prilog ovim teorijama išli su različiti tajni jezici žena koji datiraju od mitova preko jezika stvaranih u netolerantnim, ženama nesklonim kulturnim okruženjima. Ali, opasnost je predstavljalo izolovanje, zapravo

getoiziranje kulture žena iz društvenog konteksta i samim tim njeno ponovno marginaliziranje. Ove teorije su najdoslednije razvijale Francuskinje Ani Leklerk, Šantal Šaval i Žan Ivrrar.

Imajući u vidu tretman 'ženskog' kao manje vrednog, 'kastriiranog', faličnog u psihoanalizi Sigmunda Frojda jasno je da je uspostavljanje veze između psihe autorke i njenog stvaralaštva moralo biti pod opterećenjem izrazito falocentrički strukturirane psihoanalize. U više navrata autorke kritički vrednuju odnos psihoanalize i ženskog stvaralaštva. Implicitna kritika je (Doroti Dinerstin i Nensi Čadorov) polni identitet definisala na preedipovskoj fazi razvoja ličnosti. Džulijet Mičel izvodi feminističku reinterpetaciju Edipovog kompleksa povezujući Frojdove interpretacije sa drugačijim istorijskim kontekstom što ih uveliko obesmišljava. Koncentrišući se na odnos majka-ćerka, na psihodinamiku odnosa unutar ženskih zajednica kao impulse ženskog stvaralaštva Šovolterova ograničenja ovog kritičkog modela nalazi u nedovoljnom prisustvu društvenog konteksta u širem smislu, to jest ekonomskih činilaca, etničkih i kulturnih specifičnosti unutar kojih žene stvaraoaci deluju.

Feministička kritika iz perspektive kulturne antropologije ima sve elemente izostavljene u biološkom, tekstualnom i psihoanalitičkom modelu.

Ginokritika je bila važan pokret krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XX veka. Danas predstavlja deo feminističke istorije. Njeno najproduktivnije ishodište bile su arahnologija Nensi Miler („Poetics of Gender“, 1986.) i *écriture feminine* Elen Siksu, Lis Irigeraj, Julije Kristeve.

H

HETEROSEKSIZAM

Heteroseksizam je vrlo uvrežen oblik diskriminacije. Bazira se na predrasudi da je heteroseksualnost jedini normalni oblik ljudske seksualnosti. To znači da se velika grupa LGBTTIQ osoba diskriminiše, da se njihova seksualna iskustva i žudnje negiraju, smatraju devijantnim. Svetska zdravstvena organizacija je uklonila homoseksualnost sa liste bolesti 1992. godine. U dopisu Srpskog lekarskog društva od 14. maja 2008. godine, koji je odgovor na pitanje NVO Labris da li se homoseksualnost kod nas i dalje tretira kao bolest, stoji: "...homoseksualnost se u važećoj ICD-10 Klasifikaciji duševnih poremećaja i poremećaja ponašanja ne pojavljuje kao bolest... Kako je i naša zemlja članica Svetske zdravstvene organizacije podrazumeva se da delimo stavove iste, da istopolna orjentisanost nije mentalno oboljenje."¹⁵

Iako antidiskriminacioni zakoni izričito zabranjuju diskvalifikovanje ličnosti po osnovu seksualne orijentacije, uticaj verskih zajednica, predrasude i nespremnost ljudi da menjaju jednom prihvaćena uverenja reprodukuju heteroseksističke stavove.

HOMOFBIJA

Homofobija je upućena prema homoseksualno, biseksualno, transseksualno, interseksualno i queer orijentisanim osobama. Reč je o bezrazložnoj mržnji

15. Izvor: Gayten LGBT

prema osobama drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne. Kao i svaka druga neosnovana mržnja i homofobija proizvodi strah i manipuliše vlastitim imaginarnim proizvodima. Homofobične osobe pripisuju homoseksualnosti i homoseksualno orijentisanim osobama niz osobnosti koje nemaju veze sa ličnim karakteristikama i svojstvima osoba, već predstavljaju mišljenje zasnovano na stereotipnim vizijama i predrasudama. Nedavno, prilikom javne i parlamentarne rasprave u Skupštini Republike Srbije o predlogu Zakona o zabrani diskriminacije građani i građanke su imali priliku da čuju karakterističan repertoar homofobičnih izjava.

Kroz razne istorijske periode pa i danas, homoseksualne osobe su proglašavane krivcima za niske natalitetne stope, “belu kugu”, izumiranje naroda. Svakome ko je u stanju da sledi logički vlastitu misao jasno je da nije svako vođenje ljubavi nužno usmereno na produženje vrste, da ljudi imaju pravo da slede potrebe vlastitog tela, da biraju seksualne partnere i da to ne moraju da rade u skladu sa društveno dominantnim heteroseksualnim modelom.

Drugi homofobični argument je upućen nepodobnosti homoseksualnih osoba da odgajaju vlastitu ili usvojenu decu. U svetu već decenijama homoseksualne osobe odgajaju decu i prema istraživanjima ta deca se od dece koja rastu u heteroseksualnim porodicama razlikuju samo po tome što su tolerantnija i lakše prihvataju drugost i različitost. Homoseksualne osobe su u velikoj većini deca rođena u heteroseksualnim zajednicama. Heteroseksualnost roditelja ne povlači automatski heteroseksualnost dece i *vice versa*.

Društvo koje drži do demokratskih vrednosti kriminalizuje homofobiju i štiti prava svojih građanki i građana da slobodno odlučuju koga će i kako voleti. Društvo tolerancije i inkluzije prepoznaje jednaku vrednost svake ljubavi.

INCEST

Incest – u našem narodu poznat pod imenom rodo-skrnavljenje - u većini evropskih zakonodavstava se vezuje za seksualnu zloupotrebu dece od strane roditelja, odnosno seksualne odnose između brata i sestre ako su stariji od 16 godina. Širi kontekst u kojem neka zakonodavstva koriste ovu reč je seksualna zloupotreba deteta od strane onih koji su u položaju autoriteta u odnosu na dete i koji zloupotrebljavaju poverenje deteta (vaspitači, nastavnici, terapeuti, rođaci, komšije). Rodoskrnavljenje se sankcioniše u gotovo svim zajednicama, mada se granice u rodbinskim vezama različito tretiraju.

U 85% slučajeva žrtve incesta su devojčice. Postojanje incesta se vekovima zataškavalo. Žrtve su najčešće bile tretirane kao psihijatrijski bolesnici. Nema zajednice u kojoj nisu zabeleženi slučajevi incesta. Ako se o incestu čuti, to je samo znak da se zajednica sa problemom nije suočila. Incest je rasprostranjeniji u zatvorenim malim zajednicama, na izolovanim farmama, brdsko-planinskim selima bilo zbog preterane okrenutosti članova porodice jednih ka drugima bilo zbog opredeljivanja incestnika da žive na mestima gde su izolovani i van domašaja zakona. Jedan od bitnih razloga zašto se o incestu čutalo je idealizovanje porodice kao osnovne ćelije društva. Incest dovodi pod znak pitanja

sve uloge koje u porodici postoje. Majka incestuizirane devojčice u velikom broju slučajeva nije na strani kćeri, negira postojanje incesta ili okrivljuje kćer jer je njena uloga supruge i majke potpuno uzdrmana.

Već pomena reči 'incest' izaziva odijum. Prva reakcija je uvek šok. Posledica obelodanjivanja postojanja incesta najčešće dovodi do prekida incestuoznih radnji, samo bez temeljne organizovanosti zaštite žrtve, dugogodišnjeg praćenja situacije, terapijskog rada sa žrtvom, temeljnog prikupljanja dokaza i kažnjavanja nasilnika, terapijskog rada sa svim članovima porodice incestuozna situacija se može vrlo lako obnoviti bilo na samoj žrtvi ili drugoj mlađoj devojčici u porodici. Prema švajcarskim istraživanjima porodica u kojoj je konstatovan incest veoma često ima dugu istoriju incesta. Postojanje incesta na jednom članu porodice može nagoveštavati niz žrtava unutar jedne porodice kroz generacije.

Ženski pokret u Beogradu se početkom devedesetih organizovao, suočio sa problemom incesta, uticao na izmenu zakona, senzibilizaciju društva i institucija za prepoznavanje incesta i adekvatno reagovanje. Incest trauma centar je pionirska organizacija koja problemu pristupa sa feminističkih pozicija.

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRBIJI

Organizacija Ujedinjenih nacija već skoro pet decenija promovise ustanovljavanje i institucionalizaciju mehanizama za postizanje rodne ravnopravnost. Još 1962 godine je Komisija za status žena UN identifikovala vrednosti imenovanja nacionalnih komisija za status žena koji bi bili, po tadašnjoj definiciji UN, „jedno ili više tela organizovanih u sistem koji funkcionišu u okvirima različitih državnih organa priznatih od

strane vlada kao institucije koje se bave unapređenjem položaja statusa žena¹⁶.

U Srbiji uvođenje institucionalnih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti počinje kao proces nakon demokratskih promena u zemlji. Ravnopravnost žena i muškaraca postaje sastavni deo zakonodavnog sistema Republike Srbije, posebno osnažen donošenjem novog Ustava Republike Srbije, u članu 15. gde „Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.“ Dalja razrada zakonskih garancija jednakih mogućnosti za žene i muškarce, uvodi se Zakonom o ravnopravnosti polova, koji je usvojen 11. decembra 2009. godine na zasedanju Narodne skupštine Srbije. Taj zakon ulazi u okvire antidiskriminacionog zakonodavstva, gde se krovnim zakonom smatra Zakon o zabrani diskriminacije, koji je stupio na snagu u aprilu 2009. godine.

Mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti obuhvataju pored pomenutog zakonodavnog okvira, i tela za rodnu ravnopravnost na svim nivoima vlasti, strategije i akcione planove, kao zaštitnike građana. U Srbiji postoje tela za rodnu ravnopravnost na svim nivoima vlasti i to:

I Na centralnom nivou vlast:

- Uprava za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu rada i socijalne politike, prvi i jedini izvršni mehanizam na državnom nivou,
- Savet za ravnopravnost polova, savetodavno telo Vlade Republike Srbije,
- Skupštinski odbor za ravnopravnost polova, telo na nivou zakonodavne vlasti,
- Zamenica zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost,

16. *Institucionalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti*, OEBS, Beograd, 2005

II Pokrajinski institucionalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti, među kojima:

- Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova,
- Savet za ravnopravnost polova,
- Zamenica pokrajinskog ombudsmana za pitanja ravnopravnosti polova,
- Odbor za ravnopravnost polova,
- Zavod za ravnopravnost polova AP Vojvodine,

III Lokalna tela za rodnu ravnopravnost:

- Više od 70 tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalne samouprave.

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST NA REPUBLIČKOM NIVOU

Savet za rodnu ravnopravnost

Predstavlja vladino međuresorno savetodavno telo u koje su uključeni članovi iz civilnog društva i akademskih krugova, prvi put ustanovljeno 2004. godine.

Zadaci Saveta su da:

- razmatra i predlaže mere za unapređenje politike ostvarivanja rodne ravnopravnosti sa stanovišta međuresorske saradnje u ovoj oblasti;
- daje inicijativu za preduzimanje kratkoročnih mera koje doprinose ostvarivanju rodne ravnopravnosti;
- daje inicijativu za donošenje programa prikupljanja, obrade i objavljivanja statističkih podataka kojim će se obezbediti da se na ravnopravan način tretiraju polovi;
- prati i analizira kriterijume selekcije u različitim procedurama izbora i imenovanja na javne funkcije

i daje inicijativu za otklanjanje prepreka koje se negativno odražavaju na izbor i imenovanje manje zastupljenog pola;

- razmatra i inicira programe i predlaže mere za podsticanje i osposobljavanje žena za učešće u javnom i političkom životu;
- razmatra i druga pitanja od interesa za postizanje rodne ravnopravnosti;
- razmatra predloge, zaključke i preporuke Foruma sektora civilnog društva;
- formuliše predloge i preporuke upućene Vladi RS za unapređenje politike postizanja rodne ravnopravnosti.

Skupštinski odbor za ravnopravnost polova

Poslovníkom Narodne skupštine Republike Srbije, u paragrafu 5 „Odbori i druga radna tela Narodne skupštine“, član 71. definišu se nadležnosti Skupštinskog odbora za ravnopravnost polova, koji je prvi put osnovan 2002. godine: „Odbor za ravnopravnost polova razmatra predlog zakona, drugog propisa i opšteg akta sa stanovišta unapređivanja i postizanja ravnopravnosti (rodne jednakosti) polova. Odbor sagledava stanje vođenja politike, izvršavanje zakona, drugih propisa i opštih akata od strane Vlade Republike Srbije i drugih organa i funkcionera odgovornih Narodnoj skupštini, sa stanovišta poštovanja ravnopravnosti polova. Odbor ima 15 članova.“

Uprava za rodnu ravnopravnost

Jula 2007. godine u okviru Ministarstva rada i socijalne politike ustanovljen je Sektor za rodnu ravnopravnost, prvi izvršni mehanizam Vlade Republike Srbije za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

Zakonom o ministarstvima, "Sl.glasnik", broj 65/08, propisano je da se u okviru istog ministarstva obrazuje Uprava za rodnu ravnopravnost, preuzimajući funkciju izvršnog mehanizma, kao i nadležnosti i odgovornost za sprovođenje aktivnosti dotadašnjeg Sektora za rodnu ravnopravnost. Članom 19. navedenog Zakona definisane su i proširene nadležnosti i zadaci Uprave za rodnu ravnopravnost, i to:

- analiza stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti;
- izrada i sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti;
- izrada nacрта zakona i drugih propisa u ovoj oblasti;
- saradnja sa drugim državnim organima, organima autonomnih pokrajina i organima jedinica lokalne samouprave u ovoj oblasti;
- međunarodna saradnja;
- koordinacija rada i pružanje stručne i administrativno-tehničke podrške Savetu za ravnopravnost polova;
- poboljšanje položaja žena i promocija rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti;
- integrisanje principa rodne ravnopravnosti u svim oblastima delovanja institucija sistema;
- sprovođenje preporuka Komiteta UN o eliminaciji diskriminacije žena, kao i druge poslove u skladu sa zakonom.

Pod okriljem Uprave za rodnu ravnopravnost sprovodi se Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti, kao i akcioni plan koji predstavlja njenu operativnu razradu. Isti izvršni mehanizam zadužen je za nadgledanje sprovođenja

Zakona o ravnopravnost polova, koji je stupio na snagu krajem 2009. godine.

Zaštitnik građana

Član 6. Zakona o zaštitniku građana, koji je izglasan u Narodnoj skupštini 16. septembra 2005. godine, predviđa posebnu zaštitu u pogledu ravnopravnosti polova: „Zaštitnik građana ima četiri zamenika koji mu pomažu u obavljanju poslova utvrđenih ovim zakonom, u okviru ovlašćenja koja im on prenese. Prilikom prenošenja ovlašćenja zamenicima, Zaštitnik građana posebno vodi računa o tome da se obezbedi određena specijalizacija za obavljanje poslova iz nadležnosti Zaštitnika građana, naročito u pogledu zaštite prava lica lišenih slobode, ravnopravnosti polova, prava deteta, prava pripadnika nacionalnih manjina i prava osoba sa invaliditetom.“¹⁷

Na petom vanrednom zasedanju Narodne skupštine, održanom 7. oktobra 2008. godine, po prvi put su izabrani i imenovani zamenici zaštitnika građana, među kojima i Zamenica zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost i prava osoba sa invaliditetom.¹⁸

17. Zakon o zaštitniku građana, Službeni glasnik br. 54/2007.

18. <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/o-nama/zamenici-zastitnika-gradjana>

J

JEDNAKOST

'Jednakost' je pojam o kojem su se kroz istoriju vodile, i danas se vode mnogobrojne debate. Predmet je sporova, zabluda, ali i ideal mnogih utopijskih projekata. Društvena jednakost se vezuje za distribuciju društvene moći to jest za posedovanje materijalnih bogatstava, političke vlasti i društvenog ugleda. Objašnjavanje postojanja društvenih nejednakosti ima različit karakter od mitsko-religijskog (da je to izraz božije volje), preko naturalističkih teorija (društvene nejednakosti su uslovljene prirodnim nejednakostima), do socioloških (nejednakosti su posledica delovanja kompleksnih činilaca – prirodnih, sociokulturnih i individualnih).

Formalno-pravna jednakost je dosledna primena svih zakonskih normi za sve. Jednakost početnih šansi pretpostavlja dovođenje svih pojedinca/pojedinki u jednake startne uslove. Treći tip jednakosti je jednakost ishoda. Dakle, uvođenje mera koje će obezbediti redistribuciju startnih uslova u korist defavorizovanih grupa i pojedinaca. Kvote, mere afirmativne akcije i pozitivne diskriminacije spadaju u te mere. Danas se umesto pojma 'jednakost' koristi pojam 'jednake mogućnosti' jer je društveno znatno realniji.

JEDNAKE MOGUĆNOSTI

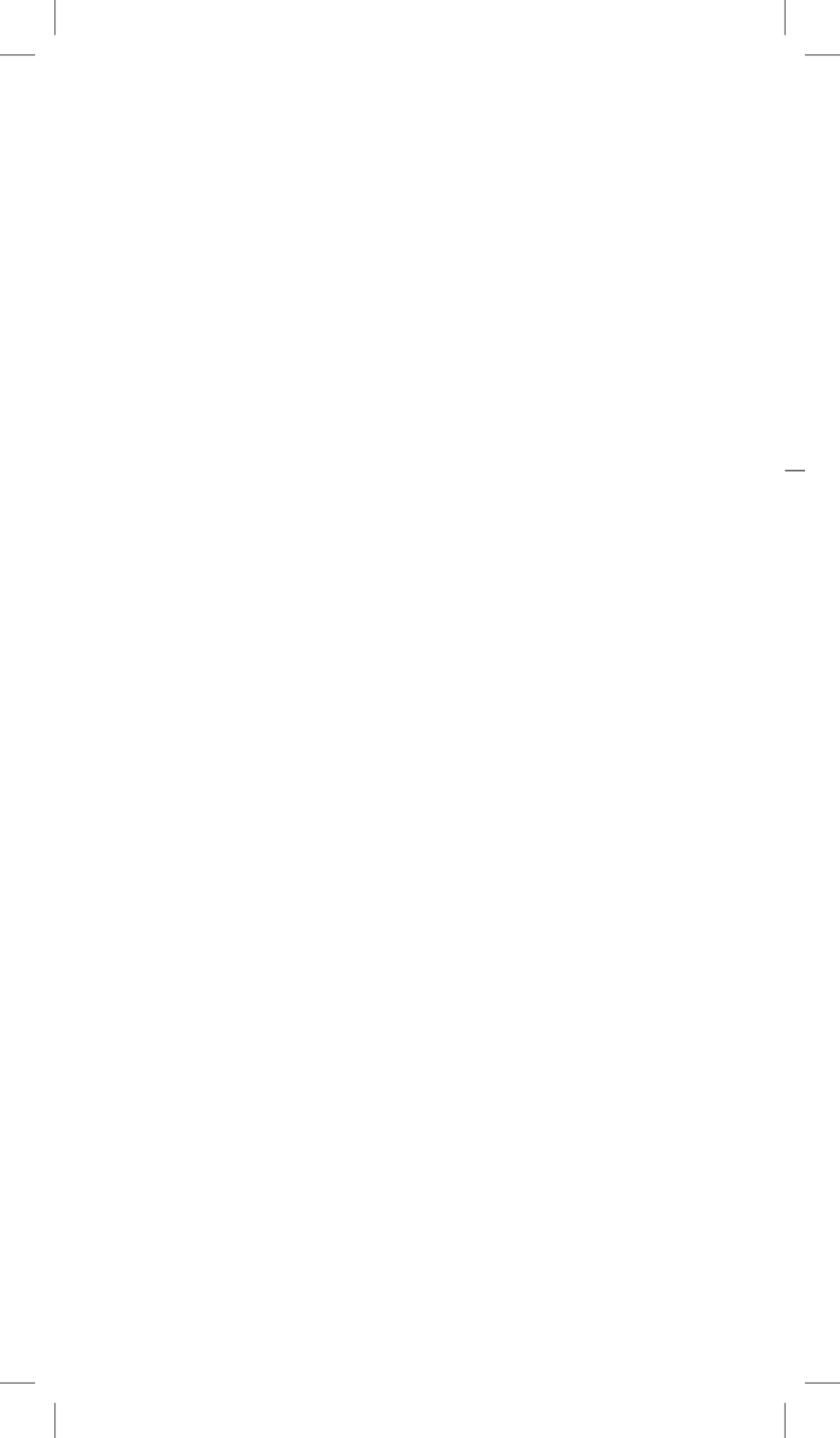

Jednake mogućnosti predstavljaju širi pojam od rodne ravnopravnosti, utoliko što pored jednakih mogućnosti za žene i muškarce, se pod pojmom podrazumevaju i jednake mogućnosti za učešće u društvenom, javnom i profesionalnom životu za sve individue, koje mogu biti izložene diskriminaciji po bilo kom osnovu ili ličnom svojstvu kao na pimer: polu, seksualnoj orijentaciji, etničkoj pripadnosti, religijskom ili političkom opredeljenju, fizičkim karakteristikama, statusu, godištu, članstvu u nekoj organizaciji itd.

Evropsko zakonodavstvo se bavi postavljanjem standarda jednakih mogućnosti i kroz primarno i kroz sekundarno zakonodavstvo. U domenu jednakih mogućnosti važno mesto zauzimaju pravne tekovine u oblasti rodne ravnopravnosti. One su primarno ukorenjene u Poglavlju o socijalnoj politici, posebno u članu 141. Ugovora o EZ (bivši član 119. – Ugovor o EEZ -Rimski ugovor iz 1957.), koji čini sastavni deo Ugovora o EU iz Amsterdama, gde se postavlja pravna osnova za evropsko zakonodavstvo u pitanjima zapošljavanja i zanimanja, preciznije garantuje se pravo na jednaku platu za rad jednake vrednosti i kao takav se neposredno primjenjuje u državama članicama. Na ove odredbe pojedinci, državljani zemalja članica EU, mogu se direktno pozvati pred nacionalnim sudovima. Ovo osnovno pravo je omogućilo EU da u okviru prvog stuba razvije dalekosežne pravne tekovine na području socijalne politike u smislu stvaranja zakonodavstva o jednakom postupanju.

Amsterdamski ugovor – Ugovor o EU1999, u članu 2 definiše unapređivanje rodne ravnopravnosti kao jedan od ključnih zadataka EU, dok u članu 3 uvodi koncept *gender mainstreaming*, tj. uvođenje rodno sveščene politike u sve sfere delovanja unije. Ova dva člana stvorila su pretpostavke za lakše formiranje institucionalnih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti na nivou EU.

Odredbe člana 251. odnose se na postupak donošenja pravnih akata sekundarnog zakonodavstva EU u procesu saodlučivanja Evropskog parlamenta i Saveta ministara. U oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce donesene su brojne direktive koje regulišu pitanja iz sfere socijalnih i ekonomskih prava.

K

KVOTE

Kvota su mere kojima treba da se ispravi podzastupljenost žena na mestima gde se odlučuje. Kvota su iznuđeno društveno rešenje koje treba da ispravi višemilenijumsko potiskivanje žena u sferu privatnosti i njihovo onemogućavanje da ravnopravno odlučuju u javnom i profesionalnom životu.

Sledeći konceptualnu zamisao politike jednakih mogućnosti u nacionalnim dokumentima koja regulišu pitanja zastupljenosti¹⁹ koristi se izraz 'manje zastupljeni pol'. S obzirom na statističke podatke koji ukazuju na perpetuirano nesrazmerno zastupljenost muškaraca i žena na mestima odlučivanja, proizilazi da se sistem kvota u ovom istorijskom trenutku odnosi na žene. U dosadašnjoj praksi nije zabeležen nijedan slučaj primene kvota na muškarce, ali ne isključuje se mogućnost da se to čini u budućnosti, ukoliko se okolnosti promene na uštrb osoba muškog pola.

Kvotama se određuje koji procenat ili broj žena minimalno treba da bude zastupljen. Koliko otpora se pruža sistemu kvota najevidentnije je kako sporo i sa koliko prepreka taj sistem postaje realnost. Za sada

19. Zakon o izboru narodnih poslanika, Službeni glasnik RS br. 35/00; Zakon o izborima za jedinice lokalne samouprave, Službeni glasnik RS br. 129/2007; Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS br.104/2009.

kvote od 30% u Srbiji su obavezne za predizborne liste i na nacionalnom nivou i na nivou lokalne samouprave, za sve političke opcije. Ipak, zakonska regulativa ostavlja prostor da se političke stranke nakon izbora oglušē o kvote, jer ne postoji obaveznost poštovanja iste proporcije pri imenovanju predstavnika/ca na pozicije. Iz tog razloga, do 2010. godine, u Srbiji još uvek nije dostignuta granica od 30% na predstavničkim mestima, ni među poslanicima/cama ni u odborima lokalnih samouprava.²⁰

Sistem kvota do izvesne granice pokazuje da pomera učešće žena u političkom životu. Kvote predstavljaju jednu od mera pozitivne akcije, što ih samim tim čini privremenom merom. Drugim rečima, kada bude doseguta paritetna zastupljenost sistem kvota neće biti potreban.

20. *Žene i muškarci u Srbiji*, Republički zavod za statistiku u Srbiji, 2008, Beograd, str. 67.

LEZBEJSTVO

Lezbejstvo je jedan od oblika istopolne seksualne orijentacije. Lezbejke su žene koje su u emocionalnim, seksualnim ili partnerskim vezama sa drugim ženama. Lezbejstvo ima dugu kontinuiranu istoriju. Jedna od najpoznatijih lezbejskih zajednica Helade je vrt Sapfo na ostrvu Lesbos prema kojemu su lezbejke uzele ime. Adrijen Rič je jedna od najistaknutijih teoretičarki lezbejske egzistencije.

Lezbejske teoretičarke su beskompromisno raskrinkale veze između veličanja heteroseksualnosti i patrijarhata, pa su njihovi nalazi od značaja i za žene sa drugačijom seksualnom orijentacijom. Lezbejke spadaju i među najaktivnije članice ženskog pokreta. Zahvaljujući lezbejskom aktivizmu promenjena su zakonodavstva demokratskih zemalja, stvorena je lezbejska kultura, lezbejska istraživanja, podkulture i čitav niz alternativnih životnih praksi.

Patrijarhalno društvo je dugo uspevalo da negira ili minorizira postojanje lezbejki i da legalno bude kršenje lezbejskih ljudskih prava. Danas je većina zakonodavstava demokratskih država dekriminalizovala istopolne odnose, a neke države su otišle i korak dalje pa su legalizovale lezbejske brakove, omogućile istopolnim zajednicama da usvajaju decu i izjednačile lezbejska i heteroseksualna porodična prava.

LGBTTIQ POPULACIJA

LGBTTIQ populacija je skraćenica koja obuhvata lezbejke, gej, biseksualne osobe, transrodne, transeksualne, interseksualne i kvir (queer) osobe. Zajedničko svim osobama LGBTTIQ populacije je da imaju različitu seksualnu orijentaciju od većinske heteroseksualne grupe.

Lezbejke su žene koje fizički i/ili emotivno privlače isključivo osobe istog pola. Treba izbegavati korišćenje termina 'homoseksualke', 'homoseksualne žene', 'žene koje ne vole muškarce'... Lezbejke u Srbiji koriste termin 'lezbejke' ne termin 'lezbijke'.

Gej je pojam koji se upotrebljava za muškarce koji vole muškarce.

Biseksualac/biseksualka/biseksualne osobe emotivno i/ili fizički privlače osobe istog i drugog pola. Biseksualna osoba ne mora da ima seksualna iskustva sa oba pola, u stvari nije neophodno da je uopšte imala seksualna iskustva da bi se definisala kao biseksualna.

Pod transrodnom osobom se podrazumeva onaj/ona čiji rodni identitet i/ili rodno izražavanje nije u skladu sa uvaženim (nametnutim) tradicionalnim rodnim ulogama i normama.

Transeksualna osoba ima jasnu želju i nameru da promeni svoj pol, kao i osoba koja je delimično ili potpuno modifikovala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje telo i prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili polni identitet i osećaj sebe.

Interseksualna osoba se rađa sa polnim i reproduktivnim organima koji nisu definisani kao izričito ženski ili muški.

Pojam kvir (Queer) je ranije u engleskom jeziku korišćen kao pogrđan naziv za ne-heteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTTIQ osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno

cene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van hetero-patrijarhalnih normi.

LGBTTIQ osobe su tek od nedavno izašle iz senke. Borba za prava osoba koje po seksualnoj orijentaciji ne pripadaju većinskoj hegemonij grupi heteroseksualaca/heteroseksualki traje veoma dugo, ali od nedavno prava LGBTTIQ osoba prepoznata su u zakonskoj regulativi razvijenih demokratskih zemalja, garantovana anti-diskriminacionim zakonima. Razvila se i specifična kultura, jezik, zabava itd. LGBTTIQ populacije.

Tokom Drugog svetskog rata nacisti su u svojim koncentracijskim logorima ružičastim trouglom obeležavali gejeve, a crnim trouglom lezbejke, Romkinje i prostitutke. Tokom Drugog svetskog rata u nacističkim logorima pogubljeno je više desetina hiljada istopolno orijentisanih osoba. Zastava duginih boja je simbol jedinstva i različitosti koji se koristi širom sveta, kao obeležje mirovnog, feminističkog i LGBTTIQ pokreta.

LIBERALNI FEMINIZAM

Teorijska artikulacija feminizma počinje upravo sa teoretičarkama/teoretičarima i aktivistkinjama/aktivistima liberalnog feminizma. Knjiga Meri Vulstonkraft *Obrana prava žena*²¹. formuliše zahtev za jednako obrazovanje i vaspitanje muške i ženske dece, zahtev za pravo žena da se bave svim profesijama i za pravo glasa žena. Njene ideje obnavlja Herijet Tejlor koja akcenat stavlja na politička prava žena (pravo glasa, pravnu i političku jednakost žena) pedesetak godina kasnije uz zdušnu podršku supruga Džona Stjuarta Mila. U knjizi

21. Op.cit.

*Potčinjenost žena*²² Džon Stjuart Mil zastupa koncepciju društva zasnovanog na slobodilčnosti i demokratiji koja će uključivati i žene. On je verovao da se u kapitalizmu poboljšavanjem funkcionisanja njegovih institucija može ostvariti jednakost žena i muškaraca. Razlike između muškaraca i žena Mil objašnjava prinudnim ograničavanjem razvitka žena. Brak pod uslovima njegovog vremena Mil smatra jedinim legalnim vidom ropstva. Milova kritika potčinjenosti žena i društva koje tu potčinjenost neprestano reprodukuje naišla je vrlo brzo po objavljivanju na sledbenike/sledbenice u Srbiji.

U Francuskoj Kondorse, sekretar Francuske akademije nauka zahteva pravo na obrazovanje i pravo glasa za žene, ali Francuska revolucija će 1791. giljotinirati književnicu Olimp d Guž autorku *Deklaracije o pravima žene i građanke*²³ koja je rekla da ako žena ima pravo da stane pod giljotinu, onda mora imati i pravo da se popne na političku govornicu. Giljotinirana je pod optužnicom da je prešla granice svoga pola. Socijalisti utopisti će napraviti niz teorijskih pomaka, ali i pokušaje da zasnuju zajednice u kojima će žene imati ista prava kao i muškarci (Šarl Furje, Robert Oven). Sve ovo su prethodnice/prethodnici liberalnog feminizma. Pravi zamah liberalni feminizam dobija narastanjem drugog talasa feminizma. Nakon odvajanja radikalnog krila Beti Fridman (Betty Friedan) u organizaciji NOW (National Organization for Women) okuplja bele žene, srednje klase liberalnih pogleda i profesionalno uspešne. Putem javnih pritisaka ova grupa pokušava da izdejstvuje društvene reforme koje će ženama dati iste šanse u obrazovanju i ekonomiji.

22. Naslov dela u original i originalno izdanje: John Stuart Mill, *The Subjection of Women*, London, Longmans, Green, Reader and Dyer, 1869.

23. Naslov dela u original i originalno izdanje: Olympe de Gouges, *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, 1789.

Liberalni feminizam i danas ima brojne zagovornice. Sve teoretičarke koje prihvataju postojeći društveni poredak i ograničavaju se samo na reforme koje popravljaju status žena zastupaju ovaj koncept. Zila Ejzenštajn (Zillah Eisenstein) tvrdi da liberalni feminizam ima snagu jer zasniva svoje zahteve na klasičnim stavovima – pravu na slobodan izbor i jednakost pred zakonom i da će feministički zahtevi na taj način najlakše postati deo društvene prakse. U okviru liberalnog feminizma razvili su se monoandrogeni i poliandrogeni feminizam.

LOKALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Veliki broj međunarodnih dokumenata podstiče osnivanje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na svim nivoima vlasti: državnom, regionalnom, lokalnom. U Srbiji ustanovljavanje lokalnih tela za rodnu ravnopravnost počinje od 2002. godine, i teče paralelno sa ustanovljavanjem institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na centralnom nivou vlasti. U periodu od 2002. do 2006. godine značajan doprinos ustanovljavanju ovih tela u opštinama dala je Evropska organizacija za bezbednost i saradnju (OEBS)²⁴. Godine 2008. Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike, kao jedini mehanizam izvršne vlasti za rodnu ravnopravnost u Srbiji, je sprovela mapiranje postojećih lokalnih tela za rodnu ravnopravnost. Tom prilikom ustanovljeno je da postoji 70 formiranih tela na lokalnom nivou koja deluju na unapređivanju rodne ravnopravnosti u svojim lokalnim zajednicama. Takođe je utvrđeno da ta tela imaju raznorodne forme koje su definisane u odnosu na prilike u lokalnoj zajednici

24. *Izveštaj: Opštinska lica za rodnu ravnopravnost u Republici Srbiji*, OSCE, Mission to Serbia, 31. decembar 2008.

kao saveti, komisije, *focal points* ili lica određena za pitanja rodne ravnopravnosti. Nacionalno izvršno telo radi na uspostavljanju mreže lokalnih mehanizama²⁵ i održava kontinuirani kontakt sa telima na lokalnu.

Nedavno donesen Zakon o ravnopravnosti polova²⁶, u članu 39, uvodi obavezu za jedinice lokalne samouprave da ustanovljavaju mehanizme za rodnu ravnopravnost i da podstiču i unapređuju ravnopravnost polova i ostvarivanje jednakih mogućnosti.

25. www.gendernet.rs

26. Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS
br.104/2009

M

MARKSISTIČKI FEMINIZAM

Flora Tristan pokušava da poveže ideje za oslobođenje žene sa radničkim pokretom. U knjizi *Radnička unija* (L'Union ouvriere), 1843. unosi i posebne zahteve žena (pravo na rad, na jednako obrazovanje, izjednačavanje muškaraca i žena u porodici, pravo na razvod braka, na jednake nadnice za jednak rad). Koreni socijalističkog feminizma su u njenom delu i delanju. Poznata je Florina rečenica „Najugneteniji muškarac ugnjetava svoju ženu. Ona je proleter proletera“. Ona je shvatala da ima suviše protivnika „Imam skoro čitav svet protiv sebe. Muškarce zbog toga što tražim emancipaciju žena, vlasnike zato što tražim emancipaciju najamnih radnika“. A ni mnogi ideolozi radničkog pokreta nisu hteli da shvate njene zahteve (Pрудон, Lasal).

Marks i Engels u *Komunističkom manifestu* (1848. godine) i drugim delima govore o položaju žene-radnice u kapitalizmu i o njenom oslobođenju. Po njima, ekonomska nezavisnost žene preduslov je za oslobođenje žena od svih oblika zavisnosti i povezana je sa borbom radničke klase. Oslobođenje žena biće posledica oslobođenja proletarijata od kapitalističke eksploatacije. Tek August Bebel ozbiljnije razmatra žensko pitanje u knjizi *Žena i socijalizam* (Die Frau und der Sozialismus, 1883), a u Nemačkoj Socijaldemokratska partija, 1891, na inicijativu Klare Cetkin, uključuje u svoj program i ostvarenje ravnopravnosti žena. Klara Cetkin (Clara

Zetkin) i Roza Luksemburg (Rosa Luxemburg) će u okviru Druge internacionale organizovati prvu međunarodnu konferenciju žena socijaldemokratkinja. Na sledećoj u Kopenhagenu, 1910. godine, usvojen je njen predlog da se osmi mart proslavlja kao Dan međunarodne solidarnosti žena.

U Rusiji Februarska revolucija kreće kao obeležavanje Međunarodnog dana žena. Aleksandra Kolontaj je uspeła da taj dan postane državni praznik u SSSR. Žene su izborile pravo glasa, pravo na jednak pristup obrazovanju i zaposlenju, pravo na porodiljsko odsustvo, na izjednačavanje bračne i vanbračne dece, zabranu otpuštanja s posla trudnih žena. Ukinuta je dominacija muškaraca u braku, olakšan razvod braka. Unutar KP SSSR-a formiran je Genotdel. Žene su enormnim radom sticale pozicije u sovjetskom društvu. Od 1929. KP pravi zaokret, ukida Genotdel, rehabilituje vrednosti tradicionalne porodice koje Zakonom o porodici 1930. legalizuje. Pravo na abortus je ukinuto 1936. Pravo na obrazovanje, na rad, na iste plate, pravo na učešće u javnom, kulturnom, naučnom životu i sportu su ostali na snazi.

Feminizam je potisnut, a potom i prokažen u zemljama koje su imale socijalističke revolucije i autentične ženske pokrete, tako da je nestalo kontinuiteta u artikulaciji ženskih zahteva. U prvi plan su došla klasna pitanja, a kako su se nakon revolucija društva birokratizovala ostajalo je sve manje prostora za zahteve žena. Ipak, neki od ključnih zahteva socijaldemokratkinja ostvareni su u socijalističkim zemljama (pravo glasa, izjednačavanje žena i muškaraca u zakonskoj regulativi, uz stalne otpore i pravo na abortus). Međutim, autentični ženski pokreti su marginalizirani i praktično ugušeni, a doprinos feminisnkinja socijalističkoj revoluciji prikriven.

Ali, sa obnavljanjem ženskih zahteva krajem šezdesetih na Zapadu i u socijalističkim zemljama se među intelektualkama nanovo artikulišu feminističke ideje, otkrivaju prethodnice, njihovi zahtevi i borba.

Ideje koje je od 1869. godine o socijalističkom preobražaju društva i o oslobođenju žena u Srbiji zastupao Svetozar Marković, za koje su se zalagale brojne feminiskinje između dva svetska rata imaju i danas svoje zagovornice.

MASAKR U MONTREALU

U Visokoj politehničkoj školi (École Polytechnique) u Montrealu, Kvebek, Kanada 6. decembra 1989. godine dvadesetpetogodišnji Mark Lepen (Marc Lepine) je automatskom puškom usmrtio četrnaest devojaka i ranio još trinaest. Četrnaest žena koje su ubijene u masakru su Anne-Marie Edward, Anne-Marie Lemay, Annie St. Arneault, Annie Turcotte, Barbara Daigneault, Barbara Maria Klueznick, Genevieve Bergeron, Helen Colgan, Maud Haviernick, Maryse Laganier, Maryse Leclair, Michele Richard, Natalie Croteau i Sonia Pelletier. On je potom izvršio samoubistvo. U njegovom oproštajnom pismu stoji da se za taj čin spremao "iz mržnje prema ženama".

Ovaj zločin je izazvao lavinu ženskih protesta širom sveta. Iz Kanade je Kanadski akcioni komitet za status žena poslao apel ženskim grupama koje se suprotstavljaju nasilju protiv žena u kome se kaže: "6. decembra potvrdimo naše sestrinstvo, solidarnost i odlučnost da okončamo muško nasilje nad ženama". Narednih godina žene širom planete su organizovale proteste, uručivale ženske zahteve institucijama sopstvenih država i simbolički ambasadama Kanade.

Šestog decembra 1990, grupa žena je u Beogradu po susnežici protestovala ispred Ambasade Kanade. Demonstracije je organizovao Beogradski ženski lobi i Feministička grupa "Žene i društvo". Sat vremena grupa feminiskinja i feministica je bdela sa svećama u znak žaljenja za stradalim studentkinjama i sa željom da se muško nasilje nad ženama učini društveno

vidljivim. U proglasu feminiskinja je upozoravano na rasprostranjenost i sveprisutnost muškog nasilja nad ženama i od države zahtevano da najozbiljnije shvati problem nasilja nad ženama.

Devetnaest godina posle tog simboličnog protesta Skupština Republike Srbije je usvojila Zakon o ravnopravnosti polova i niz propisa i zakona koji predstavljaju zakonski okvir za eliminaciju muškog nasilja nad ženama. Odgovornost za podizanje svesti građana i građanki o tome da je nasilje neprihvatljivo kao oblik komunikacije među ljudima, da su životi žena i dalje ugroženi, a mere zaštite nedovoljne, je na svim institucijama koje javno deluju: na obrazovnom sistemu, zdravstvenim institucijama i posebno na medijima.

MATRIJARHAT

Matrijarhat nije opozit patrijarhatu. Dakle, nije reč o zameni u kojoj umesto oca vlada majka, niti o hijerarhiji koju umesto muškaraca uspostavljaju žene. Matrijarhat je prethodio patrijarhatu. Deca su vođena matrilinearno, prema majci, a ne patrilinarno prema ocu kako se najčešće i danas vode u većini zajednica. Linija srodstva je utvrđivana prema majci jer je majka bila sigurna tačka. Život su organizovale žene. One su obrađivale zemlju. Muškarci su išli u lov. Mogli su se vratiti, ali i ne vratiti. Stabilnost zajednici su davale žene. Zanimljivo je posmatrati živuće ostatke matrijarhata u Bretanji, koji svoje korene vuku iz kulture starih Kelta prastanovnika i teritorije Balkana. Muškarci love ribu i avgustine (crvene rakove), otiskuju se na okean i nesreće su deo svakodnevice. Stoga žena prima muškarca u kuću. Na njoj je organizacija svakodnevnog života i vlasništvo je u njenim rukama. Na simboličkoj ravni Bretonke nose na glavi visoke čipkane kape – crkvene zvonike. One su veza između zemaljskog života i Boga.

Tragovi matrijarhalno organizovanih zajednica se nalaze u gotovo svim rano neolitskim kulturama.

Statue boginja sa izrazitim ženskim karakteristikama (Vilendorfska Venera, boginja plodnosti iz Hrtkovaca) rasute su od Okeanije do evropskih lokaliteta ranog neolita. Prema Andre Mišel, na ostacima ranoneolitskih žena nema tragova muškog nasilja, što govori u prilog nenasilnosti matrijarhalnih kultura. Mitovi i realnost Amazonki vezuju se za odbranu matrijarhata od nadirućeg patrijarhata sa kojim je uspostavljen poredak nepravde, premoći jačih i bezobzirnijih, nasilje i rat kao sredstva za „rešavanje“ tenzija i konflikata, koji traju do dan danas. Drugačije organizovanje života u zajednici u tragovima se može iščitavati i u pojedinim praznicima u okviru kojih žene određenog dana u godini imaju pravo da žive drugačije od uobičajenog nametnutog i borniranog svakodnevnog životnog ritma. O tome svedoči praznik 'revena' i žensko 'revenanje' koje je praktikovano do pre dvadesetak godina u Banatu²⁷, kao i slično žensko praznovanje u Bosni 'teferič'.

MEĐUNARODNI DAN BORBE PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA

Pre deset godina, 17. decembra 1999, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je proglasila 25. novembar za Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama, Rezolucijom 54/134. Ovim putem zemlje članice Ujedinjenih nacija, nadovezujući se na Konvenciju o suzbijanju nasilja nad ženama iz 1993. godine, podsećaju da je nasilje nad ženama jedan od primarnih razloga nejednakosti žena i muškaraca, čemu je uzrok istorijski disbalansirana raspodela moći i pristupa resursima, a direktna posledica prepreka razvoju i miru. UN naglašava da dok god žene budu bile izložene različitim oblicima nasilja u sferi privatnog i javnog, a države ne budu preduzimale ozbiljne mere zaštite žena od

27. Malešević Miroslava, *Žensko*, Srpski geneaološki centar, 2007, Beograd str.73-88 „Dan raspusnog življenja“

nasilja, neće biti moguće govoriti o uživanju ljudskih prava i fundamentalnih sloboda svih, onako kako je zagarantovano Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima.

UN pozivaju vlade država članica, međunarodne organizacije, organizacije civilnog društva, predstavnice i predstavnike lokalnih zajednica da zajedničkim snagama organizuju, na 25. novembar, aktivnosti kojima će podsećati javnost da nasilje nad ženama predstavlja još uvek realnost kojoj se treba suprotstaviti i javno je osuditi, i da nasilje nad ženama predstavlja ozbiljno ugrožavanje ljudskih prava žena u njihovim sredinama i u svetu.

Aktivistkinje i aktivisti ženskog pokreta kod nas i u svetu obeležavaju ovaj dan kao Dan borbe protiv nasilja nad ženama još od 1981. godine, kao podsećanje na tri sestre Mirabal („Leptirice“) iz Dominikanske Republike, koje su na ovaj dan 1960. godine brutalno ubijene od strane režima Rafaela Trujilla (1930-1961) zbog svog političkog i oštrog opozicionog aktivizma.

25. novembar označava početak kampanje 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama.

MEĐUNARODNI DAN BRANITELJA I BRANITELJKI ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 8. marta 1999. godine usvojila Deklaraciju o pravima i odgovornostima pojedinaca/pojedinki, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i sloboda. Ovom deklaracijom osnaženi su važeći dokumenti UN o ljudskim pravima i naglašeno da nema mira i bezbednosti u svetu bez poštovanja ljudskih prava. Priznato je pravo pojedincima i pojedinkama, grupama i udruženjima da šire znanja o ljudskim pravima, da se na nacionalnom i međunarodnom nivou zalažu za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava i sloboda.

„Obrana žena odbrana prava“ (Defending Women Defending Rights) je međunarodna kampanja pokrenuta 2004. godine u cilju prepoznavanja i zaštite braniteljki i branitelja ženskih ljudskih prava, aktivistkinja i aktivista koje/i se zalažu za ostvarivanje svih ljudskih prava za sve ljude. Kampanja tvrdi da se žene koje se zalažu za ljudska prava i svi aktivisti i aktivistkinje koji/e brane ženska ljudska prava suočavaju sa specifičnim nasiljem koje se vrši zbog njihovih zalagačkih napora ili u vezi sa njihovim polom/rodom. 29. novembar je dan kad se odaje počast braniteljicama i braniteljima ženskih ljudskih prava, aktivizmu, zalaganju i hrabrim aktima otpora, koji su zaslužni za pomeranja granica u svojim lokalnim i nacionalnim sredinama u priznavanju i ostvarivanju ljudskih prava za sve.

Obaveza države je da preduzme zakonodavne, pravosudne, administrativne i druge mere za unapređivanje građanskih, političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prava svih osoba pod njenom jurisdikcijom i 29. novembar je jedan u nizu datuma koji nas na to podseća.

MEĐUNARODNI DAN OSOBA SA INVALIDITETOM

Godišnje obeležavanje Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom 3. decembra ima za cilj da promoviše razumevanje problema invaliditeta i mobiliše podršku za dostojanstvo, prava i dobrobit osoba sa invaliditetom. Obeležavanjem ovog datuma se takođe teži ka podizanju svesti o dobrobitima integrisanja osoba sa invaliditetom u sve aspekte političkog, ekonomskog i kulturnog života. Tema ovog dana je zasnovana na cilju potpunog i jednakog uživanja ljudskih prava i učešća u društvu osoba sa invaliditetom, uspostavljenog od strane Svetskog programa akcije u vezi sa osobama sa invaliditetom, usvojenog od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1982. godine.

2007. u Srbiji je usvojen Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Ovim zakonom uređuje se opšti režim zabrane diskriminacije po osnovu invalidnosti, posebni slučajevi diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji i mere koje se preduzimaju radi podsticanja ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom. Zakon počiva na: zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom; poštovanju ljudskih prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom; uključenosti osoba sa invaliditetom u sve sfere društvenog života na ravnopravnoj osnovi; uključenosti osoba sa invaliditetom u sve procese u kojima se odlučuje o njihovim pravima i obavezama; jednakim pravima i obavezama.

Zakon predviđa i niz konkretnih mera za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. Posebne obaveze propisane su lokalnim zajednicama kako bi se povećao nivo samostalnosti osoba sa invaliditetom. To se odnosi i na pristupačnost javnih površina, zgrada i prevoza osobama sa invaliditetom.

MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Ujedinjene nacije već petu deceniju korak po korak podstiču razvijanje institucionalnih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti. Još 1962. godine Komisija UN za status žena preporučila je državama članicama da imenuju nacionalne komisije za položaj žena. To su bila tela sa savetodavnom ulogom. SFRJ je imala ustanovljeno takvo telo.

Na Prvoj svetskoj konferenciji UN o ženama u Meksiko Sitiju 1975. godine proglašena je dekada žena i usvojen Svetski plan akcije. Plan akcije se posebno založio za dalji razvoj mehanizama koje je do kraja ove dekade usvojilo 90% članica UN. Godine 1985. u Najrobiju i

1995. u Pekingu UN dalje osnažuju politiku razvijanja mehanizama za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Brojni međunarodni dokumenti govore o rodnom partnerstvu kao uslovu razvoja demokratije. Savet Međuparlamentarne unije u Kairu, 1997. usvaja Univerzalnu deklaraciju o demokratiji u kojoj se kaže: „Uspeh demokratije pretpostavlja stvarno partnerstvo između muškaraca i žena u vođenju poslova društvene zajednice gde oni rade podjednako i dopunjuju jedni druge, uzajamno se obogaćujući iz međusobnih razlika.“ Rezolucija UN 1325 utvrđuje obaveznost Pekinške deklaracije i Platforme za akciju za sve članice Ujedinjenih nacija.

Nakon donošenja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) 1979. godine, Ujedinjene nacije su ustanovile nadležni mehanizam za nadgledanje sprovođenja konvencije u državama potpisnicama iste. Republika Srbija je podnela inicijalni izveštaj po osnovu međunarodnih obaveza koje proizilaze iz potpisivanja i ratifikovanja ove konvencije 2006. godine, obuhvatajući period od 1992. do 2003. godine²⁸. Komitet UN za CEDAW je Republici Srbiji odgovorio preporukama²⁹ na osnovu kojih će naša zemlja podneti objedinjeni drugi i treći izveštaj o sprovođenju konvencije u 2010. godini.

Savet Evrope je 2007. godine doneo Preporuku za uspostavljanje standarda i mehanizama za postizanje

28. *Inicijalni izveštaj o sprovođenju Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena za period od 1992. do 2003. godine*, Državna zajednica Srbija i Crna Gora, Savet ministara, u *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008, str. 95-200.
29. CEDAW/C/SCG/CO/1/CRP1 u *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008, str. 261-272.

rodne ravnopravnosti³⁰. Preporuka definiše osnovne zahteve za kreiranje, jačanje, primenu obaveza zemalja za postizanje rodne ravnopravnosti, kao i za uspostavljanje i efikasno funkcionisanje mehanizama za rodnu ravnopravnost:

- zahteva se potpuna primena ciljeva *Pekinske platforme za delovanje*, posebno dela koji se odnosi na institucionalne mehanizme za napredak žena;
- uspostavljanje institucionalnih mehanizma za rodnu ravnopravnost, odnosno nacionalnog koordinacionog tela, na najvišem političkom nivou, pod direktnom upravom predsednika/ce vlade, zamenika/ce ili kabineta ministra/ke; međuresorne strukture s predstavnicima/cama na položajima moći i odlučivanja u svim oblastima politike, u cilju osiguravanja uvođenja politike rodne ravnopravnosti u sve javne politike (*gender mainstreaming*);
- određivanje koordinatora/ke (*focal points*) u ministarstvima i u okviru regionalnih i lokalnih vlasti, na najvišem nivou tih tela, kao i uspostavljanje
- autoritet, vidljivost, političku prepoznatljivost, finansijska sredstva i potrebne kadrove;
- jasan izraz političke volje na svim nivoima za postizanje rodne ravnopravnosti;
- mandat s jasnom zakonskom osnovom i jasno definisanim ovlašćenjima i nadležnostima.

30. *Gender equality standards and mechanisms, Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers and Explanatory Memorandum*, Gender Equality and Anti-Trafficking Division, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe.

MERENJE NAPRETKA

Merenje napretka je standard na osnovu kojeg se samerava da li se preduzete mere realizuju, u kojoj meri je utvrđena politika realizovana. Na planu rodne ravnopravnosti postoji niz preduslova koji moraju biti ispunjeni da bi došlo do merenja napretka. Pre svega potrebna je odgovarajuća legislativa koja ima za cilj afirmaciju ženskih ljudskih prava. Drugi važan preduslov je uspostavljanje rodno osetljive statistike koja beleži pomake na planu ekonomskog statusa žena, njihovog obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, njihovo učešće u organima zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, kao i na drugim mestima gde je koncentrirana društvena moć i novac. Indikatori rodne ravnopravnosti i rodno osetljiva statistika se moraju primenjivati na svim područjima, a naročito prilikom sastavljanja budžeta. Svaki budžet treba da bude sameravan i iz rodno osetljivog ugla.

MIKROKREDITIRANJE

Mikrokredit, kao sredstvo finansiranja osoba koje ostaju van bankovnih kreditnih tokova, pokazalo se kao efikasan instrument za osnaživanje ekonomski ugroženih i socijalno marginalizovanih kategorija, ne samo u zemljama u razvoju (npr. Bangladeš-Greemen bank odakle i potiče ova forma kreditiranja), već i u zemljama zapadne Evrope (ADIE - Association for the Right to Economic Initiative). Upravo zbog pokazane uspešnosti mikrokredita kao instrumenta ekonomskog i socijalnog osnaživanja, godina 2005. bila je proglašena za Godinu mikrokredita sa ciljem širenja i promocije upotrebe ovog instrumenta za podršku mikro i malom preduzetništvu. Mikrokredit predstavlja mogućnost pristupa kreditiranju kategorijama koje su isključene zbog nedostatka finansijskih garancija iz procesa kreditiranja, polažući veru u preduzetničke sposobnosti pojedinca/ke, valorizujući zapostavljene resurse društva koji funkcionišu u senci.

Ekonomsko osnaživanje žena, definisano kao jedan od prioriteta Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti Republike Srbije, predstavlja osnovni preduslov za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i za konkretnu primenu politike jednakih mogućnosti u različitim sferama našeg društva. Podrška ženskom preduzetništvu, kao alternativnom vidu samozapošljavanja i zapošljavanja predstavlja način za sistemsko i dugoročno rešavanje problema siromaštva i socijalne isključenosti, kroz podizanje nivoa zaposlenosti i zapošljivosti kategorija koje su inače potencijalno na teretu države. Podrška preduzetništvu kroz sistem mikrokreditiranja podrazumeva logiku empowerment-a (osnaživanja) kao koncepta koji se suprotstavlja asistencijalizmu i vidovima nepovratne pomoći. Bazira se na podršci i osnaživanju žena u potrazi za sistemskim rešenjem izlaska iz siromaštva na individualnom planu, kroz ostvarivanje aktivnosti koje teže proizvodnji dohotka i prihoda. Nepovratni krediti i subvencije bez adekvatne podrške na planu edukacije i ekspertске pomoći ne predstavljaju dovoljno jak input za ostvarivanje održivosti preduzetničkog projekta. Sistem mikrokreditiranja uz ekspertsku pomoć i praćenje ostvarivanja preduzetničke ideje predstavljaju bazu održivosti za nove preduzetnike/ce.

Osnaživanje žena za aktivno i konkurentsko učešće na tržištu rada kroz inicijativu samozapošljavanja predstavlja osnovu za ekonomsko osnaživanje koje je preduslov za izlazak iz pozicije nejednakosti i iz mnogih diskriminatornih situacija koje mogu biti direktna posledica siromaštva, marginalizacije i socijalne isključenosti. Praksa pokazuje da je prijava i izlazak iz situacije nasilja u porodici u direktnoj vezi sa ekonomskom samostalnošću. Tamo gde ne postoji autonomni izvor primanja koji nije vezan isključivo za muškarca, kao i situacije u kojima nedostaje socijalna i porodična mreža podrške, umanjuje se drastično verovatnoća prijavljivanja nasilnika. Pružanjem prime-

renih znanja i preduzetničkih veština kroz proces obuke, kao i otvaranjem mogućnosti kreditiranja nebankabilnih (bez kreditne sposobnosti) kategorija žena uvećava se verovatnoća preduzetničke inicijative i postavljaju se premise za izlazak žena iz siromaštva kroz korišćenje i valorizovanje unutrašnjih potencijala s ciljem pretakanja istih u realizovane izvore prihoda. Na širem društvenom planu korišćenje ženskih ljudskih resursa potiče ekonomski rast utoliko što se aktiviraju i obelodanjuju (u slučaju sive ekonomije) kapaciteti iz senke.

U nacrtu Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti stoji da je poboljšanje ekonomskog položaja žena jedan od njenih prioriteta jer je ekonomska ravnopravnost žena ključni faktor za postizanje kvalitativnih pomaka za ravnotežu u odnosima žena i muškaraca. Ukoliko žene i muškarci nemaju jednake uslove i mogućnosti za ekonomsku samostalnost, sve druge mere za unapređivanje rodne ravnopravnosti imaju manje izgleda za uspeh. To potvrđuju i podaci Svetskog ekonomskog foruma koji navode da postoji snažna korelacija između ravnopravnosti polova i BDP. Ekonomsko osnaživanje žena je u direktnoj vezi sa izlaskom iz pozicije margine i iz situacija koje marginalizovan položaj može podsticati, kao što je npr. nasilje u porodici.

MIZOGINIJA

Mizoginija je mržnja prema ženi i omalovažavanje svega što je žensko, negiranje žene i njenih vrednosti. Ona je sveprisutna, kulturološki prožimajuća i uslovljena. Istovremeno, mizoginija je i ideologizovana, služeći kao opravdanje isključivanja, hijerarhizovanja i eksploatacije žena. U tom smislu, mizoginija je i ideologija, i praksa i diskurs, i kulturna institucija, ali i odnos među ljudima. Ona je u biti esencijalistička, jer se primenjuje na "sve žene", a ženskost je biološki

definisana, dok je pripadnost rodu sociološki konstruisana. Mizoginija ima dugu istoriju i tradiciju u svim narodima i na svim meridijanima, što dokazuje i činjenica da su muškarci činili masovne zločine nad ženama tokom istorije. Ona se, takođe, prenosi kroz kulturnu tradiciju. Od grčke mitologije i zastašujućih likova Harpija, Furija ili zavodljivih i opasnih Sirena, preko srednjovekovnih dela eminentnih filozofa kao Sveti Avgustin, pa do velikog broja komedija koje počivaju na mizoginoj potki. Setimo se Aristofanovih „Oblakinja“, Molijerovih „Smešnih precioza“, Nušićeve „Gospođe Ministarke“, pa sve do Pinkovih minijatura «Ne može da škodi». Ljudi se uče, socijalizuju da umanjuju vrednost ženskog. Ismejavanje prisustva i doprinosa žena predstavlja prihvatanje i uključivanje u mizoginu kulturu. Odsustvo ženskog roda u javnom diskursu, pri opisu visokih i prestižnih pozicija, kao što je predsednica, direktorka, psihijatarka, implicitna je poruka nametnutog odsustva žena kroz potenciranje njihove nevidljivosti. Mizoginija je »oruđe u rukama kulturno različitih patrijarhata« (S.Slapšak, 2009.) Prema Slapšakovoj mizoginija se može sistematizovati i uvek je institucionalizovana. U periodima kriza i ratova mizoginija postaje jedno od oruđa manipulisanja javnim mnjenjem. Inicijativa protiv mizoginije u medijima (IPMM) je jedna od *ad hoc* ženskih koalicija koja je okupila ženske grupe i pojedinke, kao i druge pripadnike/ce građanskog društva koji uviđaju ulogu medija u kreiranju slike o ženama i važnost sankcionisanja govora mržnje. Dugoročni cilj ove koalicije bio je praćenje i reagovanje na diskriminišuće sadržaje u svim medijima, a suštinski napor uložen je u zagovaranje započinjanja javne polemike koja bi trebalo da rezultira konkretnim pomacima, odnosno raskidom sa mizoginom praksom u javnom prostoru.

MOBING

Mobing je sistematsko uznemiravanje, zlostavljanje, a u nekim slučajevima i mučenje osobe na radnom mestu. Da bi ovakvo ponašanje bilo okarakterisano kao mobing potrebno je da se događa učestalo i kontinuirano u određenom vremenskom periodu. Razlikuju se vertikalni i horizontalni mobing. U vertikalnom mobingu (55% slučajeva prema svetskim statistikama) mobing proizvodi osoba hijerarhijski na višem stepenu od ugroženog radnika/radnice. Horizontalni mobing (45%) praktikuju ljudi sa iste hijerarhijske lestvice. „Mob“ na engleskom znači rulja. Dakle, ponašanje okoline prema osobi koja je izložena mobingu po definiciji podseća na ponašanje nekih životinja koje udružene maltretiraju člana čopora ponekad do smrti.

Tokom javne rasprave o zakonu o mobingu u AP Vojvodini, izneseni su podaci da u Srbiji čak 45% zaposlenih trpi mobing, dok se ti procenti u zemljama EU kreću oko 15%, u SAD 25%, a u zemljama u tranziciji oko 30%. Istom prilikom napomenuto je da samo osam zemalja EU ima poseban zakon o mobingu.³¹

Šta se događa osobi izloženoj mobingu? Pre svega omalovažava se, potcenjuje i ignoriše njen radni učinak. Pridaju joj se neprijatni atributi. Često se komentariše nepovoljno njen izgled i ponašanje. Šalju joj se kontradiktorne poruke. Ne dobija blagovremene i tačne informacije od značaja za posao koji obavlja. Postaje predmet podsmeha, potcenjivanja i omalovažavanja. Osoba izložena mobingu gubi osećaj samopoštovanja, dostojanstva i sama sebe sve niže vrednuje. U dugotrajnim slučajevima mobinga zaposlena/zaposleni izložena/i mobingu obolevaju, a u najtragičnijim mobing završava suicidom.

31. http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=2552

Prepoznato je pet faza mobinga. U prvoj fazi mobinga na nerešeno pitanje u radnom procesu, koje je izazvalo konflikt, zaboravljaju se razlozi konflikta i tenzije usmeravaju ka određenoj osobi. U drugoj fazi žrtva postaje predmet ismejavanja, maltretiranja, postepeno se njeno mišljenje ne uzima u obzir, sama sebe sve niže vrednuje. U trećoj fazi žrtva postaje dežurni krivac. U četvrtoj fazi se javlja sindrom izgaranja – psihosomatski i psihički poremećaji. U petoj fazi koja je najčešće posledica višegodišnjeg maltretiranja javljaju se hronične bolesti, žrtva napušta radno mesto ili njen izbor postaje samoubistvo.

Posledice mobinga su medicinske, socijalne, pravne, pa se stoga mobingom bave medicina, sociologija, pravo, psihologija i psihijatrija. Mobing u demokratskim društvima nije usud već problem koji je rešiv ukoliko se zakonski reguliše, zaposleni informišu i edukuju, sindikati organizuju sigurna mesta za prijavu slučajeva mobinga, sudovi vode politiku doslednog kažnjavanja.

Mobing još nije zakonski regulisan kod nas, mada predlozi za zakonsko regulisanje mobinga postoje. Zakon o radu prepoznaje delikt seksualnog uznemiravanja i diskriminacije na radnom mestu. U sudskoj praksi bilo je pokretanja slučajeva za mobing, a branitelji prava žrtava su se pozivali na postojeće zakonske odredbe, kao npr. krivično delo zlostavljanja i mučenja iz člana 137 Krivičnog zakonika Srbije. Po ovom osnovu doneto je nekoliko presuda koje su uglavnom uslovne, u Jagodini na četiri meseca uslovno u trajanju od dve godine³²; u Bačkoj Palanci 14 meseci uslovno na četiri godine³³.

32. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=05&nav_id=317159

33. <http://www.naslovi.net/2008-10-18/gradjanski/nacelnica-okruga-osudjena-za-mobing/870421>

N

NACIONALNA STRATEGIJA ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA I UNAPREĐIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti usvojena je od strane Vlade Republike Srbije 13. februara 2009. godine i predstavlja prvi strateški dokument naše zemlje u oblasti rodne ravnopravnosti. Nacionalnom strategijom su utvrđeni ciljevi, mere i aktivnosti koje će Vlada preduzeti u periodu od 2009-2015. godine u cilju unapređivanja položaja žena u svim sferama javnog i privatnog života, a zasnovani su na savremenim međunarodnim i evropskim standardima o ravnopravnosti žena i muškaraca. U tom smislu, Strategija predstavlja korak ka usaglašavanju nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim normativnim okvirom u ispunjavanju nacionalnih obaveza u procesu evropskih integracija. Strategija, takođe, pokazuje jasno opredeljenje naše zemlje za unapređivanjem ljudskih prava, politike jednakih mogućnosti u skladu sa novim Ustavom Republike Srbije, koji sadrži državne garancije za ravnopravnost žena i muškaraca i razvoj politike jednakih mogućnosti (član 15); mogućnost uvođenja posebnih mera za postizanje pune ravnopravnosti (član 21).

Strategijom se identifikuje šest ključnih oblasti u kojima se najjasnije odražava neravnopravan odnos i zastupljenost polova i u kojima je potrebno preduzeti mere:

1. Javni i politički život je oblast u kojoj se mora raditi na povećanju učešća žena u procesima odlučivanja i ostvarivanju ravnopravne zastupljenosti oba pola na svim nivoima i u svim oblastima.
2. U uslovima neravnopravne raspodele resursa, prestižnih zanimanja i rukovodećih pozicija, potrebno je raditi na ekonomskom osnaživanju žena i poboljšanju njihovog ekonomskog položaja.
3. Radi ostvarivanja rodne ravnopravnosti u obrazovanju neophodno je unositi rodno osetljive sadržaje i jezik na svim nivoima obrazovanja i inkorporirati načelo rodne ravnopravnosti kao vrednost demokratskog i proevropski orijentisanog društva.
4. Poboljšanje zdravlja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u zdravstvenoj politici predstavlja prioritet odgovorne državne politike.
5. Nasilje nad ženama je ozbiljan društveni problem, čijem se rešavanju mora pristupiti na sistemski način, kroz društveno odgovorni sistem prevencije, suzbijanjem nasilja nad ženama i unapređenjem sistema zaštite žrtava.
6. Uklanjanjem rodnih stereotipa u medijima, promocijom pozitivnih sadržaja i objektivnim nesenacionalističkim izveštavanjem o nasilju nad ženama, mediji postaju važan akter promocije načela rodne ravnopravnosti i demokratskih odnosa u društvu.

Strategija je proizvod saradnje, demokratske diskusije i razmene u kojoj su učestvovali mehanizmi za rodnu ravnopravnost državnih organa, međunarodnih orga-

nizacija i nevladinog sektora: Savet za ravnopravnost polova, UNIFEM, UNDP, aktivistkinje AŽIN-a, kao i brojne NVO (preko trideset).

NACIONALNA KONFERENCIJA O BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA

Nacionalna konferencija o borbi protiv nasilja nad ženama održana je 25. oktobra 2007. godine u okviru kampanje Saveta Evrope o suzbijanju nasilja, a u organizaciji tadašnjeg Sektora za rodnu ravnopravnost (koji je poslednjim Zakonom o ministrastvima 65/08 prerastao u Upravu za rodnu ravnopravnost). Tom prilikom najviši državni vrh, predsednik Republike Srbije Boris Tadić, je otvorio konferenciju zajedno sa specijalnim predstavnikom Generalnog sekretara Saveta Evrope u Srbiji Denis Iberom, i javno je osudio svaki oblik nasilja nad ženama, uključujući i porodično nasilje i izrazio čvrstu rešenost da se nasilju nad ženama stane na put. Na Konferenciji je učestvovalo oko 130 predstavnica i predstavnika različitih ministarstava i institucija, lokalne samouprave, civilnog sektora i medija. Cilj Konferencije je bio objedinjavanje svih napora na tom polju i stvaranje zajedničke osnove za planiranje nacionalne politike za borbu protiv nasilja, nad ženama, u skladu sa preporukama CEDAW Komiteta UN i preporukama Komiteta ministara Saveta Evrope, kao i doprinos promeni stavova javnosti o nasilju nad ženama.

„Unapređivanje normativnog okvira zaštite od nasilja nad ženama. Iako je pravni okvir znatno unapređen kroz novi Ustav Srbije, koji jemči ravnopravnost polova i razvija politiku jednakih mogućnosti, kao i prethodnim donošenjem Krivičnog zakonika, Porođičnog zakona i Zakona o radu, u primeni zakona, prevenciji i monitoringu nema velikog pomaka, veoma je visok prag tolerancije nasilja nad ženama a kaznena politika je veoma blaga.

Stoga je potrebno:

- razmotriti usvajanje posebnog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici
- uneti odredbe o zaštiti od nasilja u Zakon o socijalnoj zaštiti i Zakon o radu
- doneti Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, koji obezbeđuje jednake uslove za pristup pravdi svim ženama žrtvama nasilja
- usvojiti posebne protokole za postupanje u odnosu na svaki oblik nasilja nad ženama“

Izvod iz *Zaključaka Nacionalne konferencije o borbi protiv nasilja nad ženama* (oktobar 2007.)

NASILJE U PORODICI

Nasilje u porodici podrazumeva fizičko, psihičko, ekonomsko i seksualno nasilje nad bilo kojim od članova porodice. Pretnje, ucene, uvrede, omalovažavanje, emotivno ucenjivanje, udarci, premlaćivanje, mučenje, uskraćivanje hrane, ogreva i sredstava za higijenu, ograničavanje kretanja, onemogućavanje obrazovanja, zapošljavanja, usavršavanja, zadovoljavanja kulturnih i potreba za sportom, sve to su načini manifestovanja nasilja u porodici. Najčešće žrtve nasilja u porodici su žene i deca. Nasilje u porodici ima razarajuće dejstvo na ženu i decu jer im izmiče stajnu tačku, pretpostavljeni oslonac i podršku koju porodica kao elementarni oblik društvene organizacije treba da pruži svojim članovima.

Feministkinje u definisanju nasilja u porodici insistiraju da se izbegnu neutralne formulacije jer se tim formulacijama prikriva bit ove vrste nasilja. Pre svega, muškarci se kao žrtve nasilja u porodici pojavljuju tek sporadično ili nikako. Dakle, nasilje u porodici je rodno obeleženo i rezervisano za one koji imaju manje moći – za žene i decu. Zato nasilje u porodici imenuju kao

‘muško nasilje nad ženama i decom’ ili kao ‘sindrom pretučene žene’.

U analizama fenomena muškog nasilja nad ženama feministkinje su razotkrile društvene mehanizme koji generiraju muško nasilje, omogućavaju nasilnicima da se izmaknu licu pravde i ostanu nekažnjeni i zataškavaju rasprostranjenost i okrutnost nasilja u porodici. U proizvodnji i prikrivanju nasilja nad ženama imale su aktivni udeo sve delujuće religije (Katolička crkva se izvinila ženama što je 2000 godina prećutkiivala postojanje muškog nasilja nad ženama), legislativa i institucije države koje imaju zadatak da štite građanke i građane, mediji, kultura.

U Srbiji su prve analize nasilja u porodici bile plod feminističkog aktivizma. Zahvaljujući SOS telefonu za žene i decu žrtve nasilja javnost je upoznata sa brojem pretučenih i silovanih žena, sa manifestnim oblicima muškog nasilja nad ženama. Od 1990. kad je osnovan prvi SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu prepoznate su različite potrebe žena i dece koji su trpeli nasilje u porodici. Nakon demokratskih promena 2000. država se uključila u finansiranje ženskih inicijativa, promenjeni su zakoni u korist žena. Na budžetskim stavkama se još nedovoljno prepoznaju problemi vezani za muško nasilje nad ženama.

0

**OSMI MART –
MEĐUNARODNI PRAZNIK ŽENA**

Ženska žudnja za ravnopravnošću traje koliko i ljudski rod. Pre 102 godine, 1908, tekstilne radnice su u Njujorku marširale pod parolom „hleb i ruže”. Tražile su kraće radno vreme, veće plate i zabranu eksploatacije dečijeg rada. Godinu dana kasnije radnice su demonstrirale u Čikagu. U znak sećanja na ove, ali i neke druge događaje u kojima su žene zbog loših uslova rada tragično gubile živote 1910, u Kopenhagenu, na inicijativu Klare Cetkin, na Drugoj konferenciji žena socijalistkinja, 8. mart je ustanovljen kao praznik borbe za prava žena. Naredne 1911. Dan žena je u Austriji, Nemačkoj, Švajcarskoj i Danskoj slavilo preko milion radnica. U Srbiji 8. mart je proslavljen prvi put 1914. godine. Osmi mart je prihvaćen kao međunarodni dan žena 1917. godine. U Rusiji sa demonstracijama povodom Međunarodnog dana žena počinje takozvana Februarska revolucija (po novom kalendaru 8. marta). Nakon oktobarske revolucije, boljševička feministkinja Aleksandra Kolontaj izborila se da 8. mart postane državni praznik. Feministkinje drugog talasa feminizma vraćaju dignitet prazniku žena imenujući ga danom akcija za ženska ljudska prava. Godine 1975, koja je proglašena Međunarodnom godinom žene, Ujedinjene nacije su službeno počele obeležavati Međunarodni dan žena.

U SFRJ nakon Drugog svetskog rata 8. mart je proslavljan prvo kao dan u kojem se govorilo o ravnopravnosti žena, pa je akcenat pomeren na majčin dan. Na ovoj dimenziji praznika insistiralo se u obrazovnom sistemu od obdaništa do srednjih škola. Kad je Antifašistički front žena pretvoren u Konferenciju za društvenu aktivnost žena praznik je dobio karakteristike praznika u potrošačkom društvu. Sindikati su organizovali putovanja žena u inostranstvo, žene su u preduzećima i ustanovama dobijale novčane čekove za kupovinu, u hotelima i restoranima su organizacije sindikata organizovale kolektivne ručkove, večere, zabave. Žene su dobijale cveće.

Akcionim anketama na ulicama Beograda feministkinje 1988. godine prikupljaju prve podatke o nasilju nad ženama. Dve godine kasnije, 8. marta 1990. otvaraju prvi SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja. Feministkinje pokreću akcije pod sloganom „Stop muškom nasilju nad ženama”, „Učinimo živote žena društveno vidljivim”, „Lično je političko”, „Žene su snaga žena”. Feministkinje se 1991. aktivno uključuju u antiratni pokret. Danas su stavovi iz Minimalnog programa ženskih zahteva Beogradskog ženskog lobija postali deo državne politike u Srbiji.

Unatoč raznim konotacijama kojima se kroz istorijske periode obojio, ovaj praznik ostaje podsetnik na značajnu prekretnicu u emancipaciji žena i označava početak organizovanog zahtevanja ženskog pokreta za poštovanjem ženskih ljudskih prava.

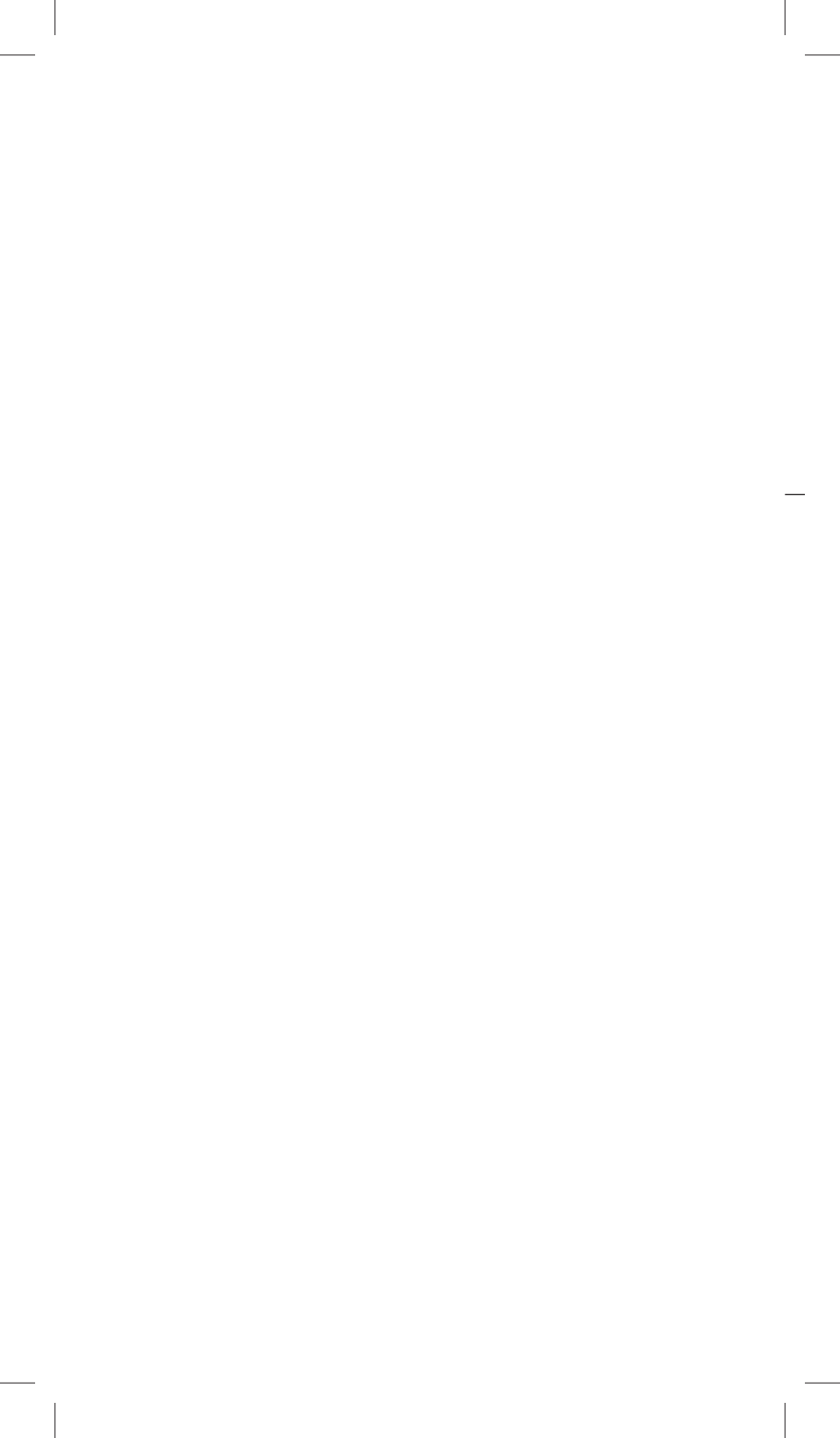
OSNAŽIVANJE ŽENA

Pojam osnaživanja žena povezan je sa povećavanjem socijalnih, političkih i ekonomskih šansi pojedinki. Osnaživanje se primenjuje pre svega na deprivilegovane grupe kako bi se njihove životne šanse povećale, poboljšao njihov lični životni standard i njihovo

učesće u društvenom životu. Proces osnaživanja grupa ili pojedinki vezan je sa njihovom emancipacijom. Osnaživanje stavlja akcenat na unutrašnje kapacitete svake/og pojedinke/ca, koji su nosioci rešenja za svoje životne situacije.

Feministkinje osnaživanje žena vezuju za grupe za samopomoć u kojima žene sa sličnim problemima ili iskustvima razmatraju problem, obelodanjuju i osvešćuju svoja iskustva i podržavaju jedna drugu. Uspon drugog talasa feminizma baziran je, između ostalog, i na saznanjima stečenim u grupama samopomoći.

Danas feministkinje pojam osnaživanja koriste ne samo u grupama samopomoći već u svim vidovima menjanja ženske egzistencije vlastitim snagama. Početno sabiranje vlastitih snaga, kapaciteta, znanja daje pozitivne impulse i na druge aspekte života žena. Osnaživanje je projekat za čitav život i stoga se smatra političkim feminističkim procesom.

P

PACIFISTIČKO-ANTIMILITARISTIČKI FEMINIZAM

Patrijarhat funkcioniše na poslušnosti, uvažavanju autoriteta (bog na nebu, vladar u državi, otac u porodici) i hijerarhijskoj organizaciji društva do njegove poslednje ćelije - porodice. Ali, krajnje ishodište svakog patrijarhata je konflikt, sukob, rat, jer se nasilnim metodama ne može održati pretpostavljena harmonija ni u državi ni u porodici. Rat među državama i muško nasilje u porodici su manifestni oblici istog poretka stvari.

Već u pripremama Prvog svetskog rata feministkinje i socijaldemokratkinje se organizuju u mirovnu mrežu, koja bez obzira što je prolazila kroz periode osporavanja i poraze, traje i danas - WILPF (Women's International League for Peace and Freedom). Duga istorija otpora ratu artikulisala je feminističke stavove u odnosu na rat: nema pravednih ni opravdanih ratova; svaki rat je pogrešan, posledice rata daleko u negativnom premašuju razloge njegovog otpočinjanja; i posle rata se mora pregovarati; rat produbljuje a ne smanjuje tenzije; posledice rata traju decenijama; feministkinje preuzimaju građansku odgovornost za ono što u njihovo ime čini država; proklamuju žensku solidarnost umesto nacionalne solidarnosti; nelojalne su patrijarhata i vlastitom režimu; drže komunikaciju na internacionalnom nivou naročito insistirajući na

neprestanoj komunikaciji sa ženama sa druge strane barikada; podržavaju zatočenike savesti; izmiču oslonce militarizma; podržavaju dezertere; praktikuju građansku neposlušnost.

Marion Anderson (Merion Enderson) u SAD je izvela dokaze da se radna mesta za žene ukidaju zbog porasta vojnih troškova. Prema UNICEF-ovim statistikama u modernim ratovima 80% žrtvi ratnih sukoba predstavlja civilno stanovništvo- žene, deca i stari. Stoga u mnogim delovima sveta žene organizuju, višegodišnje proteste, okupljanja, kampovanja kako bi sprečile instaliranje nuklearnog naoružanja. Antinuklearni pokreti su blisko povezani sa ekološkim koji postaju sve značajniji faktor civilnog organizovanja širom planete.

Tokom raspada Jugoslavije feministkinje sa ex-jugoslovenskih prostora su praktikovale feminističku solidarnost, održale su međusobnu komunikaciju, zahvaljujući internacionalnoj feminističkoj podršci, organizovale su podršku dezerterima i zatočenicima savesti, analizirale su militarističku politiku vlastitih režima. Postale su primer dobro organizovanog ženskog otpora ratu i patrijarhatu. Posebno mesto pripada Centru za antiratnu akciju iz Beograda, Antiratnoj kampanji iz Zagreba i Ženama u crnom iz Beograda.

PATRIJARHAT

Patrijarhat je reč izvedena od reči pater (otac) i arho (vladati). Teorijska razrada patrijarhata ili sistemske muške dominacije predstavljala je temelj radikalne feminističke kritike konvencionalnih shvatanja politike.³⁴ Otac u porodici, vladar u državi, Bog na nebu - patrijarhat deluje na različitim nivoima i kroz različite organizacije: seksualnost, fizička snaga, kontrola repro-

34. Marsh David, Stoker Gerry, *Teorije i metode političke znanosti*, Tonči Kursar i Davor Stipetić (preveli) Zagreb, 2005, str. 116

dukcije, crkva, država itd. – na taj način se uspostavlja apsolutna muška kontrola nad svetskim poretom. Patrijarhat je po vremenu nastanka mlađi društveni poredak od matrijarhata. Smatra se da patrijarhat dobija prevagu sa nadiranjem ratničkih azijskih plemena (oko 3500 godina pre nove ere). Marginalizovanje žena, razmena dobara i žena i ratovi su pogodovali učvršćivanju patrijarhalne organizacije ljudske zajednice. Glavno svojstvo te organizacije je strogo utvrđena hijerarhija, koja obezbeđuje dominaciju muškaraca nad ženama i starijih nad mlađima.

Feministkinje su šezdesetih i sedamdesetih definiciju patrijarhata proširile pa pod njim podrazumevaju sistem društvenih odnosa i struktura koje omogućavaju muškarcima kao društvenoj grupi da uspostavlja dominaciju nad ženama, da ih eksploatišu i potčinjavaju. Patrijarhalni odnosi se održavaju unutar različitih društvenih sistema prožimajući klasne, rasne, nacionalne i druge društvene stratifikacije. Mušku prevlast nad ženama i time uspostavljenju antagonističku binarnu poddelu feministkinje tumače kao izvoriste svih potonjih podela, iz kojih su nastali ropstvo, rasizam, kapitalizam, kolonijalizam, iskorišćavanje prirode itd. U savremenim društvima one definišu šest strukturnih područja u kojima muškarci imaju prevlast nad ženama i eksploatišu ih:

1. Kućni rad - obavljaju ga žene, ne dobijaju naknadu za taj rad, iscrpljujući je, nije limitiran, uključuje brigu o higijeni, ishrani, o deci, o starima, nemoćnima;
2. Profesionalni rad - zanimanja i funkcije su pod uticajem polne segregacije, žene imaju za isti posao manje plate;
3. Seksualnost - ženska tela su predmet muške kontrole;
4. Kulturne institucije - one su pod uticajem hegemonije muške kulture;

5. Mediji - reprodukuju patrijarhalne obrasce i time doprinose širenju i učvršćivanju patrijarhalnih vrednosti;

6. Država - muškarci dominiraju u upravljanju državom i vrlo žilavo pružaju otpor podeli vlasti i baziranju upravljanja društvom na rodno osvešćenoj politici.

Ovakva sistematizacija područja muške dominacije nad ženama ukazuje na teorijski pomak, koji su učinile feministkinje osamdesetih i devedesetih godina XX veka, uviđajući postupne promene u zapadnim društvima od privatnog patrijarhata do javnog patrijarhata, u kojem žena zamenjuje zavisnost o muškarcu za zavisnost o državi, poslodavcu i dr.

PEKINŠKA DEKLARACIJA I PLATFORMA ZA AKCIJU

Na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama, septembra 1995. godine, u Peking, nakon dekade UN posvećene borbi za ženska ljudska prava, usvojeni su Pekinška deklaracija i Platforma za akciju.³⁵

Deklaraciju su potpisale sve vlade učesnice konferencije. SRJ, u čijem sastavu je tada bila Srbija, je u to vreme bila pod sankcijama i nije imala pravo učešća; učestvovala su samo članice nevladinih organizacija na Forumu NVO koji je pratio tok konferencije i čije su članice lobirale za prihvatanje čitavog seta ženskih ljudskih prava promovisanih Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju. Osnovni smisao Pekinške deklaracije je unapređivanje „ciljeva jednakosti, razvoja mira u korist svih žena u svetu i u interesu čovečanstva u celini“.

Platforma za akciju se bavi pre svega otklanjanjem prepreka za ravnopravno učešće žena u ekonomskom,

35. Za više informacija vidi: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/index.html>

kulturnom i političkom odlučivanju, kao i za ostvarivanje jednakih prava žena i muškaraca u privatnom i javnom životu.

Strateški zadaci Platforme fokusirani su na: smanjenje ženskog siromaštva, školovanje i stručno osposobljavanje žena, unapređivanje zdravlja žena, eliminaciju nasilja nad ženama, zaštitu žena u područjima pod oružanim sukobima, ekonomsku ravnopravnost u privrednim delatnostima, podršku ženama da osvoje položaje odlučivanja, kao i na razvijanje mehanizama za poboljšanje položaja žena, zaštitu ženskih ljudskih prava, afirmaciju žena u medijima, uvažavanje uloge žena u zaštiti okoline. Posebna pažnja posvećena je ženskoj deci i zaštiti njihovih prava.

Uz obavezu razvijanja institucionalnih mehanizama rodne ravnopravnosti države potpisnice su se obavezale da će budžetski pratiti akcije za poboljšanje položaja žena i afirmaciju prava žena.

Za sprovođenje Platforme za akciju nadležne su vlade, državne i javne institucije, ali i nevladine organizacije. Njene odredbe sprovode se na nacionalnom i međunarodnom nivou.

POKRAJINSKI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

U februaru 2002. godine u okviru Izvršnog veća AP Vojvodine osnovan je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova. Glavni cilj Sekretarijata je praćenje i unapređivanje stanja u oblastima rada, zapošljavanja i ravnopravnosti polova na teritoriji AP Vojvodine.

U skladu sa ovim ciljem u oblasti ravnopravnosti polova aktivnosti su usmerene ka realizaciji sledećih

zadataka (nadležnost Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova regulisana je članom 33. Odluke o Pokrajinskoj upravi):

1. promovisanje koncepta rodne ravnopravnosti na teritoriji APV,
2. saradnja sa svim relevantnim institucijama i vladinim i nevladinim organizacijama na ostvarivanju politike jednakih mogućnosti,
3. ustanovljavanje mehanizama za ravnopravnost među polovima.

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova

Osnovan je 2004. godine pod okriljem Autonomne Pokrajine Vojvodine odlukom objavljenom u "Sl. list AP Vojvodine", br. 14/2004 od 20.08.2004., dok se članom 5. definiše polje delatnosti Zavoda, kao što je praćenje položaja žena i ostvarivanje njihovih zagarantovanih prava u domaćem i međunarodnom zakonodavstvu, učestvovanje u pripremi zakona, odluka i drugih propisa od značaja za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, pripremu analitičke dokumentacije za planiranje i programiranje aktivnosti u oblasti ravnopravnosti polova u Pokrajini i dr.

Savet za ravnopravnost polova

Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

Ekspertsko, savetodavno telo u oblasti ravnopravnosti polova. Savet za ravnopravnost polova Pokrajinskog sekretarijata u dosadašnjem radu se bavio razmatranjem pitanja ostvarivanja ravnopravnosti polova i određivanjem smernica za aktivnosti Sekretarijata. Takođe, je pružao podršku mehanizmima za ravnopravnost polova³⁶.

36. <http://www.sluzba.vojvodina.sr.gov.yu/izvestaji/rad.htm>

Aktivnosti Sekretarijata obuhvatale su edukaciju članova i članica komisija za ravnopravnost polova, izradu godišnjeg plana akcije za pomenuta tela, finansijsku podršku njihovim programskim aktivnostima, štampanje promotivnog materijala i saradnju sa međunarodnim organizacijama aktivnim u ovoj oblasti

Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodina

Odbor za ravnopravnost polova razmatra predloge odluka i opštih akata sa stanovišta unapređivanja ravnopravnosti polova (rodne jednakosti) i postizanja ravnopravnosti polova. Odbor sagledava vođenje politike i izvršavanje odluka i opštih akata od strane Izvršnog veća sa stanovišta poštovanja ravnopravnosti polova.³⁷

Ombudsman AP Vojvodine

Zaštitnik građana na nivou AP Vojvodine predstavlja nezavisno telo za zaštitu prava građana. Odluka o uspostavljanju Pokrajinskog ombudsmana doneta je 31. decembra 2002. godine, a kancelarija je počela da radi u januaru 2004. godine³⁸. Pokrajinski ombudsman ima ukupno pet zamenika, među kojima je jedna osoba određena za oblast ravnopravnosti polova.

POL I ROD

Pol je biološka kategorija. Njime su ljudska bića označena kao 'žensko', 'muško' ili 'nešto između ženskog i muškog'. Pol se definiše, pre svega prema vidljivim genitalijama ljudskog bića i prema reproduktivnim funkcijama, mada je ova druga odrednica poslednjih

37. <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/?s=odborpolovi&j=SRL>

38. <http://www.ombudsmanapv.org>

godina problematizovana, odnosno podleže različitim interpretacijama i uslovljena je kulturnim miljeom unutar koga se definiše.

Za razliku od pola rod je socijalni konstrukt ‘muškosti’ i ‘ženskosti’. Razlikovanje pola i roda je bitno jer za razliku od našeg biološkog statusa – pola, koji nam je rođenjem manje-više dat, rod je konstrukt konkretnog društva u konkretnom vremenu, dakle tek zadat i stoga itekako podložan promeni. Prihvatanjem razlike između pola i roda otvara se, na teorijskoj ravni, mogućnost promena rodnih uloga, rodnog režima i rodnog poretka.

Teorijski pomak u razlikovanju pola (sex) i roda (gender), unutar teorije rodnosti, ima dugu predistoriju. Osnovu teorijskog koncepta je ponudila Margaret Mid u knjizi “*Pol i temperament u tri primitivna društva*” još 1935. godine³⁹. Ona je definisala pol kao biološku kategoriju, a rod kao društveni konstrukt. Početkom 1970-tih Kejt Milet u “*Seksualnoj politici*”⁴⁰ i Šulamit Fajerston u “*Dijalektici pola*”⁴¹ razvijaju i radikalizuju ovaj teorijski koncept u skladu sa zahtevima drugog talasa feminizma i potaknute obnovom utopijskih energija unutar narastajućih društvenih pokreta, pre svega feminističkog. Kejt Milet govori o prastaroj i univerzalnoj shemi dominacije jedne grupe nad drugom. Ta shema dominira u odnosima polova i uvreženija je i oštija od klasne podele. Šulamit Fajerston smatra da rodno razlikovanje strukturira svaki aspekt našeg života uspostavljanjem obaveznog okvira pojmova u kojima društvo oblikuje, određuje i uopšte omogućava egzistenciju ženama i muškarcima. Iz njihovih radova proizašlo je da postojeće razlike među polovima, koje imaju koren u različitoj biologiji

39. Margaret Mead, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, June 1st 2001 by Harper Perennial (first published 1935)

40. Kate Millet, *Sexual Politics* (1969, 1970). Trad. it. *La politica del sesso*, Rizzoli, Milano 1971.

41. Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*, Morrow, 1970.

muškaraca i žena, nisu ključ za razumevanje društvene nejednakosti muškaraca i žena, već da je ono što se nameće ženama kao “prirodno” zapravo rezultat društvene prisile i uslovljavanja u procesu socijalizacije. Prihvatanje i pounutrenje tako stvorenih rodnih karakteristika predstavlja proces produkcije roda (gendering). En Oukli (Ann Oakley) je izvela tvrdnju da rodne razlike imaju svoj koren u kulturi, a ne u prirodi. Simon de Bovuar definiše ženu kao drugi pol uvodeći tako pojam drugosti.

U našoj jezičkoj praksi retko se uspostavlja razlika između roda i pola, što često izaziva nedoumice. Primer je Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije, koji ima za krajnji cilj uspostavljanje rodne ravnopravnosti, odnosno eliminisanje onih oblika diskriminacije koji su zasnovani na društvenom konstruktumu roda.

PORNOGRAFIJA

Pornografija je materijal kojim se ohrabruje diskriminacija na osnovu pola, degradacija žena i vrlo često je izvor nasilja nad ženama. Za razliku od erotike koja može imati umetničke artikulacije, pornografija je kič. Pornografski časopisi su pomno analizirani u feminističkoj literaturi. Andrea Dworkin (Andrea Dworkin) i Dajana Rasel (Diana Russel) konstatuju da su od ženske bebe do mrtve žene sve žene objekti pornografskih fantazama, da slikom i štivom ovi listovi i časopisi podstiču žudnje koje imaju za posledicu ponižavanje i maltretiranje žena. Po svojoj biti pornografija je sadistička i promovise sadističke vrednosti. Kod mladih ljudi pornografija stvara predstavu da je seksualnost odvojena od ljubavi. Na SOS telefonima za žene i decu žrtve nasilja žene, uz ostalo, često navode da ih nasilni partneri primoravaju da gledaju porno filmove i zahtevaju, protiv njihove volje, ponavljanje filmovanih radnji. Pornografija je dodatni izvor nasilja i patnje velikog broja žena.

S obzirom da je reč o vrlo profitabilnoj delatnosti koja ostvaruje znatne svote novca države izbegavanju zabranjivanje pornografske literature i filmova, mada su neka minimalna ograničenja uvedena (listovi i DVD se ne smeju prodavati maloletnicima; moraju biti zapakovani u plastičnu foliju; ne smeju se izlagati; u sadržajima se ne mogu koristiti deca kao seksualni objekti, pornografski sadržaji se mogu distribuirati samo u kasnim večernjim satima ili kroz kodirane TV kanale i tome sl.). Argumenti porno industrije idu linijom da je njeno ograničavanje istovremeno ograničavanje ljudskih sloboda.

Andrea Dvorkin je zajedno sa Ketrin Mek Kinon (Catharine MacKinnon) 1983. godine napisala nacrt zakonskih odredbi koje definišu pornografiju kao "seksualno eksplicitno potčinjavanje žena", a distribuciju pornografskih sadržaja kriminalizuju. Posle niza uspeha i osporavanja Vrhovni sud SAD je 1986. godine odbacio njihove predloge.

PREPORUKA SAVETA EVROPE 2002/05

Preporuka Saveta Evrope 2002/05 pruža okvir mera zaštite žena od nasilja, posebno od porodičnog nasilja, kao najzastupljenijeg oblika rodno zasnovanog nasilja. Ona spada u korpus preporuka Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope, koje to telo upućuje državama članicama ove multilateralne međunarodne organizacije. Ove preporuke nemaju obavezujuću pravnu snagu, već se mogu svrstati u meko pravo (eng. soft law). Jednodušan je stav da „soft law“, iako bez pravne obaveze, ima značajan uticaj na razvoj unutrašnjih pravnih sistema i prakse država članica. To potvrđuje i odredba najvišeg pravnog akta, Ustava Republike Srbije, koja u članu 18 stav 3 predviđa da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljud-

skih i manjinskih prava, kao i saglasno praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ova odredba Ustava stvara osnov da se i meko pravo uvažava prilikom tumačenja pravnih odredbi domaćeg zakonodavstva.

„Zemlje članice treba da uvedu, razviju i/ili poboljšaju nacionalnu politiku protiv nasilja koja se temelji na: a. Maksimalnoj sigurnosti i zaštiti žrtava; b. Osnaživanju žena žrtava kroz optimalnu podršku i pomoć struktura kojim se izbegava sekundarna viktimizacija; c. Prilagođavanju kaznenog i građanskog prava uključujući sudsku proceduru; d. Podizanju javne svesti, edukaciji dece i mladih osoba; e. Osiguravanju posebnog treninga za profesionalce/ke koji se suočavaju sa problemom nasilja nad ženama; f. Prevenciji u svim relevantnim područjima.“

Izvod iz *Preporuke Saveta Evrope Rec (2002)5* Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja.

PROJEKAT “BORBA PROTIV SEKSUALNOG I RODNO ZASNOVANOG NASILJA”

Vlada Kraljevine Norveške uz stručnu i tehničku saradnju i podršku u obezbeđivanju ispunjenja međunarodnih standarda od strane Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) odlučila je da pruži finansijsku pomoć Republici Srbiji, Ministarstvu rada i socijalne politike- Upravi za rodnu ravnopravnost radi sprovođenja projekta „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“ (SRZN).

Značaj ovog projekta je, pre svega, u tome što po prvi put država pristupa na sistemski način uređivanju usluga koje se pružaju žrtvama nasilja kako kroz institucije sistema, tako i kroz organizacije nevladinog sektora. Prepoznavajući značaj sinergičnog delovanja svih zainteresovanih strana u cilju stvaranja i jačanja adekvatnog sistema zaštite žrtava, kao i efektivnih

preventivnih mera, Uprava za rodnu ravnopravnost putem ovog projekta želi da podstakne uspostavljanje i širenje horizontalnog i vertikalnog umrežavanja institucija i organizacija koje deluju u oblasti pružanja usluga žrtvama nasilja.

Cilj ovog projekta je ojačavanje kapaciteta ustanova i institucija koje se bave žrtvama nasilja, kao i ustanovljavanje i primenjivanje mehanizama koji će obezbediti postupanje u skladu s međunarodnim obavezama vezanim za ljudska prava u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja (SRZN). Projekat takođe ima za cilj jačanje zakonodavnog okvira u oblasti zaštite žrtava nasilja i podizanje svesti javnosti i građana o neprihvatljivosti nasilja kao modela ponašanja u cilju doprinosa stvaranju socijalnog ambijenta koji bi imao preventivnu funkciju.

Projekat predviđa sledeće rezultate: Jačanje kapaciteta Uprave za rodnu ravnopravnost unutar Ministarstva rada i socijalne politike; Razvijanje kapaciteta za kreiranje javnih politika vezanih za SRZN i njihovu implementaciju; Uvođenje uniformnih standarda za prikupljanje podataka o SRZN u relevantne institucije i razvijanje standarda za izradu zvaničnih statistika o SRZN u relevantnim institucijama; Poboljšanje horizontalne i vertikalne koordinacije ključnih aktera; Poboljšanje pristupa žrtava SRZN odgovarajućim uslugama; Razvijanje skupa preporuka za postupanje s počiniocima SRZN i uvođenje programa rada sa počiniocima; Podizanje nivoa svesti o SRZN. Projekat se sprovodi u periodu 2009. do 2011. godine.

PROSTITUCIJA

Savremene državne prakse se veoma razlikuju u zakonskom tretiranju prostitucije žena. Korišćenje dece u prostituciji u svim zakonodavstvima podleže krivičnoj odgovornosti. Postoje zemlje u kojima se 'prostitu-

cija' žena, i u znatno manjoj meri muškaraca, tretira kao profesionalna delatnost. Prostitutke i prostituti su seksualni radnici koji ostvaruju različita prava iz radnog odnosa, sindikalno se organizuju, uživaju stanovitu zaštitu države. Na primer, u Švajcarskoj prostitutke rade u ateljeima koji su u zgradi sa čuvarom, ako se obrate policiji da ne žele da dele svoj prostor sa muškarcem koji je stariji od 18 godina, policija će dotičnog muškarca izbaciti čak ako je reč o njenom sinu ili mužu. Samo 5% prostitutki u Švajcarskoj deli svoj životni prostor sa nekim muškarcem.

U nekim zemljama je prostitucija kriminalizovana, ali kaznama podležu samo prostitutke i podvođači. U Švedskoj se prostitucija tretira kao oblik eksploatacije žena i dece. Od 1998. godine na snazi je Zakon o zabrani kupovanja seksualnih usluga. Po prvi put se kažnjavaju ne samo makroi nego i muškarci koji pokušavaju da kupe seksualnu uslugu dok prostitutke ne snose zakonske posledice. S obzirom da čitav lanac prostitucije, iza koga vrlo često stoji trgovina ljudima, zavisi upravo od onih koji hoće da kupe seksualnu uslugu (bez njih te vrste trgovine ne bi bilo), to se po prvi put u ljudskoj istoriji zakonom iskazuje stvarno nastojanje da se prostitucija eliminiše.

Feministička istraživanja pokazuju da svaka četvrta prostitutka ima iskustvo seksualnog iskorišćavanja u detinjstvu, to jest da "dobrovoljnost" u izboru prostitucije nije uslovljena samo ekonomskim razlozima već i faktorima koji dovode do smanjenog praga samopoštovanja i odvajanja seksualnosti od vlastite ličnosti. Ova istraživanja ukazuju, takođe, na činjenicu da je prostitucija jedan vid nasilja kome su najčešće izložene žene, mada su neretko žrtve nasilja i deca. Prema istraživanjima Ženevjev Pire iz Ženeve prostitutke su najusamljenije žene na svetu. Ženevjev već dve decenije organizuje razgovore između žena od javnog ugleda i prostitutki kako bi umanjila taj jaz. Ona je pošla od

pretpostavke da su saznanja koja imaju prostitutke o muškarcima važna za svaku ženu, a da žene koje dolaze poslom u Ženevu u različite međunarodne organizacije mogu uticati na menjanje predrasuda o prostitutkama i posredno dovesti do promene njihovog položaja u svojim zemljama.

Q

QUEER

Queer (kvir) se koristi da bi se jednim pojmom obuhvatile osobe koje žive izvan normi heteroseksualne patrijarhalne zajednice. Queer teorija propituje nametnute patrijarhalne norme, tradiciju, običaje, a afirmiše lično kreiranje životnih uslova, kulture i vlastite seksualnosti.

Za queer osobe je bitno da ne postoji samorazumljiva, podrazumevajuća seksualnost i slepo sleđenje društvenih pravila vezanih za seksualnost.

Pojam queer se u engleskom jeziku koristio kao žargonski izraz sa homofobičnim prizvukom. Teoretičarke pojam koriste u izvornom obliku jer je pojam pun konotacija koje je danas nemoguće prevesti bez velikog skupa reči.

Izrastajući iz feminističkih teorija koje su propitivale politiku identiteta - afro-američkog, postkolonijalnog, radikalnog feminizma queer se opirao fiksiranju identiteta kao nečeg što je čoveku dato. Identitet je individualni konstrukt na koji imaju uticaj različiti faktori, ali je pre svega konstrukt, a ne prirodno

stanje. Usložnjavanje i umnožavanje identiteta vodi ka diversifikaciji rodnih uloga što treba da dovede do smanjivanja društvene opresije nad pojedincima/pojedinkama.

Reč queer se upotrebljava da bi označila osobe koje žive izvan patrijarhalnih heteroseksualnih normi, da označi aktivizam i pokret, ali i kao teorijski pristup – queer teorije.

R

RADIKALNI FEMINIZAM

Feministkinje drugog talasa su se vrlo brzo podelile na radikalnu i liberalnu struju, iako je rodno mesto obe orijentacije knjiga Beti Fridan "Mistika ženstvenosti"⁴², „NOW (National organization for women) i članci Glorije Štajn (Gloria Shtin) koji problematizuju stereotipe vezane za žene. Drugi talas feminizma ima snažnu podršku u drugim socijalnim pokretima i njihovim kampanjama kao što su kampanje za prava čoveka, za uklanjanje rasne segregacije i diskriminacije. Međusobni uticaji snažnih socijalnih pokreta vide se i u artikulaciji pojmova. 'Seksizam' se artikuliše imajući u vidu 'rasizam' kao forma diskriminacije ličnosti samo zato što je žena.

Radikalne feministkinje nastoje da razotkriju mehanizme diskriminacije i eksploatacije žena. One veruju da to mogu da urade samo žene same. Osnivaju se ženske grupe sa ciljem da se širi i produbljuje svest žena o mehanizmima patrijarhalnih pritisaka i muške dominacije u svim sferama života poput Ti Grejs-Etkinson (Ti-Grace Atkinson).⁴³ Imena grupa su provokativna poput Redstockings of the Women's Liberation Movement (Crvene čarape, umesto plavih).

42. Betty Friedan, *The Feminine Mystique*, 1963

43. Bužinjska Ana – Markovski Mihael Pavel, *Književne teorije XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str 433.

Muškarci dominiraju, imaju svu moć u svojim rukama, krivi su za eksploataciju žena, nespremni da moć dele sa ženama, pa stoga nemaju poverenje u njih. Heteroseksualnost, emotivna i seksualna zavisnost žena od muškaraca onemogućavaju žene da zauzmu ravnopravnu poziciju u društvu. Porodica je ključna institucija za eksploataciju žena. Porodice opstaju zahvaljujući besplatnom beskrajnom ženskom radu.

Kejt Milet u knjizi "Seksualna politika"⁴⁴ razotkriva mehanizme vladanja ugrađene u rodne uloge. Slična pitanja pokreće i jedna od najznačajnijih teoretičarki radikalnog feminizma Šulamit Fajreston. Ona u knjizi „Dijalektika pola“⁴⁵, objašnjava poreklo nejednakosti žena. Nejednakost na društvenom planu duboko prožima lični život. Slogani proizašli iz knjiga Kejt Milet i Kerol Heniš "Lično je političko", "Privatnost je politička" su dominirali ženskim pokretom. Ove autorke korene ličnih problema vide u društvenim odnosima i zahtevaju politička rešenja. Koreni muške dominacije se razvijaju iz porodičnih odnosa i upravo ove valja korenito menjati. Ozbiljne zamerke odnose se na obrazovni proces koji usmerava žene u stereotipne rodne uloge. Nasilje protiv žena kao način održavanja postojećeg rodnog poretka je raskrinkano. Pošto su isplivale razlike koje o ženama govore kao o ljudskim bićima manje sklonim nasilju, tolerantnijim, kooperativnijim, marljivijim, spremnijim na empatiju sa drugim teoretičarke radikalnog feminizma su zapravo afirmisale ženskost.

Uverenje radikalnih feministkinja je da samo lezbejke mogu biti istinske feministkinje, jer su one nezavisne od muškaraca. Radikalne feministkinje ne veruju da se suštinska promena ženske pozicije može ostvariti evolutivnim promenama, pridobijanjem muškaraca i sličnim strategijama. Za njih su važne akcije i protesti

44. Op.cit

45. Op.cit.

kao način osvajanja ženskog prostora i izgradnje ženske kulture. Osnovne teme su muško nasilje nad ženama, silovanje, žensko ropstvo, prostitucija i pornografija. Patrijarhat je sistem muške vlasti nad ženama. U patrijarhalnim društvima muškarci su vladari, vojske i policija su u njihovoj nadležnosti, kao i religije, nauka i kultura.

Među i danas aktivne radikalne feminiskinje spadaju Adrijen Rič i Šarlota Banč.

Postoje dve grupe radikalnih feminiskinja: Radikalno-liberteriske feministkinje i radikalno-kulturne feministkinje. Prve insistiraju na smanjenju rodnih razlika i androginom modelu, približavanju muških i ženskih rodni uloga. Radikalno-kulturne feministkinje veruju u superiornost ženskog principa. One ne veruju da oslobođenje žena treba da se ostvari kroz spajanje ženskih i muških svojstava. Smatraju da je bolje biti žena/žensko nego muškarac/muško. Žene ne treba da pokušavaju da budu nalik muškarcima. Kao važne ženske karakteristike ističu: zajedništvo, povezivanje, deljenje sa drugima, emocije, telo, poverenje, odsustvo hijerarhije, proces, radost, imanenciju, mir, život.

REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI 1325

Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1325 direktna je posledica Pekinške deklaracije i Platforme delovanja i od posebnog je značaja za žene koje žive na teritorijama pod oružanim sukobima. Rezolucija je usvojena 31. oktobra 2000. Savet bezbednosti je izrazio zabrinutost nad činjenicom "da se civili, posebno žene i deca, ubrajaju u većinu onih koji su negativno pogođeni vojnim sukobom, uključujući i izbeglice i interno raseljena lica, kao i činjenicu da su oni u sve većoj meri meta strana u sukobu i vojnih elemenata". Stoga ovom rezolucijom ohrabruje Generalnog sekretara UN da implementira svoj strateški plan (A/49/587) kojim poziva na povećano

učešće žena na svim nivoima odlučivanja u rešavanju konflikata i mirovnim procesima.

Rezolucija zahteva proširenje uloge i doprinosa žena u operacijama UN na terenu, posebno među vojnim posmatračima, civilnom policijom, osobljem koje se bavi ljudskim pravima i humanitarnim radom. UN se obavezuju da ugrađuju rodnu dimenziju u sve operacije kojima se bave na terenu. UN su preuzele obavezu da članicama obezbede materijale za obuku o zaštiti, pravima i posebnim potrebama žena.

Rezolucija poziva zemlje članice da pri pregovorima i dogovorima o implementaciji mira usvoje rodnu perspektivu: (a) da uvažavaju posebne potrebe žena i devojaka tokom repatrijacije i ponovnog naseljavanja te tokom rehabilitacije, reintegracije i post-konfliktne rekonstrukcije; (b) mere koje podržavaju mirovne inicijative žena lokalnog područja i lokalne procese za rešavanje konflikta i koje uključuju žene u svim mehanizmima za implementaciju mirovnih sporazuma; (c) mere koje će osigurati zaštitu i poštovanje ljudskih prava žena i devojaka pogotovo zbog toga što se one odnose na ustav, izborni sistem, policiju i pravosudje.

Rezolucijom je predloženo izuzimanje ratnih zločina silovanja sa spiska onih za koje se predviđa amnestija.

REZOLUCIJA SAVETA BEZBEDNOSTI UN 1820

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je 19. juna 2008. godine usvojio Rezoluciju UN 1820 o zaustavljanju svih činova seksualnog nasilja protiv civilnih lica u konfliktnim zonama. Ovom rezolucijom Savet bezbednosti je potvrdio da masovno silovanje žena u ratu ugrožava svetski mir. To direktno znači da će počinioci i nalogodavci silovanja u ratu odgovarati pred Međunarodnim sudom pravde.

Generalni sekretar Ban Ki-Mun 19. juna izjavljuje: "Ujedinjene nacije i ja lično duboko smo posvećeni

politici nulte tolerancije seksualnog zlostavljanja od strane našeg personala." Rezolucija 1820 sadrži nekoliko tačaka kojima se jasno traži da svi mirovni vojnici prođu seminare podizanja svesti radi potpunog preuzimanja odgovornosti i prevencije seksualnog zlostavljanja za vreme dužnosti u UN mirovnim misijama.

Prema tvrdnjama nemačke lekarke Monike Hojzer, istaknute borkinje za prava žena i zbrinjavanje žena silovanih u ratu (osnivačice organizacije Medika Zenica) 95% žena silovanih u ratnim sukobima u Kongu su zaražene HIV virusom. Medika Mondijale izveštava o genocidu nad ženama u istočnom Kongu i o planiranim masovnim ubistvima žena. Situaciju u Kongu ispituju i UN. Prema podacima organizacije Lekari bez granica, 75% svih silovanih žena na svetu su upravo državljanke Konga. Portparolka Zelenih, Kerstin Miler kaže: „Mislim da se radi o najgoroj povredi ljudskih prava prema kojoj ne smemo da okrećemo glavu, politika mora da reaguje“. Patrik Kamart, bivši komandant Misije UN u DR Kongo, koji je tokom svoje misije bio svedok silovanja u ratu i zalaže se za oštro kažnjavanje seksualnog nasilja kao ključni instrument ukidanja ovog oblika zločina nad ženama, tog dana je izjavio: "Izgleda da je mnogo opasnije biti žena u ratnoj zoni nego vojnik u oružanom sukobu."

Nakon usvajanja Rezolucije 1820 neće biti moguće da ratni komandanti nekažnjeno izjavljuju da je ratnicima potrebna „mala uteha“ i tako zataškavaju ratni zločin silovanja.

RODNA DEMOKRATIJA

(Gender democracy)

Izvorno demokratija je vladavina naroda. U odnosu na starogrčko poimanje demokratije u gradu državi (polisu) moderne nacionalne države razvile su različite oblike predstavničke demokratije. Kako su pravo glasa

žene u Evropi izborile tek u XX veku, uglavnom nakon Drugog svetskog rata, to je i pitanje takozvane paritetne demokratije postavljeno tek u poslednjih tridesetak godina. U populaciji je žena nešto više od muškaraca, pa bi za očekivati bilo da je tako i u predstavničkim telima i organima vlasti na svim nivoima. Pošto je situacija dramatično drugačija, to se bez organizovanih afirmativnih mera, pozitivne diskriminacije, odnosno kvota ovaj vid diskriminacije žena neće moći prevazići. Francuska je paritetnim zakonom iz januara 2000. odredila da za sve političke položaje prilikom kandidovanja mora važiti kvota 50-50%. Francuski zahtev podrazumeva polnu dualnost sveta i utemeljen je na njoj. Pitanje istorijskih nepravdi u tekstu zakona je prosto preskočeno.

Feministkinje su u politički život uvele pojam demokratskog deficita naglašavajući na taj način da postoji prezastupljenost muškaraca i podzastupljenost žena. Ta činjenica ograničava legitimaciju jednog društva koje pretenduje da se nazove demokratskim. Demokratski deficit se ne samerava samo prema broju zastupljenih muškaraca i žena u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti nego i prema stepenu rodne osvešćenosti politike koju ta vlast vodi, njenoj rodnoj utemeljenosti. Tek kad se prevaziđe rodni demokratski deficit moći ćemo da govorimo o istinskoj demokratiji i za muškarce i za žene. Samo države Skandinavije su blizu uspostavljanja rodne ravnoteže i time blizu demokratije za muškarce i žene.

RODNA PERSPEKTIVA

Pod rodnom perspektivom podrazumevamo svest o rodnim razlikama i uključivanje tih razlika prilikom formulisanja mera, konkretne politike i aktivnosti. Iako rodna perpektiva podrazumeva uključivanje specifičnosti vezanih za muškarce i za žene, obično se misli samo na uključivanje ženskog pogleda na politiku,

mere koje se preduzimaju i akcije. Tako je rodna perspektiva postala u jezičkoj praksi sinonim za ženski pogled na stvari. To je posledica tretiranja muškog kao univerzalnog kroz vekove i opiranja stavljanju u istu ravan muškog i ženskog pogleda na stvari.

Svesno opredeljivanje za uvažavanje rodne perspektive i sagledavanje svih pojava i u njihovim rodnim dimenzijama isključuje mogućnost univerzalnog navodno neutralnog pogleda na stvari. Tako se umanjuju posledice dominantnog patrijarhalnog diskursa koji zanemaruje razlike, potire ih i nameće muški pogled kao univerzalan.

Rodna perspektiva je bitna za obrazovni proces, kulturu u celini, politiku i svakodnevni život. Širi kontekst u kome se raspravljaju pitanja rodne perspektive je teorija saznanja sa pojedinačnih stanovišta (*standpoint theory*) unutar koje se razmatraju stanovišta sa kojih različite marginalizovane grupe, među kojima su žene najveća marginalna grupa, utvrđuju razlike u odnosu na hegemonu stanovišta u određenoj društvenoj zajednici i grupi.

Zahvaljujući ženskim studijama u poslednje tri decenije rodna perspektiva je uneta i u sve naučne discipline. Na prestižnim univerzitetima u svetu gotovo da nema discipline koja nije uključila rodnu perspektivu i koja nije prihvatila rodni pristup. Pored ostalog, to pokazuje u kojoj meri je određena naučna disciplina u toku sa stremljenjima vremena. Uvažavanje rodne perspektive, uključivanje rodne dimenzije i uzimanje rodnog pristupa kao jednog od polazišta je najbolji indikator demokratičnosti politike i njenih mera. To su sigurni indikatori da se vodi rodno osvešćena politika.

RODNA RAVNOPRAVNOST

Rodna ravnopravnost je jedna od temeljnih vrednosti modernih demokratskih društava. Bazira se na ideji

o jednakosti ljudskih bića kao pripadnica/pripadnika ljudske zajednice. Koncept rodne ravnopravnosti polazi od toga da sva ljudska bića imaju pravo da razvijaju svoje sposobnosti, usavršavaju i realizuju lične kapacitete i da niko nema pravo da ih u tome onemogućava gurajući ih u unapred zadane rodne uloge. Ako muškarci i žene razvijaju svoje mogućnosti bez patrijarhalnih ograničenja, čovečanstvo će duplirati svoje kapacitete. Sa stanovišta celine društvene zajednice potpuno je neracionalno onemogućavati razvitak više od polovine te zajednice, jer žene čine više od pola čovečanstva.

Rodna ravnopravnost podrazumeva pravo na jednakost i pravo na različitost. Drugim rečima moraju se uzeti u obzir, afirmisati, pozitivno vrednovati i podržavati različita ponašanja, težnje i potrebe muškaraca i žena.

Put ka rodnoj ravnopravnosti je društveno prihvatanje sadržaja, postupaka i modela društvene organizacije koji vode ka njenom ostvarivanju. To znači da muškarci i žene moraju imati jednake prilike da učestvuju i da kontrolišu dobra i resurse zajednice čiji su članovi/članice. Time bi se u budućnosti razrešavali istorijski nasleđeni nepravedni odnosi moći, dominacije, potčinjenosti i prikrivene i podrazumevajuće diskriminacije na društvenom, političkom, ekonomskom, kulturnom i obrazovnom planu, kao i u ličnom životu svakog pojedinca/pojedinke.

Rodna ravnopravnost nigde u svetu još nije društvena realnost, ali su neke države i inicijative građanki i građana već razvili niz dobrih praksi koje umanjuju posledice rodne neravnopravnosti. Rodna neravnopravnost je drugo ime za diskriminaciju žena.

Brojni dokumenti Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope, Evropske komisije, OEBS-a, ustavi, zakoni i propisi demokratskih zemalja prepoznaju rodnu ravnopravnost i pružaju garancije za implementaciju te vrednosti u temelje života društvene zajednice.

RODNE ULOGE

Rodna uloga je skup očekivanja zajednice vezanih za ponašanje pojedinaca/pojedinki u odnosu na njihovu polnu pripadnost. Reč je o podrazumevajućim, neupitnim pravilima koja usvajamo kroz vaspitanje u porodici, na svim stepenima obrazovanja, kroz medije, kulturne sadržaje, unutar naučnih istraživanja. Prema tim pravilima pojedinke/pojedinci se upućuju na to koje profesije su "primerene" za muškarce, a koje za žene, koja ponašanja su dozvoljena i poželjna za muškarce, a koja za žene. Metodi upućivanja u rodne uloge su pokriveni običajima, tradicijom, bontonom... Time se vrlo efikasno održavaju postojeći rodni odnosi. Oni nas upućuju gde je kome mesto. Tako se rodne uloge potvrđuju. Već u porodilištu devojčice dočekuju roze benkice, a dečake plave. Obdaništa imaju kutak za igre devojčica sa lutkama, šporetićima, stočićima sa šminkom i kutak za igre dečaka sa loptama, automobilima, avionima. U Bukvaru ženski likovi na slikama su isključivo u funkciji održavanja higijene u kući, školi i u funkciji majke, a muški likovi u različitim zanimljivim profesijama. Već od ranog detinjstva deci se šalju jasne poruke koje uloge pripadaju ženama, a koje muškarcima. Tako se reprodukuje patrijarhat.

Rodne uloge uveliko određuju rodne identitete koje ljudi razvijaju u procesu socijalizacije pounutrujući poruke koje im zajednica neprestano šalje. Svako društvo određuje i reguliše rodne uloge društvenim pravilima. Što je društvo primitivnije to je veća verovatnoća da društvena pravila imaju snagu zakona i sankcije u slučaju odstupanja pojedinca/pojedinke od društveno definisane rodne uloge. Sa povećanjem modernosti društva dolazi do umnožavanja varijeteta dva osnovna tipa rodni uloga – ženskih i muških, kao i do smanjivanja obaveznosti prihvatanja dominantnog normativnog modela rodne uloge. Prihvatanjem hegemoničkih rodni uloga pojedinci/pojedinke obezbeđuju sebi bolju socijalnu poziciju.

RODNI BAROMETAR

Rodni barometar je istraživački projekat kojim se obelodanjuju podaci relevantni za utvrđivanje pozicije žena i muškaraca u društvu. Rodni barometar prethodi definisanju mera kojima treba da se unapredi položaj žena. 'Rodni barometar' kao metodološki projekat i istraživanje prve su definisale Finkinje, a potom je preuzet u velikom broju zemalja. U Finskoj je rodni barometar urađen prvi put 1998. godine.

Politiku rodne ravnopravnosti moguće je voditi tek sa znanjem o sličnostima i razlikama između žena i muškaraca unutar jasne socijalne kontekstualizacije, specifičnog društvenog i kulturnog prostora. Stoga je rodni barometar pogodan mehanizam koji će omogućiti prihvatanje transkulturalne rodno osetljive politike, ali i zadržati neophodne specifičnosti svake pojedinačne zajednice.

Rodnim barometrom utvrđuje se: mogućnosti na radnom mestu; podela posla u domaćinstvu; porodični i radni život; seksualno nasilje i strah; društvena verovanja i predrasude o rodnim ulogama.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet je deo ličnog identiteta koji se odnosi na socijalnu i ličnu percepciju pojedinca o pripadanju odnosno ne pripadanju vlastitom biološkom polu. Danas možemo govoriti o lepezi rodnih identiteta koja se najčešće imenuje formulom LGBTTIQ - krovni naziv za lezbejke, gej, biseksualne, transrodne, interseksualne i queer (kvir) osobe. Na individualnom planu rodni identitet je nezavisan od toga koji pol je na rođenju upisan pojedinki/pojedincu, iako se veći deo populacije identifikuje sa biološkim polom. Heteroseksualne osobe su većinski deo populacije, ali LGBTTIQ osobe ne traže neka posebna prava za sebe već samo ista prava koja imaju i heteroseksualne osobe.

Socijalizacija je bitna za izgradnju rodnog identiteta bar u istoj meri u kojoj na njegovo formiranje utiču lične želje, stremljenja i sklonosti ličnosti. Na društvenom planu na rodne identitete utiču ekonomske, političke, kulturne, subkulturne, rasne, polne prilike.

U tradicionalnim balkanskim kulturama poznate su virdžine, žene koje su, kad u porodici nije bilo muškog naslednika, preuzimale ulogu muškarca. Sredina se prema njima odnosila kao prema muškarcima, kretale su se u muškom društvu, pušile su i pile, učestvovala u zborovanjima muškaraca, radile sve što je muškarcima bilo dozvoljeno, a ženama uskraćeno.

Pravo na vlastiti rodni identitet i pravo da zbog toga ne budu diskriminisani oni koji se ne opredeljuju kao heteroseksualne osobe u našem zakonodavstvu prepoznato je tek nekoliko godina unazad. Diskriminacija je i dalje prisutna u svakodnevnom životu a ne retko i u reagovanju različitih institucija. LGBTTIQ po ovdašnjim zakonima još nije omogućeno da stupaju u bračnu zajednicu, zajednički odgajaju decu, koriste pravo nasleđivanja i niz prava koja uživaju heteroseksualne osobe. Dakle, rodni identitet bitno opredeljuje status pojedinke/pojedinca i društvo koristi različite aršine u zaštiti njihovih prava.

RODNI REŽIM

Rodni režim određuje društveni položaj i obaveze pojedinca koji proističu iz njegove/njene rodne uloge. Marina Blagojević rodni režim definiše kao “relativno struktuirane odnose između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim rodnim identitetima i različitim rodnim reprezentacijama (uključujući različit rodni performans)”. Rodni režim prožima društvo u celini i

prisutan je u svim njegovim segmentima. Proučavanje rodni režima omogućava ne samo sagledavanje položaja žena i muškaraca, njihovih međusobnih odnosa i dopuštenih-nedopuštenih ponašanja u društvu, nego i razotkrivanje prikrivenih oblika društvene opresije u svim segmentima društva. U tom smislu rodni režim je pogodan za dekodiranje diskursa socijalne/kulturne/političke/virtuelne/kakve god... realnosti društva.

Proces socijalizacije pojedinca je ključan za, sa stano-
višta društva, uspešno usvajanje određenih rodni identiteta i uloga koje treba da omoguće individui da pozicionira sebe u okviru zadatog rodni režima, a sledstveno tome i u okviru društvenog sistema. Ovaj proces se odvija kroz višedimenzionalno vaspitanje i obrazovanje individue tokom koga pojedinac/poje-
dinka usvaja određene vrednosti, norme, stavove, kul-
turne tekovine i šire društveno iskustvo prethodni generacija. Socijalizacija je proces koji traje tokom
čitavog života. Temeljne postavke rodni identiteta se usvajaju kroz primarnu (u okviru porodice) i sekundarnu (školsku) socijalizaciju. One se dalje spe-
cifikuju, kreću različitim pravcima i razvijaju kroz
takozvanu socijalizaciju odrasli, koja u modernom
društvu postaje sve prisutnija i traje do kraja života.

RODNI STEREOTIPI

Rodni stereotipi su široko rasprostranjena, nekritički prihvaćena, samopodrazumevajuća mišljenja o ulogama i poziciji koju žene i muškarci treba da imaju u društvu. Stereotipi predstavljaju deo identiteta svakog od nas. Neke od stereotipa delimo i sa drugim članovima zajednice ili socijalne grupe kojoj pripadamo. Stereotipi su na izvestan način pomoćne alatke mišljenja, jer omogućavaju pojedincu/pojedinki da prevaziđe nesklad između količine informacija koje se obrušavaju na njega/nju i ličnih kapaciteta za obradu tih informacija. U tom pogledu stereotipi omogućuju

ekonomičnije organizovanje saznavanja. Ali, stereotipi i jasno razdvajaju poželjno od nepoželjnog ponašanja i time vrednosno usmeravaju ponašanje pojedinca/pojedinke.

S obzirom da je reč o nekritički prihvaćenim stavovima stereotipi se najčešće nazivaju predrasudama, što važi ako se na njih gleda kao na stopostotno tačne tvrdnje. Noviji teorijski pristupi u proučavanju stereotipa vide stereotipe kao tvrdnje koje ne moraju nužno biti netačne, niti se nužno bazirati na predrasudama. Ipak i stariji i noviji teoretičari/teoretičarke se slažu da su u stereotipima preterano naglašene stvarne grupne karakteristike i razlike i da se zanemaruje uticaj dejstva okoline na njihov nastanak, a prenaplašava njihovo podrazumevajuće važenje.

Stereotipi se stavljaju pod znak pitanja uvek kada su na delu socijalna previranja. Interesovanje za rodne stereotipe teorijski je elaborirano sedamdesetih godina XX veka, u vreme naftne krize, kada je narastajući feministički pokret počeo da obelodanjuje činjenice o ženskim životima i suprotstavlja se neravnopravnoj i nepravednoj raspodeli dobara i resursa između muškaraca i žena, kao i održavanju višemilenijumske muške dominacije nasiljem nad ženama.

Rodni stereotipi se nameću kroz javnu sferu i njene institucionalne poluge – obrazovni sistem, medije, umetničku produkciju, ekonomiju, politiku, medicinu, ali i kroz privatnu sferu, prevashodno vaspitanjem u porodici i emotivnim uslovljavanjima prihvatanjem određenih rodni uloga i rodni režima.

RODNO ODGOVORNO BUDŽETIRANJE (Gender Responsive Budgeting)

Pojam i praksa 'rodnog budžetiranja' su novijeg datuma, ali danas predstavljaju standard u demokratski razvijenim zemljama. Pojam je u političku praksu uveo

Savet Evrope (Council of Europe) 2005. godine čime je rodno osvešćena politika dobila osnovnu polugu delovanja. S obzirom da se u budžetu raspoređuju sredstva jedne zajednice shodno ciljevima koji su politički utvrđeni, bez uvođenja rodne komponente i uvažavanja potreba više od polovine te zajednice nema pravedne raspodele sredstava, odnosno nema sa stanovišta žena poštenog budžeta. To znači da u svim procesima planiranja, izrade i korišćenja budžeta, na svim nivoima, mora biti prisutna rodna komponenta, to jest mora se voditi računa da li budžet u istoj meri zadovoljava potrebe i muškog i ženskog dela populacije.

Za nacionalni budžet svake zemlje članice EU to znači da rodna perspektiva predstavlja jednu od polaznih osnova pri izradi budžeta, da se u svim segmentima budžeta prati da rodnost bude pokrivena budžetskim sredstvima i da se u skladu sa tim moraju izvršiti prestrukturiranja postojećih budžetskih linija.

Kad se jedan zakon donese, na primer zakon o eliminisanju nasilja u porodici, sledeći korak mora biti obezbeđivanje sredstava da zakonska opredeljenja mogu biti sprovedena u delo. U slučaju ovog zakona, to znači da se moraju obezbediti sredstva za sigurne ženske kuće, rad mobilnih timova na terenu, rad SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja.

„Rodno budžetiranje obuhvata postupke koji se odnose na rodnu analizu budžeta – od prikupljanja prihoda do njihovog raspoređivanja, kojima se prati uticaj promena u budžetu na živote muškaraca i žena, devojčica i dečaka, koji nastoje da povećaju uticaj žena u budžetskom procesu i da način na koji se novac prikuplja i troši pomere u pravcu rodne jednakosti i osnaživanja žena.“⁴⁶

46. Đurić Kuzmanović Tatjana, *Ka rodnom budžetiranju*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, 2007, Novi Sad, str. 10

Rodno budžetiranje je jedna od strategija za eliminisanje neravnopravnosti žena i muškaraca. Kod nas tek predstoji rodno analiziranje budžeta, a zatim i utvrđivanje budžetskih stavki koje će smanjivati nepravedan i diskriminišući jaz između žena i muškaraca.

RODNO OSETLJIV JEZIK

Jezik je niz dogovora, konvencija stvorenih tokom ljudske istorije, pa shodno vremenu i načinu nastanka nosi sve karakteristike, žudnje i zablude tog vremena. S obzirom da je istorija opresije nad ženama, potiskivanja žena iz javnog u privatni život duga koliko i ljudska pisana istorija, dakle koliko i svest čoveka o jeziku, to su tragovi te opresije, izostavljanja i marginalizovanja ženskog roda u jeziku itekako vidljivi.

Još uvek je uobičajeno da se muški rod nameće kao opštečovečanski, to jest da se imenicom muškog roda oslovljava i žena jer „eksperti“ za jezik smatraju da je reč o korektnoj jezičkoj formi. Interesantno je posmatrati u kojim slučajevima muški rod postaje nosilac umesto ženskog. To se događa, pre svega sa imenicama koje obeležavaju prestižnu poziciju 'predsednik', 'premijer', 'poslanik', 'direktor', 'urednik', 'autor', iako postoje reči 'predsednica', 'premijerka', 'poslanica', 'direktorka', 'urednica', 'autorka'. Kod profesija, onih društveno prestižnih češće se koristi oblik muškog roda, pa da bi se izbegla nelagoda i nelogičnost ispred reči koja se odnosi na profesiju ubacuje se reč 'gospođa' ili 'drugarica'. Na primer, reči: 'sudija', 'policajac', 'lekar', 'advokat', 'psiholog', 'sociolog', 'filozof', 'biolog', 'matematičar'... imaju odgovarajuće imenice ženskog roda koje se nedovoljno, a često i nerado koriste: 'sudijka', 'policajka', 'lekarka', 'advokatkinja', 'psihološkinja', 'sociološkinja', 'filozofkinja', 'biološkinja', 'matematičarka'. Kao opravdanje jezičari/jezičarke navode: 'nije uobičajeno' ('odskake'); 'i žene na koje se te profesije odnose više vole da se

koriste imenice muškog roda'; 'grdo zvuči'. Pošto se pozicija žena u društvu promenila, pošto su žene osvojile sve te profesije, vreme je da se i jezička praksa menja. Očigledno je samo da ključne pozicije još uvek drže muškarci i da im nije do deljenja moći koju imaju, pa na simboličkoj ravni, u jeziku drže stari poredak stvari. A da žene i same insistiraju da ih oslovljavaju u muškom rodu moguće je. Žene dobro znaju u čijim je rukama moć. Malo je onih koje su spremne da se suprotstavljaju moćnicima i trpe posledice. Tako se veliki broj žena zadovoljava činjenicom da su osvojile mušku profesiju i da nazivajući sebe muškim rodom dele deo privilegija tog roda. Ta praksa se može izmeniti samo drugačijom jezičkom politikom u medijima, na univerzitetima, u društvenim aktima (Ustavu, zakonima, propisima). Kada imenice ženskog i muškog roda budu ravnopravno stajale jedna uz drugu, svest o važnosti rodno osetljivog jezika postajaće deo uobičajene jezičke prakse.

U prvim ženskim Amandmanima na Predlog ustava SR Srbije, 15. septembra 1990. godine Ženski parlament je zahtevao da uz sledeće reči muškog roda uđu i imenice ženskog roda: građanke/građani, predstavica/predstavnik, kandidatkinja/kandidat, poslanica/poslanik, predsednica/predsednik, članica/član, sudijka/sudija, tužiteljka/tužitelj, braniteljka/branitelj, odborica/odbornik. Uvođenje ovih reči u Ustav je poruka ženama da imaju pravo da rade poslove na koje se te reči odnose.

Reč *feminiskinja* nije nastala od imenice muškog roda 'feminista', pa stoga nema razloga da se u tu reč ubacuje 't'. Izostavljanje tog famoznog 't' je način da se pokaže da žena nije nastala iz Adamovog rebra.

RODNO OSETLJIVA STATISTIKA

Statistički podaci koji se vode s obzirom na pol nazivaju se rodno osetljivom statistikom. Bez polne struktuiranosti podataka ne vidi se šta rade muškarci,

šta žene, koliko žena, a koliko muškaraca vrši krivična dela, koliko devojčica su odlični đaci, a koliko dečaka, koliko žena vrši političke funkcije, koja zanimanja su feminizirana, a koja zaposedaju pretežno muškarci, ko su nasilnici, a ko žrtve nasilja u porodici itd.

Rodna statistika je jedan od efikasnih pokazatelja položaja žena u društvu. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena UN na trideset osmoj sednici, 14. maja do 1. juna 2007. godine, rekao je povodom Inicijalnog izveštaja Srbije da je „zabrinut zbog nedostatka tekućih podataka razvrstanih po polu i informacija u vezi sa obrazovanjem, posebno ovih informacija podeljenih na seoska i gradska područja i etničku pripadnost...Komitet traži od Države članice da preduzme prikupljanje podataka koji su neophodni za uspostavljanje jasne osnovne linije sa koje će se pratiti *de facto* ostvarivanje prava žena i devojčica na obrazovanje bez diskriminacije. Komitet primećuje da u izveštaju nedostaju informacije i statistički podaci o posebno ranjivim grupama žena.“ Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti među prioritete je uvrstila i vođenje rodno osetljive statistike. To znači da su zavodi za statistiku dužni da redovno objavljuju publikacije sa podacima o ženama i muškarcima koje će biti dostupne i razumljive širokom krugu korisnika.

Republički zavod za statistiku je od 2007. godine počeo praksu godišnjeg objavljivanja publikacije „Žene i muškarci u Srbiji“, prvo uz pomoć Švedske agencije za razvoj (SIDA), a potom uz pomoć Uprave za rodnu ravnopravnost. Publikacija je solidan izvor informacija i presek stanja o položaju žena u srpskom društvu.

Redovno i verodostojno prikazivanje stanja kroz statistički pregled omogućava planiranje politika zasnovanih na činjenicama i informacijama, koje na taj način mogu biti ispravno usmerene ka promeni stanja tamo gde se prepoznaje potreba.

RODNO OSVEŠĆENA POLITIKA (Gender mainstreaming)

Rodno osvešćena politika nastaje primenom stavova o rodnoj ravnopravnosti u planiranju, formulisanju i sprovođenju svih mera, propisa i zakona. To je sistemsko uvažavanje principa rodne ravnopravnosti. Reč je o celovitom konceptu koji istovremeno u žiži drži i sadržaje i strategiju, mere i pretresanje rezultata tih mera kako bi rodna jednakost postala deo svakodnevice svih građanki i građana. Rodno osvešćena politika u poslednjih deset godina postaje *mainstream* na međunarodnom nivou. Taj proces pored rešavanja problema vezanih za diskriminaciju najbrojnije marginalne društvene grupe – žena, ima pozitivan uticaj i na eliminaciju diskriminacije drugih marginalizovanih grupa u društvu. Time se bitno smanjuju socijalne tenzije i proizvodi poštovanje razlika i drugosti na svim nivoima organizacije društva.

Rodno osvešćena politika je u prvom koraku normativno formulisanje politike koja garantuje jednakost, jednaka prava i pravo na različitost svim ženama i muškarcima u društvu. U drugom koraku, ta politika zahteva analizu sprovođenja zakonom i propisima utvrđenih mera i dalje stvaranje uslova da opredeljeni stavovi postanu deo prakse.

Od 1996. sa stanovišta Evropske unije koncept rodno osvešćene politike funkcioniše kao „paket mera“ koji su prihvatile sve članice EU, ali i kao integracioni instrument i mera vrednosti i demokratičnosti koju svaka država koja želi da se pridruži EU mora prihvatiti.

Poslednjih godina iz krugova feminiskinja čuju se prigovori da je *gender mainstreaming* tek socijalni inženjering i birokratsko sredstvo integracije jednakosti posredstvom tehničkih alatki i metoda. Ne bi to bilo prvi put da proklamovani principi lebde visoko iznad ženskih života u virtuelnim zakonima, propisima i pravilima koja ne dotiču život pojedinke/pojedinca.

Dok postoji kritički odnos postoji i šansa da jedan politički koncept bude deo svakodnevnog života svake žene.

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Različiti oblici nasilja ili pretnje nasiljem koje bitno obeležava pojam roda spadaju u rodno zasnovano nasilje. Ako se nasilje u 95% događa ženama, a muškarce pogađa tek sporadično, sigurno je reč o nasilju koje je zasnovano na komponenti roda. Uglavnom se pod rodno zasnovanim nasiljem podrazumevaju oblici nasilja koji pogađaju gotovo isključivo žene (silovanje, genitalno sakaćenje, prostitucija, trgovina ženama, prinudni brak, prinudna trudnoća, prinudni abortus, prinudna sterilizacija, muško nasilje nad ženama), ali i različite nasilne prakse koje se skrivaju i pravdaju običajima i tradicijom, a prema ženama su diskriminišuće (prinudno nošenje čadora, zara i feredže, uskraćivanje obrazovanja, zdravstvene zaštite, profesionalnog rada, onemogućavanje delovanja u javnosti).

Dugo su institucije upotrebljavale neutralan termin 'nasilje u porodici' izbegavajući da se suoče sa činjenicom da je najzastupljeniji oblik nasilja muško nasilje nad ženama u porodici. S obzirom da se nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti ne događa ženama samo u porodici pojam 'rodno zasnovanog nasilja' podrazumeva ekonomsko, emotivno, fizičko, seksualno; silovanje – u braku, u predbračnim vezama, ratno silovanje, grupno silovanje, silovanje nemoćnih lica; incest; seksualno uznemiravanje; seksualno ucenjivanje; mobing.

Nema žene koja nije bila suočena sa nekim od vidova rodno uslovljenog nasilja. Rodno uslovljeno nasilje ima planetarni karakter. To znači da nema zemlje, istorijskog perioda, ni situacije u kojoj se nije već dogodilo ili se događa nasilje nad ženama.

Nasilnici su u najvećem broju slučajeva osobe bliske žrtvi, one od kojih žena ima više razloga da očekuje podršku nego nasilje. Nasilnici koriste privilegovanu društvenu poziciju, ukorenjenost nasilnog odnosa prema ženi u patrijarhalnim kulturama, dakle po ženu opasne i ponižavajuće običaje, a pre svega moć koja je u rukama muškaraca i odsustvo adekvatnih društvenih mehanizama zaštite žena od nasilja.

Najveći prodor drugog talasa feminizma nastao je analiziranjem i obelodanjivanjem iskustava žena sa nasiljem. Osveščena su i valorizovana iskustva žena. Tako je na svetlo dana izronila činjenica da je za ogroman broj žena na planeti najmanje bezbedno mesto njihov dom, da su ratna silovanja deo taktike u svim ratovima, da seksualno uznemiravanje, a često i ucenjivanje predstavlja realnost ženskih života na radnom mestu, u javnom prostoru, lekarskoj ordinaciji. Metafizička funkcija nasilja nad ženama je da drži žene u večnom strahu i pokornosti.

Rezultat borbe za život bez nasilja je niz razvijenih dobrih praksi, zakonodavnih rešenja koja prate te prakse, podizanje nivoa svesti društva o rodno zasnovanom nasilju i uspostavljanje niza institucija koje podržavaju ženu da izađe iz situacije nasilja.

S

SEKSIZAM

Seksizam je oblik društvene diskriminacije žena. Zasniva se na predrasudama i uvreženim stereotipima. Utemeljen je u tradiciji. Može se odnositi na pojedinke ili na žene kao grupu. Prožima žensku svakodnevicu. Seksistički stavovi se prenose kroz obrazovni proces, vaspitanje u porodici, kroz medije, naučna istraživanja, kulturu i religiju.

Stavovi su seksistički ukoliko se ženama sugerije da su manje vredne, da im pripadaju podređene uloge u društvu, da je njihova podređenost sama po sebi razumljiva, prirodna. Ako se ne detektuju i prećutkuju postaju deo legitimnog ponašanja. S obzirom da su prisutni u svim religijama, naukama, filozofiji, obrazlažu se tradicijom, običajima, navikama. U ime tradicionalnih kulturnih vrednosti žene se i danas ponižavaju, omalovažavaju, minoriziraju. Reč je o začaranom krugu iz koga žene mogu da izađu tek radikalnim prevrednovanjem kulturne baštine. Seksistički stavovi su duboko ukorenjeni u svim velikim filozofskim sistemima. Mogu se pronaći u knjigama najvećih naučnih autoriteta od Platona i Aristotela, preko Tome Akvinskog, Ničea, Šopenhauera, Kirkegora... što nije znak njihove valjanosti nego baš suprotno tome poziv da se bez obzira na veličinu i autoritet onoga ko ih izgovara njihova porobljivačka i destruktivna priroda mora razotkriti i u punom značenju analizirati.

Krajem šezdesetih godina XX veka feminiskinje su otpočele proces prevrednovanja kulturne baštine, razotkrivanja mizoginije i seksizma u literaturi, nauci, filozofiji, religijama. Taj proces traje i danas, širi se i postao je integralni deo planetarne ženske borbe za rodnu ravnopravnost. Kritičko razumevanje civilizacijske i kulturne baštine je preduslov za eliminisanje seksizma iz svakodnevice žena.

Evidentni tragovi seksističkih praksi su i danas davanja prednosti muškom detetu prilikom obrazovanja, postavljanje pitanja ženi prilikom zapošljavanja: „planirate li da zasnujete porodicu i imate decu?“ ili izbegavanje zapošljavanja žena srednje životne dobi.

SEKSUALNO NASILJE

Seksualno nasilje najbolnije pogađa ženu, uzdrjava njen lični integritet, ruši poverenje u ljude, trajno obeležava život žrtve. Sve što se ženi događa u domenu seksualnosti protiv njene volje (Andrea Dvorkin) je seksualno nasilje. Pod seksualnim nasiljem se podrazumeva silovanje, silovanje u braku, silovanje u predbračnoj zajednici, seksualno uznemiravanje i ucenjivanje, prisilne seksualne radnje, incest, grupno silovanje, ratno silovanje, prostitucija, pornografija, seksualno ropstvo, prisilna trudnoća, uskraćivanje prava na kontracepciju, genitalno sakaćenje žena, kažnjavanje za LGBTTIQ praksu.

‘Silovanje’ je večni strah u glavi žene. Na tom strahu je izgrađen sistem patrijarhalne ‘zaštite’ žena od strane partnera, zapravo institucionalizovana eksploatacija i diskriminacija žena. Taj strah je utvrđivan/potvrđivan u svim dosadašnjim ratovima praktikovanjem silovanja žena kao metoda za ponižavanje protivnika, etničko čišćenje teritorija, dalje širenje straha i mržnje.

Razmere i forme seksualnog nasilja su do naših dana prikrivani, minorizirani i negirani, a počinioci –

silovatelji su ostajali nekažnjeni. Njihovo zlo delo je prikrivano običajnom praksom (genitalno sakaćenje žena), pozicijom silovatelja, izlaganjem žena sekundarnoj viktimizaciji. Čest je slučaj neosetljivosti u pristupu i radu sa žrtvom silovanja, koja nakon prijave silovanja mora da ponovi više puta svoju priču pred različitim organima, ponekad da se u postupku suočava sa silovateljem, drugim rečima da ponovo prolazi kroz svoje traumatično iskustvo. Iako je kod nas silovanje u braku inkriminisano u Krivičnom zakonu do danas u javnosti nije obelodanjena niti jedna pravosnažna presuda za silovanje u braku, iako je poznato iz prakse ženskih organizacija da je to jedan od najrasprostranjenijih oblika silovanja koji trpe žene. Neke oblike seksualnog nasilja zakoni još uvek ne prepoznaju. Seksualno uznemiravanje i seksualno ucenjivanje na radnom mestu su inkriminisani Zakonom o radu, a Predlog zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu (mobingu) je u proceduri usvajanja.

Potrebno je osvestiti da se i u medijskom prostoru žensko telo instrumentalizuje reklamama koje preko ženskih tela lansiraju robu, koje objektivizuju žensko telo i vređaju dostojanstvo žena, što se sve može podvesti pod pojam seksualnog nasilja.

SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE I SEKSUALNO UCENJIVANJE

Svako neželjeno seksualno ponašanje ili ponašanje uslovljeno polom osobe koje ima za cilj povredu ličnog dostojanstva na poslu pojedinke/pojedinca.

Pod seksualnim uznemiravanjem se podrazumeva dobacivanje, pričanje lascivnih viceva, osvrtnje na fizičke karakteristike ličnosti, ogovaranje sa seksualnim konotacijama, jednom rečju dela koja ugrožavaju dostojanstvo osobe. Iako uznemiravanju mogu biti izložene osobe oba pola, ono u mnogo većoj meri pogađa žene.

Seksualno uznemiravanje se ženama događa kao izraz društvene moći nad njima. Ono prati žene od školskog uzrasta do starosti, može im se dogoditi na ulici, u javnom prostoru, kod lekara, terapeuta...Gotovo sva područja života prožeta su rodnim nasiljem.

Pošto seksualno uznemiravanje nije bilo imenovano kao delikt niti sankcionisano, uznemiratelj nije osećao čak ni nelagodu. Tek zakonskim regulisanjem se stvara okvir za prepoznavanje i otklanjanje ovog problema.

Feministkinje i SOS telefoni su obelodanili seksualno uznemiravanje na fakultetima i zalažu se za uvođenje profesorki od poverenja sa kojima studentkinje mogu da razgovaraju i koje će štititi njihova prava.

SILOVANJE

Silovanje je akt nasilja u seksualnom obliku. Silovatelj ženu tretira kao objekt, krši njenu volju, atakuje na njen fizički i emocionalni integritet. Na simboličkoj ravni akt silovanja je demonstracija ko je gospodar situacije, poruka ženama kao grupi da njihova reč ne znači ništa, da se njihovo 'ne' ne poštuje, da se njihova prava mogu gaziti, da mogu biti degradirane i svedene na objekt. Silovanjem se uspostavlja patrijarhalni poredak dominacije muškaraca nad ženama. Pored pribavljanja zadovoljstva za sebe, nasilnik ništi ličnost žrtve.

Jedan od prikriivenih i rasprostranjenih oblika silovanja je silovanje u braku, tek od skoro prepoznato i inkriminisano u zakonodavstvu naše zemlje. I razvijena demokratska društva su tek potkraj XX veka inkriminisala silovanje u braku. Najčešće silovatelji su muškarci koji poznaju žrtvu. Silovanja od strane nepoznatog muškarca su ređa no što se pretpostavlja. Razorno dejstvo silovanja može pratiti žrtvu tokom čitavog života i kontaminirati njen emotivni život. Kao u svim aktima nasilja i u silovanju žrtva gubi kontrolu nad svojim telom.

Silovanje nije proizvod libida koje silovatelj ne može da kontroliše već izraz želje da se dominira, ugnjetava, ništi. Ovo potvrđuju organizovana i po komandnoj liniji instruisana silovanja u ratu. Cilj ratnih silovanja je slanje poruke protivniku da je „teren obeležen“, da je 'vlasništvo nekih muškaraca u rukama drugih muškaraca'. Žene su svedene na objekte namirivanja međusobnih dugovanja ratnika. Na Konferenciji o ljudskim pravima UN održanoj 1993. u Beču organizovan je prvi Ženski tribunal na kome su žrtve svedočile o paklu japanskih bordela za ratnike⁴⁷, silovanjima u zatvorima, psihijatrijskim bolnicama i drugim institucijama koje bi trebalo ženama da garantuju sigurnost, kao i o posledicama silovanja koje traju tokom čitavog života. Rezultat tog tribunala je uvrštavanje ratnog silovanja u popis zločina protiv čovečnosti koji nikada ne zastarevaju. Japanska vlada je konačno prestala da negira postojanje ove prakse tokom rata i 1995. godine je ustanovila Asian Women's Fund sa ciljem da se obeštete žene koje su preživele bordele organizovane za japanske ratnike tokom Drugog svet-skog rata, da im se izvini i javno prizna da je država Japan odgovorna za veliki broj ratnih silovanja.

SKLONIŠTE

Sklonište je sigurno mesto za žene i decu žrtve nasilja u porodici. U skloništu pored sigurnosti žene i deca dobijaju različite vrste podrške (pravnu, psihološku, samopomoć) koje im omogućavaju da shvate krug nasilja i kako izaći iz njega, kao i da donesu odluke o vlastitom životu bez pritiska.

47. Maria Amelia Odetti, *Jūgun ianfu (Comfort women). La schiavitù sessuale nel sud-est asiatico durante la Seconda guerra mondiale e la memoria femminile* Comfort Women, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 4, 2006.

Maria Amelia Odetti, *Storia e propaganda nella documentazione fotografica*, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 5-6, 2006.

Skloništa su organizovale feministkinje nezadovoljne načinom na koji su na problem nasilja u porodici reagovala socijalne institucije i policija. Uspeh ženskih projekata obezbedio im je mesto unutar socijalnog i sistema bezbednosti, u zemljama u kojima je razvijen privatni sektor socijalnih usluga. Dobra praksa većine zemalja koje su institucionalizovale skloništa je finansiranje postojećih skloništa iz budžeta državnih institucija. Skloništa pružaju i obilje dubinskih podataka za detekciju nasilja u porodici.

Prvo sklonište u Srbiji je osnovano 1994. godine. Iako je ideja skloništa doživela društvenu afirmaciju, iako su kupljene kuće za skloništa, država još nije preuzela svoj deo obaveza, pa skloništa uglavnom funkcionišu kao NVO.

STAKLENI PLAFON

Stakleni plafon je slikovit izraz kojim se ilustruje da u društvima u kojima muškarci zauzimaju većinu pozicija moći žene nailaze na nevidljive prepreke. Prepreke su zapravo ženama itekako znane, podrazumevajuće, odavno demistifikovane. Na izvestan način i ovim terminom se pokriva nepravedna raspodela društvene moći u korist muškaraca. Ipak, termin je pomogao feminističkim teoretičarkama da jednim pojmom imenuju iskustvo žena u svetu rada, politike, medija, kulture, nauke, obrazovanja i da lakše definišu načine prevazilaženja 'staklenog plafona'. Upoređujući podatke o nivou obrazovanja žena u Srbiji sa podacima koji se odnose na broj žena koje pokrivaju mesta dekana na fakultetima u Srbiji, primećuje se očigledna neproporcionalnost u odnosu. Dok među doktorima nauka prednjače brojčano žene⁴⁸, od 31 dekana u Srbiji samo

48. *Žene i muškarci u Srbiji*, Republički zavod za statistiku u Srbiji, 2008, Beograd, str. 37.

4 mesta su rezervisana za dekanke, a čak 27 za muške kolege⁴⁹.

Prilikom predaje štafete Baraku Obami u trci za predsedništvo Sjedinjenih američkih država, senatorka Hilari Klinton je izjavila da se još uvek nisu stvorile mogućnosti za probijanje staklenog plafona, iako su mu zadati snažni udarci.⁵⁰

SPECIJALNA IZVESTITELJKA UJEDINJENIH NACIJA ZA NASILJE NAD ŽENAMA

Komisija Ujedinjenih nacija za ljudska prava je Rezolucijom 1994/45 koja je usvojena 4. marta 1994. godine ustanovila institucionalni mehanizam Specijalnog izvestioca za nasilje nad ženama, prepoznavajući globalnu dimenziju pojave i neophodnost strukturalnog delovanja međunarodnih institucija i međunarodne zajednice na suzbijanju nasilja nad ženama kako u pogledu uzroka tako i u pogledu posledica tog nasilja.

Ovaj mehanizam deluje u skladu sa *Deklaracijom o suzbijanju nasilja nad ženama* u cilju suzbijanja rodno zasnovanog nasilja u porodici, široj zajednici i od strane države, podvlačeći obavezu vlada da se uzdržavaju od praksi štetnih po žene i da aktivno deluju u sprečavanju nasilja, u razotkrivanju i kažnjavanju počinitelaca, kao i da unapređuju zakonodavne okvire u cilju prevencije i zaštite žrtava nasilja.

Od ustanovljavanja ovog mehanizma na mestu specijalne izvestiteljke za nasilje nad ženama su se našle: Radhika Coomaraswamy (Šri Lanka) - od 1994. do jula

49. Idem., str. 68.

50. Hilary Clinton: "And although we weren't able to shatter that highest, hardest glass ceiling this time, thanks to you, it's got about 18 million cracks in it." U Anne E. Kornblut (June 8, 2008). "Clinton Urges Backers to Look to November". Washington Post:

2003, Yakin Ertürk (Turska) - od avgusta 2003. do jula 2009, i Rashida Manjoo (Južna Afrika) – od avgusta 2009.

Nadležnosti Specijalne izvestiteljke za nasilje nad ženama su⁵¹:

- istraživanje i prikupljanje informacija o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posledicama od vlada, tela zaduženih za nadgledanje sprovođenja konvencija (Treaty Bodies), specijalizovanih agencija i drugih specijalnih izvestilaca zaduženih za ljudska prava, od međuvladinih i nevladinih organizacija, uključujući i ženske nevladine organizacije, i odgovaranje na prikupljene informacije;
- preporučivanje mera, načina i instrumenata za eliminaciju nasilja nad ženama, njegovih uzroka i posledica, koje se upućuju na nacionalni, regionalni i međunarodni nivo;
- blizak rad i saradnja sa drugim specijalnim izvestiocima, radnim grupama, nezavisnim ekspertima/kinjama Komisije za ljudska prava i drugim relevantnim akterima. Uska saradnja sa Komisijom za status žena UN.

Specijalna izvestiteljka dužna je da:

- Prenosi hitne zahteve i saopštenja državama koji se tiču primljenih informacija o slučajevima nasilja nad ženama,
- Preduzima posete zemljama u cilju prikupljanja preciznih podataka o događajima,
- Podnosi godišnje tematske izveštaje.

51. <http://www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/>

SVETSKI DAN BORBE PROTIV AIDS-A

---

1. decembar je proglašen za svetski dan borbe protiv AIDS-a pre dvadeset i jednu godinu, 1988. godine, na konferenciji ministara zdravlja iz celog sveta. Cilj je bio da ljudi ozbiljno shvate da je AIDS realnost u čitavom svetu, da su mere prevencije najjeftinija i najsigurnija zaštita i da se države obavežu na pakete mera koji će olakšati život zaraženim HIV virusom. Globalni slogan kampanje od 2005. do 2010. godine je: "Zaustavite AIDS. Održite obećanje."

Iako se o AIDS-u dosta govori, širenje nije zaustavljeno i direktno zavisi od stepena razvijenosti zemlje, dostupnosti informacija i zdravstvenog prosvetavanja. I dalje su najugroženije zemlje Afrike, Kariba, Latinske Amerike, najsiromašniji i neobrazovani deo stanovništva. Podaci govore da je 2006. godine zabeleženo da je 4,3 miliona osoba u svetu zaraženo virusom HIV-a, što predstavlja najveći broj zabeležen tokom jedne godine do tada.

U jednoj trećini zemalja ne postoji ni odgovarajući zakonski okvir za predupređivanje širenja HIV virusa. Tek svaka treća osoba koja živi sa HIV virusom u srednje razvijenim zemljama ima adekvatnu terapiju. Prema procenama Svetske zdravstvene organizacije AIDS se širi 2,7 puta brže no što se povećava broj ljudi zaraženih HIV virusom koji imaju adekvatan tretman.

Ključna poruka kampanje u Srbiji u 2008. usmerena pre svega na mlade bila je: "Moj izbor! Koristim kondom. Prihvatam osobe drugačije od sebe".

Obeležavanje svetskog dana borbe protiv AIDS-a podrazumeva niz aktivnosti koje informišu stanovništvo, motivišu prosvetne i zdravstvene radnike da tokom čitave godine ne zaborave da treba ljude upozoravati, predočavati im metode zaštite i ohrabrivati ih da se štite od inficiranja HIV-om.

Š

16 DANA AKTIVIZMA

Međunarodna kampanja 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama je nastala kao inicijativa Instituta za globalno žensko liderstvo, koju je podržao Centar za žensko globalno liderstvo pri Univerzitetu Rutgers 1991. godine. Početak perioda kampanje od 16 dana označava Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama 25. novembar, a kraj označava 10. decembar, dan kada je pre 61 godine doneta Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Na taj način, simbolično se naglašava da život bez nasilja predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava i da je borba protiv nasilja nad ženama moralna obaveza svih. U ovom periodu obeležavaju se i drugi značajni datumi, kao što je 29. novembar – Međunarodni dan braniteljki i branitelja ljudskih prava, 1. decembar – Svetski dan borbe protiv AIDS-a, i 6. decembar – Godišnjica Montrealskog masakra.

Svake godine, od 1991 nadalje, hiljade organizacija aktivistkinja i aktivista širom sveta koji se zalažu za ženska ljudska prava učestvuju u kampanji borbe protiv nasilja nad ženama i podsećajući lokalne zajednice u kojima rade da se nasilje nad ženama dešava među nama, u svakoj zemlji, u svakoj etničkoj zajednici, u svakom socijalnom sloju, bez obzira na religiju, nivo znanja, stečenog društvenog ugleda. Ono je tu među nama. Podsećaju nas da ne smemo da zatvaramo oči pred ovim društvenim problemom, jer krici žena koje trpe nasilje

koje se dešava u porodici ne smeju ostati nemi između zidova patrijarhata. Svaki pretrpljeni udarac umanjuje dostojanstvo svakog člana i članice društva koji nasilje ne osudi i javno ne odreaguje. Žene, muškarci, devojke, mladići, osobe svih generacija, religija, zanimanja, seksualne orijentacije, sposobnosti, umeća, političkih orijentacija, društveno-ekonomskog porekla, sve i svi nosimo odgovornost i od nas zavisi da li će se nasilje tolerisati u našoj zajednici, u našem društvu. Stoga je odabrani moto ovogodišnje kampanje:

„Posveti se – deluj - zahtevaj: MOŽEMO zaustaviti nasilje protiv žena!“

„Posveti se: sve i svi smo odgovorne/i“

„Deluj: svi možemo biti akteri promene.“

„Zahtevaj: svi i sve smo odgovorni/e.“

T

TRGOVINA ŽENAMA

Trgovina ženama i decom spada među najurgentnije probleme savremenog sveta. Prema podacima UN čak oko četiri miliona žena i dece su predmet trgovine u svetu. Zemlje se u odnosu na problem trafikinga dele na zemlje porekla, zemlje tranzita i zemlje krajnje destinacije. Siromaštvo je određujuće u koju grupu će se zemlja ubrojiti.

„Pod trgovinom ljudima podrazumeva se namamljivanje, prevoz odnosno drugi način transfera, prijem ili držanje u nekom prostoru drugih lica i to pretnjom silom ili upotrebom drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teške situacije u kojoj se ta osoba nalazi, ili davanjem osobi ili primanjem novca ili druge koristi od osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom sa ciljem njene seksualne, radne ili neke druge eksploatacije.“⁵²

Ženama se trguje, naročito mladim ženama prevashodno radi njihove seksualne eksploatacije. Tržište trgovine ženama je u stalnom porastu i već se može meriti sa tržištem droge i oružja.

52. Vesna Nikolić Ristanović, Ćopić Sanja, Milivojević Sanja, Simeunović Patić Biljana, Mihić Biljana, *Trgovina ljudima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije (VDS), Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), 2004, Beograd.

Srbija je uglavnom zemlja tranzita, u manjoj meri zemlja krajnje destinacije i zemlja porekla. Kroz Srbiju prema procenama prođe od sedamdeset do sto pedeset hiljada žena i dece koji su u lancu trafficking-a.

Trgovina ženama i decom nema granice. Postupanje sa žrtvama trgovine je slično. Prvo ih njima poznata osoba namamljuje, nudi im se lak, solidno plaćen posao. Nakon prelaska granice oduzimaju im se dokumenta, najčešće sledi silovanje od strane jednog ili više sprovodnika žrtve i na taj način 'upoznavanje' sa poslom. Žrtva je prinuđena na težak rad bez ikakvih prava ili na prostituciju i ucenjena bilo životima njoj bliskih osoba bilo vlastitim životom. Iako su kampanje protiv trgovine ljudima česte prekidanja lanaca trafikantata, pravosnažne adekvatne presude trafikantima su retke.

Zaštitu žrtvama trgovine ženama kod nas prve su organizovale ženske nevladine organizacije. Njihov rad su podržale međunarodne organizacije, posebno IOM (Internacionalna organizacija za migracije), kao i Ministarstvo unutrašnjih poslova.

U

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA⁵³

Povelja Ujedinjenih nacija navodi da je jedna od svrha organizacije promocija i jačanje poštovanja ljudskih prava i fundamentalnih sloboda. Smatrajući da ona, ipak, ne razjašnjava na koji način to treba činiti oformilo se mišljenje da je potrebno doneti dokument u kome će zaštita ljudskih prava dobiti formu i sadržinu. Tako je 10. decembra 1948. nastala Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, čija je velika zagovornica bila Elenor Ruzvelt. Deklaraciju je usvojilo 48 zemalja članica jednoglasno, dok ih je 8 ostalo uzdržano, među kojima i Jugoslavija. Prvi član Deklaracije jasno opisuje ideju vodilju celog dokumenta poznatim rečima „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.“ Deklaracija postavlja opštu zabranu diskriminacije, ne ispcrpljujući sve osnove po kojima se diskriminacija pojavljuje u praksi, tj. po osnovu „rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.“ U nastavku se navode posebne grupe prava: građanska, kulturna, ekonomska, politička i socijalna. Deklaracija ima trideset članova od kojih su najznačajniji oni koji garantuju - pravo

53. <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>

na život, slobodu i sigurnost ličnosti; pravo na obrazovanje; pravo na zaposlenje, plaćene praznike, zaštitu od nezaposlenosti i socijalnu sigurnost; pravo na puno učešće u kulturnom životu; slobodu od torture ili svirepog, nehumanog tretiranja ili kazne; slobodu mišljenja, uverenja i veroispovesti; slobodu izražavanja i mišljenja.

Naglašava se povezanost i međusobna zavisnost svih prava, što je 1993. godine i potvrđeno Bečkom deklaracijom svetske konferencije o ljudskim pravima. Prožimajući principi ljudskih prava koje naglašava Univerzalna deklaracija su jednakost svih ljudskih bića, nediskriminacija kao sastavni deo koncepta jednakosti, neotuđivost ovih prava, odgovornost svakoga, univerzalnost koja ne potire različitosti, ljudsko dostojanstvo, nedeljivost i međuzavisnost svih ljudskih prava.

Deklaracija ne predstavlja pravno obavezujući instrument međunarodnog prava. Ipak njen značaj se ne sme potcenjivati. Ona predstavlja prvi dokument međunarodne zajednice kojim se definišu prava svih ljudi, donet u istorijskom trenutku kada su sećanja na masivno kršenje ljudskih prava tokom Drugog svetskog rata bila još uvek sveža, iz čega proizilazi njena moralna snaga. Poslednjih godina uvrežilo se mišljenje da su određene odredbe, kao zabrana mučenja i rasne diskriminacije, postale sastavni deo običajnog međunarodnog prava. Države doživljavaju ove norme kao pravno obavezujuće i postupaju u skladu sa njima, iako one nemaju takav formalno pravni karakter. Neki analitičari smatraju čak da čitava Deklaracija ima status običajnog pravnog akta.

V

VEŠTICE

Progoni veštica su dobili zamah objavljivanjem spisa „Malleus Maleficarum“ (poznat na Balkanu pod imenom „Malj za veštice“). U tom spisu se tvrdi da je „žena po svojoj prirodi instrument Sotone“. Spaljivanje veštica je uspostavila Rimokatolička crkva formirajući organ Svetu inkviziciju. Najgori deo priče je zapravo mučenje žena koje je prethodilo spaljivanju, jer se tražilo priznanje. Instrumenti za mučenje su bili tako okrutni da su žrtve priznavale uglavnom sve što je od njih traženo (stolica sa užarenim ekserima; vitlo za istežanje; klinovi za drobljenje kostiju, železna kapa...). Među krucijalne dokaze sudovi inkvizicije su ubrajali postojanje „vražje ili treće usne“ zapravo reč je o naboru epitela iznad klitorisa koji ima svaka žena.

Prvo veliko spaljivanje veštica odigralo se 1482. godine u Sevilji. Ostaci poznatih jeretika, grešnika i „veštica“ često bi po sudskom nalogu bili posle spaljivanja usitnjavani i razbacivani po đubrištu. Najpoznatiji je lov na veštice 1692. godine u američkom gradu Salem. Salem je postao grad koji se u filmovima, pozorišnim predstavama i literaturi koristi kao inspiracija za priče o vešticama, a danas se tamo nalazi i muzej.

Papa Ivan Pavle II je 2000. u Angelusu tražio praštanje grešaka Crkve među koje je ubrojao i greške inkvizicije prema ženama. Njegov Angelus i danas dobar deo crkvene hijerarhije smatra ishitrenim i preuranjenim.

Feminiskinje već čitav niz godina rehabilituju veštice, istražuju arhive, iznose na svetlo dana zapisnike sa suđenja, prikazuju sprave za mučenje... U tom kontekstu je 2006. Ženska mreža Hrvatske organizovala akciju „Zaboravljeni femicid“, to jest komemoraciju za žene žrtve inkvizicije na stratištu posljednje veštice spaljene u Zagrebu Magde Herucine. Tom komemoracijom se želelo istaći da je nasilje nad ženama temeljna povreda ljudskih prava.

Iako je Katolička crkva prednjačila u spaljivanju veštica, veštice su spaljivane, davljene, batinane i mučene i na teritoriji Pravoslavne crkve, u Srbiji. „Prema sačuvanim zapisima publiciste Tihomira R. Đorđevića, u selu Žabarima u Pomoravlju su izvesnu Paunu, po Karađorđevoj zapovesti, privezali uz ražanj i pekli je „među dve vatre“. U vreme Karađorđevog ustanka, Antonije Pljakić, rudnički vojvoda, „ispekao je nasred Karanovca neku babu za koju je čuo da je veštica“.

Z

ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA

U procesu približavanja Evropskoj uniji Republika Srbija je preuzela obavezu uvođenja seta antidiskriminatornih zakona, prethodno nepoznatih našem zakonodavstvu, čiji sastavni deo čini i Zakon o ravnopravnosti polova, usvojen na sednici Narodne skupštine 11. decembra 2009. godine. Ovim zakonom se uređuju pitanja koja nisu uređena drugim zakonima, kao što su: stvaranje uslova za vođenje politike jednakih mogućnosti, ostvarivanja prava i obaveza i preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu, kao i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji. Zakon pokriva i reguliše sledeće oblasti: zapošljavanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, porodične odnose, obrazovanje, kulturu i sport, politički i javni život, sudsku zaštitu. Zakoni koji zabranjuju diskriminaciju su sastavni deo zakonodavnih sistema zemalja punopravnih članica Evropske unije, kao i zemalja koje su u procesu pristupanja Evropskoj uniji.

Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije je usklađen sa opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim sporazumima, i Ustavom RS koji jemči ravnopravnost polova. Ovakav zakon pruža mogućnost regulisanja dužnosti državnih organa, organa autonomne pokrajine, organa jedinica lokalne samouprave da prate ostvarivanje

ravnopravnosti zasnovane na polu u svim oblastima društvenog života, kao i primenu međunarodnih standarda i ustavom zajemčenih prava u ovoj oblasti. Pri javnom oglašavanju poslova i uslova za njihovo obavljanje i odlučivanja o izboru kandidata nije dozvoljeno pravljenje razlike po polu, a pripadnost polu ne može da bude ni smetnja napredovanju na poslu. Odsustvovanje sa posla zbog trudnoće i roditeljstva ne sme da bude smetnja za izbor u više zvanje, napredovanje i stručno usavršavanje ni za raspoređivanje na neodgovarajuće poslove i za otkaz ugovora o radu. Zakon utvrđuje da zaposleni, bez obzira na pol, ostvaruju pravo na jednaku zaradu za isti rad ili rad jednake vrednosti kod poslodavca. Zakonom je utvrđeno da je svako ravnopravan, bez obzira na porodični i bračni status. Zakon garantuje ravnopravnost supružnicima i vanbračnim partnerima. Uvodi se obaveza za predlaganjem najmanje 30 odsto predstavnika manje zastupljenog pola pri imenovanju članova upravnih i nadzornih organa u javnim službama. Takođe, omogućuje se i pravna zaštita oštećenih lica u smislu ovog zakona. Svako kome je povređeno pravo ili sloboda zbog pripadnosti određenom polu može da pokrene postupak pred nadležnim sudom. Za diskriminaciju zasnovanu na polu predviđa se i novčana kazna.

U skladu sa civilizacijskim tekovinama i vrednostima demokratskog društva ovaj zakon pruža okvir po kome su organi javne vlasti dužni da vode aktivnu politiku jednakih mogućnosti u svim oblastima društvenog života, što podrazumeva postizanje ravnopravnosti polova u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka koje su od uticaja na položaj žena i muškaraca.

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE

Zakon o zabrani diskriminacije je usvojila Skupština Republike Srbije 26. marta 2009. godine posle vrlo

oštrih polemika i konfrontacija u javnosti. Zakonom je utvrđena „opšta zabrana diskriminacije, oblici i slučajevi diskriminacije i postupci zaštite od diskriminacije“ - član 1.

Posebno su apostrofirani diskriminacija po osnovu rase, boje kože, po osnovu predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosnog doba, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama. Ovo je do sada najširi spisak zabrana diskriminacije koji je u našem zakonodavstvu prihvaćen. Zabrane se odnose kako na državljane/državljanke Srbije, tako i na sva lica koja borave na teritoriji Republike Srbije. U Zakonu je uspostavljeno načelo jednakosti („Svi su jednaki i uživaju jednaku pravnu zaštitu, bez obzira na lična svojstva.“ – član 4)

Zakon prepoznaje: neposrednu i posrednu diskriminaciju, povredu načela jednakih prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje, uznemiravanje i ponižavajuće postupanje. Kao teški oblici diskriminacije okvalifikovani su: „izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta; propagiranje ili vršenje diskriminacije od strane organa javne vlasti i u postupcima pred organima javne vlasti; propagiranje diskriminacije putem javnih glasila; ropstvo, trgovina ljudima, aparthejd, genocid, etničko čišćenje i njihovo propagiranje; diskriminacija lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija); diskriminacija koja je izvršena više puta (ponovljena diskriminacija) ili koja se čini u dužem vremenskom

periodu (produžena diskriminacija) prema istom licu ili grupi lica; diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu“ – član 13.

U trećem delu Zakona precizno se utvrđuju, u članovima 15 do 27, posebni slučajevi diskriminacije: diskriminacija u postupcima pred organima vlasti, u oblasti rada, u pružanju javnih usluga i korišćenju objekata i površina, zabranjuje se verska diskriminacija, diskriminacija u obrazovanju i stručnom osposobljavanju, diskriminacija po osnovu pola, po osnovu seksualne orijentacije, diskriminacija dece, diskriminacija starih, nacionalnih manjina, zbog političke ili sindikalne pripadnosti, diskriminacija osoba sa invaliditetom i s obzirom na zdravstveno stanje.

Zakon predviđa ustanovljavanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti koga bira Narodna skupština većinom glasova sa mandatom od pet godina. Poverenik, uz podršku Stručne službe poverenika, po zakonom utvrđenom postupku prima pritužbu, utvrđuje činjeničko stanje, predlaže postupak mirenja „u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak medijacije, a pre preduzimanja drugih radnji u postupku.“ - član 38, daje mišljenja i preporuke i preduzima mere. Poverenik podnosi godišnji izveštaj Narodnoj skupštini, a ako postoje „naročito važni razlozi“ i poseban izveštaj. Zakonom se utvrđuje i sudska zaštita svakog ko je povređen diskriminatorским postupkom. Nadzor nad sprovođenjem zakona je u nadležnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

Sastavni deo zakona su kaznene odredbe. Kazne su određene u fiksnom novčanom iznosu, zavisno od težine diskriminišućeg postupka - članovi od 50 do 60. Zakon se u celini primenjuje od 1. januara 2010.

Ž

ŽENSKA LJUDSKA PRAVA

Ženska ljudska prava su integralni i neotuđiv deo univerzalnih ljudskih prava kojima se pridružuju reproduktivna prava žena. Ipak, istorija civilizacija je najbolja ilustracija za nejednakost žena i muškaraca u uživanju ljudskih prava. S obzirom da su tradicija, običaji i hegemoni kulturni obrasci puni diskriminišućih sadržaja po žene, svi međunarodni dokumenti koji garantuju ljudska prava žena ističu da se ta prava ne mogu kršiti i povređivati po osnovu kulturnih ili religijskih normi.

Jedna od ključnih zamerki Srbiji prilikom razmatranja inicijalnog izveštaja države na CEDAW komitetu odnosila se upravo na ovaj aspekt ugrožavanja ženskih ljudskih prava. „Komitet je zabrinut zbog upornog postojanja duboko-ukorenjenih, tradicionalnih patrijarhalnih stereotipa koji se odnose na ulogu i obaveze žena i muškaraca u porodici i u široj zajednici, što se ogleda u izboru obrazovanja žena, njihovom nepovoljnom položaju na tržištu rada i niskom nivou njihovog učešća u političkom i javnom životu, što sve doprinosi toleranciji nasilja nad ženama.“⁵⁴ Od države

54. *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008, str. 266

Srbije Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena zahteva da sprovede opsežne kampanje kako bi se pokrenula promena široko prihvaćenih stavova i praksi koje podređuju žene i vraćaju ih u stereotipne patrijarhalne uloge. Podizanje svesti populacije u celini posebno se odnosi na nosioce javnih funkcija, prosvetno-obrazovne kadrove, roditelje kako se loši obrasci ponašanja ne bi reprodukovali i u narednim generacijama.

Reproduktivna prava žena predstavljaju oblast ljudskih prava koja se tiče isključivo žena. Ustav Srbije garantuje ženama pravo da slobodno odlučuju o rađanju, što znači da svaka žena za sebe ima pravo da odluči da li će imati dete/decu, kada, sa kime, odnosno da može prekinuti svojom voljom neželjenu trudnoću u zakonski utvrđenim okvirima.

Ženska ljudska prava garantuju brojni međunarodni dokumenti: Opšta deklaracija UN o ljudskim pravima (UDHR, 1948), Međunarodni pakt UN o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR, 1966), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR, 1966), Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1979), Deklaracija UN o uklanjanju nasilja nad ženama (1993), Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995), Univerzalna deklaracija o demokratiji (1997), Rezolucija Saveta bezbednosti UN br.1325 (2000), Milenijumska deklaracija UN (2000).

I pored obimnih dokumenata Ujedinjenih nacija povlačenje iz skupštinske procedure antidiskriminacijskog zakona zbog odredbi o rodnosti i pravima na slobodnu seksualnu orijentaciju pod pritiskom SPC najrečitije govori kako se ljudska prava žena i onih koji su po nekom obeležju različiti od većine teško kodifikuju u našem nacionalnom zakonodavstvu.

ŽENSKÉ MREŽE

Ženske mreže su oblik organizovanja ženskih organizacija oko određenih pitanja. Mreže su labav oblik nehijerarhijske organizacije primeren ženskom pokretu. Poznate su ženske političke mreže, mreže protiv nasilja nad ženama, mreže novinarki itd.

Mreže se aktiviraju u kampanjama za ženska ljudska prava, prilikom donošenja legislative važne za žene, u predizbornim kampanjama, u 'slučajevima' koji su presedan za razumevanje ženskih problema. Ženske mreže su moćno političko sredstvo. Padu Miloševićevog režima je sigurno doprinela ženska mreža "Žene to mogu".⁵⁵

U Srbiji od 2008. godine postoji Forum organizacija civilnog društva koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti.

ŽENSKÉ STUDIJE/STUDIJE RODA

(Women's studies/Gender studies)

Krajem šezdesetih žene, kojima je sve teže bilo da prepoznaju vlastite težnje i stremljenja unutar Nove levice, na američkim, britanskim i francuskim univerzitetima počinju da artikulišu istraživanja i studijske programe koji problematizuju poziciju žena, odnose moći u društvu, društvene strukture. S obzirom da su slične ideje imale teoretičarke i feministkinje sa različitim tačkama planete gotovo da je nemoguće utvrditi ko je prvi počeo sa ženskim istraživanjima. Oslonac za prva istraživanja su svakako radovi Margaret Mid i spoznaje antropologije. U antropologiji je bio razvijen i metodološki postupak koji nije zanemarivao rodnu dimenziju a bio je pogodan za empirijska istraživanja. Brojna

55. *Žene to mogu*, zbirka, Norveška narodna pomoć, Ženska politička mreža, 1999.

empirijska istraživanja su proizvela neophodan materijal za dalja teorijska promišljanja rodnosti. Ženske studije i istraživanja su discipline koje su u poslednjih četrdesetak godina napravile neverovatan skok infiltrirajući se u sve pore naučnih i teorijskih istraživanja. Sa druge strane, ženske studije su u brojnim naukama otvorile nova područja rada.

Ženske studije/ženska istraživanja/rodne studije/studije roda su danas *par excellence* akademska disciplina koja se razvila u univerzitetskim sredinama i postala kako bazični studij tako i specijalistički i studij za sticanje viših akademskih stepena – master, magistarskih i doktorskih diploma. Ženske studije se od početka razvijaju kao interdisciplinarne studije. Postoje i ženske studije koje su se razvile unutar ženskog pokreta. Ženske studije unutar ženskog pokreta su imale dvostruku funkciju: da artikulišu saznanja stečena u borbi za prava žena i unutar samog ženskog pokreta i da stavove feminističkih teorija približe pokretu i učine ih delom osvešćene prakse ženskog pokreta.⁵⁶

U Srbiji, unutar ženskog pokreta na inicijativu Feminističke grupe „Žene i društvo“ 1992. osnovan je „Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju“ u Beogradu kao alternativan, neakademski program. Uvođenje akademskih programa ženskih studija počelo je 1993. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Institucionalizacija ženskih studija i studija roda se nastavlja i osnažuje uspostavljanjem visokostručnih studija (master, magistarskih, doktorskih) na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a u različitim formama na svim univerzitetima u Srbiji, kao i u okviru ženskog nevladinog sektora.

56. Marina Blagojević, *Ka vidljivoj ženskoj istoriji, ženski pokret u Beogradu 90-ih*, Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, 1998. Beograd.

Pogovor

Ministarstvo rada i socijalne politike - Uprava za rodnu ravnopravnost ima za cilj da doprinese smanjenju socijalne isključenosti i promovisanju pravičnog razvoja, što treba da osigura da i svi članovi društva osele jednake koristi od ostvarenog razvoja. Da bi se to omogućilo, neophodno je, između ostalog, da se osiguraju jednake mogućnosti i ravnopravnost žena i muškaraca. Uprava za rodnu ravnopravnost posmatra rodnu ravnopravnost kao preduslov za inkluzivan, demokratski i održivi razvoj i u njene nadležnosti ulazi rad na sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama, osnaživanju žena i unapređivanju rodne ravnopravnosti u svim sferama javnog i privatnog života, zasnovan na shvatanjima da rodna ravnopravnost predstavlja istovremeno proevropsko opredeljenje, razvojni cilj i jedno od osnovnih ljudskih prava.

U Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009-2015) definisano je šest prioriternih oblasti, u skladu sa identifikovanim potrebama našeg društva i u skladu sa preporukama koje je Komitet UN za sprovođenje Kon-

vencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) uputio Vladi Republike Srbije. Jedna od šest prioritetnih oblasti je i dekonstrukcija rodnih stereotipa, kao i promocija principa na kojima se zasniva koncept rodno ravnopravnog društva.

Tokom marta meseca 2009. godine dnevni list „Danas“ je na inicijativu i uz saradnju Uprave za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike sproveo kampanju upoznavanja šire javnosti sa načelom i osnovnim principima vezanim za pojam rodne ravnopravnosti. Svakoga dana je u pomenutom listu izlazila po jedna odrednica „Rečnika rodne ravnopravnosti“. Tom prilikom, ukupno je objavljeno 26 odrednica. Ova kampanja je podržana od strane Programa Ujedinjenih nacija za razvoj i Evropske komisije. Publikovanje prvih 26 termina u mesecu martu je naišlo na interesovanje čitalačke publike i Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike je prikupila pozitivne povratne informacije od strane čitalačke publike, kao i podsticaje za nastavak kampanje. Drugi ciklus kampanje podizanja svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti kao razvojnom pitanju realizovan je tokom perioda međunarodne kampanje 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama, uz podršku Vlade Kraljevine Norveške na temu seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Nakon dve javne kampanje i kroz širok obim naših aktivnosti, prepoznata je potreba od strane raličitih partnera koji saraduju sa našom institucijom za jednim pristupačnim instrumentom za edukativne svrhe, koji bi na jednom mestu objedinio korpus pojmova vezanih za rodnu ravnopravnost u dnevnoj upotrebi na različitim nivoima, u državnoj upravi, u široj javnosti itd.

Kao direktorka Uprave za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike želim da izrazim veliko zadovoljstvo što je objavljen „Rečnik rodne ravnopravnosti – 102 pojma za 102 godine osvajanja ženskih

ljudskih prava“. Već tokom pripreme i usvajanja ključnih zakona i dokumenata za rodnu ravnopravnost - Zakona o ravnopravnosti polova, Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Zakona o zabrani diskriminacije – bilo je jasno da su mnogi od pojmova koji u naše zakone ulaze u procesu usaglašavanja sa legislativom EU u našoj zemlji nedovoljno poznati, odnosno da u telima koja donose odluke postoji određena konfuzija u pogledu njihovog pojmovnog razgraničavanja. U procesu implementacije pomenutih zakona i Nacionalne strategije potreba za razumevanjem specifičnog, i danas već vrlo bogatog rečnika rodne ravnopravnosti, postaje još urgentnija. U tom kontekstu ovaj rečnik je dobro došao. Posebno je važno da Rečnik rodne ravnopravnosti može biti korišćen u obrazovnom i formativnom procesu stručnih kadrova. Nastavnici građanskog vaspitanja mogu ga upotrebiti kao priručnik.

Rečnik rodne ravnopravnosti je i neophodno oruđe popularizovanja samih pojmova rodne ravnopravnosti u široj javnosti, promocije rada u toj oblasti kao i demistifikacije femimizma i unošenja objektivnosti u rasprave unutar feminističkog pokreta i u rasprave o feminizmu.

Autorke rečnika su istaknute aktivistkinje ženskog pokreta. Vesna Jarić danas radi kao savetnica za rodna pitanja u Projektu “Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja” koji deluje pri Upravi za rodnu ravnopravnost Ministarstva za rad i socijalnu politiku, a realizuje se uz podršku UNDP-a i Vlade Kraljevine Norveške. Vesna Jarić je pre toga radila kao konsultatkinja Tima potpredsednika vlade pri, prvo Sektoru, pa potom i Upravi za rodnu ravnopravnost upravo u periodu institucionalnog prodora u ovoj oblasti i njen doprinos je veoma značajan.

Nadežda Radović, novinarka i feministička spisateljica više od dve decenije pokreće brojne feminističke

inicijative. Kričička oštrica Nadežde Radović nije otupela sa godinama i od nje uvek možemo da računamo na originalan i iskren pristup svim problemima sa kojima se feministički pokret susreće.

Njihovo iskustvo doprinelo je da se u odrednicama precizno vidi dokle smo stigli, na koje kapacitete možemo da se oslonimo i šta tek treba da dosegamo.

Rečnik rodne ravnopravnosti je napisan jednostavnim razumljivim jezikom, dostupan je širokom krugu potencijalnih korisnika.

dr Natalija Mićunović

Direktorka Uprave za rodnu ravnopravnost
Ministarstvo rada i socijalne politike

„Šta će mi revolucija ako ne mogu da plešem?“

- 102 pojma za 102 duge godine
marša ka ravnopravnosti -

U kalendaru koji vodi računa o dostignućima na polju (ženskih) ljudskih prava, 29. novembar je zabeležen kao Međunarodni dan braniteljki (i branitelja) ženskih ljudskih prava. Već čujem svoju majku kako začuđeno kaže: „Ma hajde, molim te, čemu to, opet neki Dan Nečega?“, babu kako me zbunjeno gleda sa nevericom, dok količinu zapanjenosti i nerazumevanja druge babe, koja je preminula davne 1979. godine, ne mogu ni da zamislim. Od te tri žene dve nisu celog života imale pravo glasa, jedna je bila izložena progonu na osnovu 'rase', a treća je uživala brojna prava, uključujući pravo na visoko obrazovanje i abortus.

Rečnik rodne ravnopravnosti je tu da nas danas, posle 102 godine borbe za ženska prava koja i dalje traje, podseti na fantastične promene koje su postale veliki kvalitet i, nadamo se, neotuđiv deo života žena (i muškaraca) širom sveta, i približi nam sva prava za koja su se feministkinje borile i bore se posredstvom sve brojnijih i kompleksnijih mehanizama. Sva ta osvojena prava zajemčena su zakonima, regulativama, preporukama, uneta u ustave država, umrežena na međunarodnom nivou, ona govore o silnoj borbi za slobodu, o neodustajanju, o tome da je feminizam kao transnacionalni i antipatrijarhalni pokret u svim svojim talasima i različitostima doveo do raskrinkavanja svih patrijarhalnih poluga moći i osvetlio različite vidove diskriminacije utkane u katkad odista sramnu istoriju ljudskog roda. I ne prestaje da radi na popravci

sveta.

Jer, reč „demokratija“ ne znači ništa ukoliko su žene izložene genitalnom sakaćenju, predstavljaju vlasništvo nekog muškarca, nemaju pravo na obrazovanje ili ne mogu da odlučuju o svom telu; ako su lezbejke, gej muškarci, transrodne i transseksualne osobe, ljudi koji sebe nazivaju *queer* ili kakvim god imenima, neprestano izloženi diskriminaciji i nasilju koje neretko vodi pravo u smrt; ako deca rade za dolar dnevno, a osobe koje više nisu u punoj životnoj snazi osuđene su na lapot radom ili potpunim isključivanjem iz društvenog života; ako neke osobe označimo kao one „sa posebnim potrebama“, iako su i njihove potrebe ljudske; ako se osobe koje se opiru ratu i svakoj vrsti nasilja zbog toga progone... I dalje se razleže pitanje Eme Goldman (Emma Goldman): „Šta će mi revolucija ako ne mogu da plešem?“

Zato je tu i ovaj rečnik: Da znamo koja su nam prava i da učinimo sve da ona zažive. To je jedini način da se nadamo da će svet u kome živimo dostići svoj puni potencijal. Iščitavanje ovog rečnika je naša obaveza – kao veliki podsetnik i doprinos nezaboravu i poslu koji je pred nama.

Hana Ćopić

projekt koordinatorka
Fondacija Hajnrih Bel

Bibliografija

- ABORTUS - *pravni, medicinski i etički pristup*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
- ANDRE Mišel, *Feminizam, Plato-XX vek*, Beograd, 1997.
- AQUIS – OSCE: *Rodna ravnopravnost*, OSCE Misija u Srbiji i Crnoj Gori, Odeljenje za demokratizaciju, Beograd, 2005.
- BART Stefan i Nadežda Radović, *Dečak iz komšiluka*, Nemačko udruženje za dobrosusetske odnose Karlowitz, Sremski Karlovci, 2006.
- BLAGOJEVIĆ Marina, *Ka vidljivoj ženskoj istoriji, ženski pokret u Beogradu 90-ih*, Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, Beograd, 1998.
- BLAGOJEVIĆ Marina, *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, AŽIN – Asocijacija za žensku inicijativu, Feministička edicija, Beograd, 2000.
- BLAGOJEVIĆ Marina, *Gender barometar BiH 2002*, Gender centar Vlade RS, Gender Centar Vlade FBiH, Sarajevo, novembar 2004.
- BLAGOJEVIĆ MARINA, *Roditeljstvo i fertilitet*, Srbija devedesetih, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1997.
- BULATOVIĆ Melanija, *Ženska mapa Crne Gore*, Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade RCG, Podgorica, 2004.
- BUŽINJSKA Ana – MARKOVSKI Mihal Pavel, *Književne teorije XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- ČETKOVIĆ (RADOVIĆ) Nadežda, *Ženska politička perspektiva*, septembar 1990-septembar 1998, Beogradski ženski lobi, Ženske studije i komunikacija – INDOK centar, Beograd, 1998.
- ČETKOVIĆ (RADOVIĆ) Nadežda, *U traganju za ženskim sigurnim mestom*, Sigurna ženska kuća, Beograd, 1998.

- ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ Vesna, *Aždajkinja iz manite drage, običaji, vjerovanja, magija, liječenja*, Logos, Split, 1989.
- DELBEE Anne, *Une femme*, Presses de la Renaissance, Paris, 1989.
- DOJČINOVIĆ NEŠIĆ Biljana, *Ginokritika*, Književno društvo Sveti Sava, Beograd, 1993.
- DOKMANOVIĆ Mirjana, *Rodna ravnopravnost i javna politika*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, 2002.
- DOKUMENTA MEĐUNARODNE ŽENSKJE SINDIKALNE ŠKOLE, prepremila i uredila Popović Rosa, Udruženje zaposlenih žena Crne Gore "Žena danas", Podgorica, 2008.
- ĐURIĆ Dubravka, *Poezija, teorija, rod – moderne i postmoderne američke pesnikinje*, Orion art, Beograd, 2009.
- ĐURIĆ Vladimir, *Afirmativna akcija. Međunarodnopravni i ustavnopravni aspekti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2007.
- ĐURIĆ KUZMANOVIĆ Tatjana, *Ka rodnom budžetiranju, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije*, Novi Sad, 2007.
- HERITIER Françoise, *Masculin/Feminin, La pensee de la difference*, Edition Odile jacob, 1996.
- EVROPSKA POVELJA O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI NA LOKALNOM NIVOU, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2009.
- FEMINISTIČKA SPORENJA: *Filozofska razmena*, Šejla Benhabib, Džudit Butler, Drusila Kornel, Nensi Frejzer, Časopis Beogradski krug, Beograd, 2007.
- HARTLEY T.C., *Osnovi prava Evropske zajednice*, Obrad Račić (preveo), COLPI – Institut za ustavnu i pravnu politiku, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1998. (Naslov originala: *The Foundations of European Community Law 3/e*, Oxford University Press, Oxford, 1994.)
- ILIĆ-GASMI Gordana, *Reforme Evropske unije – Institucionalni aspekti*, IGP Prometej, Beograd, 2004.
- ILIĆ-GASMI Gordana, *Pravo i institucije Evropske unije*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
- IRIGARAY Luce, *Ja, ti, mi, za kulturu razlike*, Ženska infoteka, Zagreb, 1999.
- IST Rebeka (RADOVIĆ Nadežda), *Alisija*, Krug, Beograd, 2003.
- INFORMATIVNA KAMPANJA PROTIV TRGOVINE ŽENAMA, Humanitarno udruženje Roma, Niš, 2002.
- INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA POSTIZANJE RODNE

- RAVNOPRAVNOSTI, OEBS, Beograd, 2005.
- Izveštaj: Opštinska lica za rodnu ravnopravnost u Republici Srbiji*, OSCE, Mission to Serbia, 31. decembar 2008.
- IZVEŠTAVANJE PO KONVENCIJI O ELIMINACIJI SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE NAD ŽENAMA*, Pokrajinski Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2007.
- JOVANOVIĆ dr Slađana, Marijana Savić, *Nacionalni mehanizam upućivanja žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji*, NVO Atina, Beograd, 2008.
- JEDNAKE MOGUĆNOSTI*, OSCE, Misija u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd 2004.
- KERVASDUE Ana de, *Život žene*, Paideia, Beograd, 1995.
- KRAMARAE Cheri, Treichler A. Paula, *A feminist dictionary*, Pandora Press, London, 1985.
- KONVENCIJA O ELIMINISANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA*, Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, novembar 2008.
- KROZ ŽENSKA RADNA PRAVA*, Helsinški parlament građana, Banja Luka, 2008.
- MAGAZINović Maga, *Moj život*, CLIO, Beograd, 2000.
- MALEŠEVIĆ Miroslava, *Žensko*, Srpski geneaološki centar, Beograd, 2007.
- MARSH David, Stoker Gerry, *Teorije i metode političke znanosti*, Tonči Kursar i Davor Stipetić (preveli) Zagreb, 2005.
- MILIĆ Zorka, *Tuđa večera*, CID, Podgorica, 1996.
- MINISTARSTVO RADA I SOCIJALNE POLITIKE U SLICI I REČI*, Beograd, 2007.
- MRŠEVIĆ Zorica, *Rečnik osnovnih feminističkih pojmova*, IP Žarko Albulj, Beograd, 1999.
- MRŠEVIĆ Zorica, *Standardi i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u demokratskim zemljama*, Misija OSCE pri Saveznoj Republici Jugoslaviji, Beograd, 2002.
- Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010*, Hrvatski sabor 2527, Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, Zagreb, 2007.
- Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje ravnopravnosti spolova (2009-2015)*, Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05- ispravka, 101/07 i 65/08.
- NASILJE NAD DEVOJKAMA*, (priređile Litričin Vera i Vučaj Sunčica), SOS telefon i centar za devojke, Beograd, 2004.
- NAŠA TELA I MI*, adaptacija knjige Bostonskog kolektiva za

- žensko zdravlje. Autonomni ženski centar protiv seksualnog nasilja, Beograd, 2001.
- NOVAK Maria, *Non si presta solo ai ricchi. La rivoluzione di mikroredito*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 2005.
- O RAĐANJU, izbor, prevod i dodaci Biljana Dojčinović-Nešić, Asocijacija za žensku inicijativu, Beograd, 2001.
- ODETTI Maria Amelia, *Jūgun ianfu (Comfort women). La schiavitù sessuale nel sud-est asiatico durante la Seconda guerra mondiale e la memoria femminile Comfort Women*, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 4, 2006.
- ODETTI Maria Amelia, *Storia e propaganda nella documentazione fotografica*, Rivista telematica, Deportate, Euli, Profuge – DEP nr. 5-6, 2006.
- POJMOVNIK RODNE TERMINOLOGIJE – prema standardima Evropske unije, Centar za ženske studije, uredila Rada Borić, Zagreb, 2007.
- POMOĆ I PODRŠKA ŽENAMA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI, Nikolić-Ristanović Vesna I Ćopić Sanja, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2010.
- PORODIČNO NASILJE U SRBIJI, uredila Nikolić-Ristanović Vesna, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2002.
- PUTEVI OSTVARIVANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI I JEDNAKIH MOGUĆNOSTI – OD IDEJE DO PRAKSE, Priručnik za službenike i organe lokalnih samouprava zadužene za ravnopravnost polova, Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije, OEBS Misija u Srbiji, Beograd, 2007.
- POPOVIĆ PERIŠIĆ Nada, *Literatura kao zavodenje*, Prosveta, Beograd, 2004.
- RADOVIĆ Nadežda, *Vojvodina – Snovi i konflikti*, Vojvođanska akademija nauka, edicija Živa istorija, Novi Sad, 2007.
- RADOVIĆ Nadežda, *Maštarije o vidljivosti – Politike roda i identiteta na kulturnoj sceni Srbije*, NIU Misao, Novi Sad, 2005.
- RADOVIĆ Nadežda, *Politika na ženski način*, Medijska knjižara Krug, Novi Sad, 2003.
- RAVNOPRAVNO U INFORMACIONO DRUŠTVO, Zbornik tekstova, Udruženje Jednake mogućnosti, Beograd, 2006.
- Ravnopravnost (s)polova i sudska praksa u Bosni i Hercegovini*, Helsinški parlament građana, Banja Luka, 2007.
- SCHOTT Robin May, *Discovering feminist philosophy. Knowledge, ethics, politics*, Rowman and Littlefield Publishers, Maryland, 2003.

- SEĆAM SE... međunarodni projekat Sjećanje žena, Anima, Kotor, 2004.
- SEKULIĆ Nada, *O kraju antropologije*, Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Beograd, 2007.
- SOCIJALNA INKLUZIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA, urednica Galonja Aleksandra, Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Beograd, 2009.
- UVOĐENJE PRINCIPA JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI POLOVA NA LOKALNOM NIVOU VLASTI, Priručnik za institucionalne mehanizme u lokalnoj upravi, Helsinški parlament građana, Banja Luka, 2007.
- ZA PARITETNU DEMOKRACIJU, 10 godina Socijaldemokratskog foruma žena SDP-a, Socijaldemokratska partija Hrvatske, Socijaldemokratski forum žena SDP-a, Zagreb, 2005.
- TOMIN Svetlana, *Knjigoljubive žene srpskog srednjeg veka*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2007.
- VLAJINAC Z. Milan, *Žena u narodnim poslovicama*, Srpska akademija nauka I umetnosti, Beograd, 1975.
- VUKOVIĆ Ana, *Potisnute ili samopritajene – Žene u politici prema mišljenju političke elite u Srbiji*, Službeni glasnik, biblioteka "Nauka", Edicija "Studije", knjiga 13, Beograd, 2009.
- VULF Virdžinija, *Sopstvena soba*, Plavi jahač, Beograd, 2003.
- ZAHARIJEVIĆ Adriana (priredila), *Neko je rekao feminizam*, Heinrich Böll Stiftung, 2008.
- ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BIH, Oblast IX – javni život, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Sarajevo, 2008.
- ZAKON O IZBORIMA ZA JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE, Službeni glasnik RS br. 129/2007
- ZAKON O IZBORU NARODNIH POSLANIKA, Službeni glasnik RS br. 35/2000
- ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA, Službeni glasnik RS br.104/2009
- ZAKON O ZAŠTITNIKU GRAĐANA, Službeni glasnik RS. 54/2007
- ŽENE I POLITIKA MIRA – Prilozi ženskoj kulturi otpora (višejezično izdanje), Centar za ženskkke studije, Zagreb, 1997.
- ŽENE I MUŠKARCI U SRBIJI, Republički zavod za statistiku u Srbiji, Beograd, 2008.
- ŽENE TO MOGU, zbirka, Norveška narodna pomoć, Ženska politička mreža, 1999.

Sadržaj prema temama

Feminizmi

---

1. Feminizmi
2. Afro-američki feminizam
3. Anarhistički feminizam
4. Liberalni feminizam
5. Marksistički feminizam
6. Radikalni feminizam
7. Pacifističko-antimilitaristički feminizam

Međunarodni dokumenti i institucije

---

8. Međunarodni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti
9. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
10. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju
11. CEDAW – Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
12. CEDAW Opšta preporuka 19 o nasilju nad ženama
13. Rezolucija UN 1325
14. Rezolucija UN 1820
15. Deklaracija o suzbijanju nasilja nad ženama
16. Specijalna izveštiteljka Ujedinjenih nacija za nasilje nad ženama
17. Evropska konvencija o ljudskim pravima
18. Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou

19. Direktive Evropske unije vezane za rodnu ravnopravnost
20. EU smernice (*road map*) za ravnopravnost između žena i muškaraca (2006-2010)
21. Evropski institut za rodnu ravnopravnost
22. Preporuka Saveta Evrope 2002/05

Važni datumi _____

23. 8.mart - Međunarodni dan žena
24. 16 dana aktivizma
(25. novembar - 10. decembar)
25. Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama, 25. novembar
26. Međunarodni dan branitelja i braniteljki ženskih ljudskih prava, 29. novembar
27. Svetski dan borbe protiv AIDS-a, 1. decembar
28. Međunarodni dan osoba sa invaliditetom, 3. decembar
29. Masakr u Montrealu, 6. decembar

Opšti pojmovi od značaja za rodnu ravnopravnost _____

30. Arahnologija
31. Matrijarhat
32. Jednakost
33. Jednake mogućnosti
34. Autonomija
35. Aktivizam
36. Emancipacija
37. Društveni ugovor
38. Društvena promena
39. Društvena kontrola

Pojmovi nastali u artikulisanju rodne ravnopravnosti _____

40. Rodna ravnopravnost
41. Pol i rod
42. Rodne uloge
43. Rodni režim
44. Ženska ljudska prava
45. Rodna demokratija (*Gender democracy*)
46. Rodna perspektiva

47. Rodni barometar
48. Rodni identiteti
49. Rodno odgovorno budžetiranje
50. Rodno osetljiv jezik
51. Rodno osetljiva statistika
52. Rodno osvešćena politika
(*gender mainstreaming*)
53. Afirmativna akcija/afirmativne mere
54. Kvote
55. Osnaživanje žena
56. Ženske mreže
57. Ginokritika
58. LGBTTIQ populacija
59. Lezbejstvo
60. *Queer*
61. Ženske studije
62. Abortus
63. Antidiskriminacioni zakoni

Pojmovi u vezi sa sferom rada —————

64. Dostojanstvo na poslu
65. *Family friendly* politike
66. Merenje napretka
67. Mikrokreditiranje

Pojmovi u vezi sa diskriminacijom žena —————

68. Patrijarhat
69. Demokratski deficit
70. Diskriminacija
71. Stakleni plafon
72. Ejdzizam
73. Femicid
74. Veštice
75. Heteroseksizam
76. Homofobija
77. Mizoginija
78. Seksizam
79. Rodni stereotipi

Pojmovi koji se odnose na nasilje nad ženama

---

80. Rodno zasnovano nasilje
81. Seksualno nasilje
82. Nasilje u porodici
83. Seksualno uznemiravanje i seksualno ucenjivanje
84. Silovanje
85. Sklonište
86. Trgovina ženama
87. Incest
88. Pornografija
89. Prostitucija
90. Genitalno sakaćenje (mutilacija)
91. Mobing
92. Anoreksija
93. Bulimija

Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

---

94. Institucionalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji
95. Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na republičkom nivou
  - Savet za rodnu ravnopravnost pri Vladi RS
  - Odbor za ravnopravnost polova Skupštine Republike Srbije
  - Uprava za rodnu ravnopravnost
  - Zaštitnik građana
96. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti
97. Zakon o ravnopravnosti polova
98. Zakon o zabrani diskriminacije
99. Pokrajinski mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti
  - Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost
  - Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
  - Savet za ravnopravnost polova Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost

- Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodina
  - Ombudsman AP Vojvodina
100. Lokalni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti

Značajni događaji u nacionalnom okviru za unapređivanje položaja žena _____

101. Nacionalna konferencija o borbi protiv nasilja nad ženama
102. Projekat “Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja”

Beleške o autorkama

Nadežda Radović, rođena 1946. u Zagrebu, feministička spisateljica i novinarka, dugogodišnja aktivistkinja ženskog pokreta, urednica edicije »Ženski identiteti« u Medijskoj knjižari krug i stalna saradnica lista Danas. Do danas je objavila knjige: *Vojvodina – snovi i konflikti* (2007); *Dečak iz komšiluka*, sa Stefanom Bartom (2006); *Švapčiči iz poslednjeg transporta* (2006); *Maštarije o vidljivosti*, (2005); *Alisija*, pod pseudonimom Rebecka Ist (2003); *Politika na ženski način* (2003); *Maske i plaštevci od krep papira* - autobiografija (2002); *Dunavske Švabice II*, sa Dobrilom Sinđelić Ibrajter i Vesnom Vajs (2001); *Dunavske Švabice I*, sa Dobrilom Sinđelić Ibrajter (2000); *Možeš ti to, Vesna, možeš*, (2000 - prvo izdanje i 2001 - drugo izdanje); *Epistolae, proleće, jaro, fruhling, spring 1999, Beograd–Praha* (1999) - delo je prevedeno na češki, nemački, engleski, slovački, italijanski, slovenački; *Plava čarapa* (1999); *U traganju za ženskim sigurnim mestom* (1998); *Ženska politička perspektiva, – 77 apela, zahteva, protesta, informacija, demonstracija, parola Beogradskog ženskog lobija - septembar 1990 septembar 1998*, sa Jelkom Kljajić Imširović (1998).

Vesna Jarić je rođena 1978. u Beogradu. Od 1998. do 2008. je živela i radila u Veneciji, gde je završila osnovne i master studije orijentalistike na Univerzitetu Ca' Foscari, kao i pionirsku trogodišnju edukaciju iz medijacije. Od 2002. je radila kao medijatorka na uspostavljanju interkulturalnog dijaloga iz sektora civilnog društva i u uskoj saradnji sa institucijama lokalne vlasti grada Venecije. Napisala je dva priručnika, koji su obrada operativnog iskustva i koncipiranje transferibilnog modela u druge realnosti multikulturalnih zajednica, koje su izdali Provincija Venecije i Opština Venecija. Tokom profesionalnog angažmana u Italiji realizovala je nekoliko projekata osnaživanja žena imigrantkinja, među kojima uspostavljanje Multikulturalnog ženskog centra u Veneciji, Mikrokredit za žene preduzetnice itd. Piše kratke priče od kojih je nekoliko objavljeno, a jedna je dobila prvu nagradu na književnom konkursu "Pordenonelegge.it" 2003. godine. Trenutno živi u Beogradu, gde završava doktorske studije na Fakultetu političkih nauka. Od uspostavljanja izvršnog nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost u Srbiji saraduje sa Upravom za rodnu ravnopravnost, gde trenutno radi kao savetnica za rodna pitanja.

REČNIK RODNE RAVNOPRAVNOSTI
102 pojma rodne ravnopravnosti za
102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava

Autorsko izdanje

Za izdavača:
Hana Čopić

Autorke:
Vesna Jarić i Nadežda Radović

Uredila:
Vesna Jarić

Dizajn i grafička obrada:
Nikola Stevanović

Štampa:
Art print, Novi Sad

Tiraž:
1000

Copyright © 2010. VESNA JARIĆ I NADEŽDA RADOVIĆ

Ova publikacija se u celini ili u delovima ne sme umnožavati, preštamovati ili prenositi bez saglasnosti autorki. Sva prava za dalje objavljivanje ove knjige zadržavaju autorke shodno Zakonu o autorskim pravima.

Na koricama: Robert Hamerštil: Autoportret austrijske slikarke Helene Tausig sa likovnim komentarom. Helene Von Taussig, rođena je 1879. U Beču, ubijena 1942. u koncentracionom logoru u Izbici, Poljska. Hamerštil je na izložbi "Omaž" u Kunstlerhaus (Künstlerhaus) na Karlsplacu, u Beču, 2007, uvrstio među 100 najznačajnijih slikara/slikarki XIX i XX veka.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

305'055. 1/.2(031)

JARIĆ, Vesna, 1978-

Rečnik rodne ravnopravnosti: 102 pojma
rodne ravnopravnosti za 102 godine osvajanja ženskih
ljudskih prava/
Vesna Jarić i Nadežda Radović. - Beograd : V. Jarić : N.
Radović, 2010

(Novi Sad : Art Print). - 193 str. ; 21 cm

Tiraž 1.000. - Beleške o autorkama: str. 192-193. - Na-
pomene i

bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-913389-0-9

1. Radović, Nadežda, 1946- (autor) (izdavač)

a) Ravnopravnost polova - Leksikoni

COBISS.SR-ID 173642508

